

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కా 3 నా డ

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

సంఖ్య ౨౦.	{	ప్రజోత్పత్తి నామ సంవత్సరము మార్గశిర శుక్ల పంచమి.	{	సంచిక ౫.

భాసరూపకములు.

—:పిలకా గణపతిగారు—విజయనగరము:—

సంస్కృతవాఙ్మయమునఁ గాఢిదాసమహాకవితోఁ దులఁదూఁగఁబాలిన
మహాకవు లెందఱో భారతవర్షమున నుద్భవించిరి. కాని యట్టివారిలోఁ
గొందఱిగ్రంథములుమాత్రమే మన కుపలభ్యము లగుచున్నవి, మిగిలినవారి
లోఁ గొందఱినామములుమాత్రమే మన కిప్పుడు లభించుచున్నవి. సామిల్లకుఁడు
కవిపుత్రుఁడు నిట్టివారు. 1912 వ సంవత్సరమున మహామహోపాధ్యాయ త.
గణపతిశాస్త్రిగారు భాసరూపకములు ప్రకటింపకపూర్వ మిభానునిగూర్చి
కేవలనామమాత్రమే గాని యేమియుఁ దెలియ దనియే చెప్పవచ్చును. మ.త.
గణపతిశాస్త్రిగారు శ్రమపడి కొన్ని మార్తకలు సంపాదించి తత్సహాయమున
1 స్వప్నవాసివదత్తము. 2 ప్రతిజ్ఞాయాగంధరాయణము. 3 ప్రతిమానాటకము.
4. అభిషేకనాటకము. 5. బాలచరితము. 6. పంచరాత్రము. 7. ఊరుభం
గము. 8. కర్ణభారము. 9. దూతఘటోత్తచము. 10. దూతవాక్యము.
11. మధ్యమవ్యాయోగము. 12. అపమారకము. 13. చారుదత్తము నను
13 నాటకములు ప్రకటించిరి. అప్పటినుండియుఁ బ్రపంచమునకు భాసనాటక
పతనాభాగ్యము కలిగెను.

భాసమహాకవికాలమును గూర్చియుఁ దద్రూపకములను గూర్చియు
భారతీయపాశ్చాత్యపండితులలో ననేకాభిప్రాయభేదము లున్నవి. వానిలో

మూడు వాదములు ముఖ్యము లనవచ్చును. మొదటిది భాసనాటకచక్రధారకులగు మ. త. గణపతిశాస్త్రిగారిది. రెండవది కీతుపండితునివాదము. మూడవది కృష్ణపీఠారటిగారివాదము. మ. త. గణపతిశాస్త్రిగారు భాసుఁడు శ్రీ. పూ ౩ వ శతాబ్దములోనివాఁ డనిరి. కీతుపండితుఁ డిందుమిందుగ శ్రీ. శ. ౩ వ శతాబ్దములోనివాఁ డనెను. కృష్ణపీఠారటిగారుమాత్రము భాససిద్ధాంతమును విశ్వసించక, యీవాటకము లేనియు భాసునిది కా ననియుఁ గేరళదేశీయు లగువటులు ప్రసిద్ధరూపకములనుండి సుందర భాగము లేర్పి కూర్చిన గ్రంథము లనియు, నిట్టి యీహాపకములకూర్పు శ్రీ. శ. 7వ శతాబ్దమున జరిగి యుండవచ్చు ననియు ఇభిప్రాయపడిరి. ముం దొక్కొక్కరియభిప్రాయము వ్రాసి తరువాత రూపకముల గూర్చి వాసెదను.

వీరిలో మ. త. గణపతిశాస్త్రిగారివాద మిట్లు సంక్షిప్తము చేయవచ్చును. కాళిదాసమహాశవి నూతనకాగ్నిమిత్ర ప్రస్తావమున—“ప్రథితయశసాం భాస, నామిలక, కవిపుత్రాదీనాం బ్రబంధా నతిశయ్య వర్తమానకవే! కాళిదాసస్య శ్రీయామాం కసంబళుమానః” అని భాసరూపకములను ప్రస్తావించి యున్నాఁడు. రాజకేళియందు గూడఁ దనసూక్తిముఖావలియందు—

భాసనాటకచక్రేపి చేక్షిక్షిప్త పరీక్షితుమ్
స్వప్నవాసవదత్తస్య దాహకోహ స్పృహవకః.

అని భాసమహాశవి స్వప్నవాసవదత్తమును ప్రస్తుతించెను. మరియు బాణశవి తననాన్ద చరితమున—

సూత్రధారకృతారంభై ర్నాటకై ర్యహుభూమికైః
సకతాకై ర్యకోలేభే భాసో దేవకులై రివ.

అని భాసనాటకములను సంస్తుతించెను. ఇంకను జాలమంది భాసుని స్మరించిరి. కావునఁ గాళిదాసమహాశవిచేఁ గూడ గొప్ప రూపకకర్తగ నుతింపం బడినట్టియుఁ బ్రథితయశస్సుఁ డగుభాసుఁడను నొకమహాశవి యుండె నని యు నాతఁడు స్వప్నవాసవదత్తాద్యనేరూపకములను వ్రాసె ననియు, నానిలో స్వప్నవాసవదత్త మత్యంతరమణీయ మైనదని యుఁ బయి కాళిదాసాదుల ప్రాత్రములవలన నిశ్చయింపవచ్చును. కావున, ప్రస్తుతము మనకు దొరకినస్వప్నవాసవదత్తము భాసునిదే యనుకొనవచ్చును. మిగిలిన పంజ్రెండు రూపకములుగూడ తెలిలోను నాన్ద ప్రయోగములలోను, సహజమాధుర్యమునను భరతవాక్యమున

ను స్థాపనలందును స్వల్పభేదములతో సమానముగ నున్నవి. కావున నివికూడ భాసునివే యని నిశ్చయింపవచ్చును. ఇంతియేకాక శ్రీ. పూ. 4 వశతాబ్దమున నున్నచాణక్యని యర్థశాస్త్రమున— (10 అధి. 3 అధ్య.)

నవంశరావంశలితైశుపూర్ణం నువంస్కృతం దర్శకృతోత్తరీయా,
తతస్య మాహా న్నరకంచ గచ్ఛే ద్యో భర్తృపిండస్య కృతే నయు ధ్యేత్
అను ప్రతిష్ఠామాగంధరాయణశ్లోకము నుదాహరించెను. ఈశ్లోకము నకుఁ బూర్వమున నున్న “అపీ హ శ్లోకా భవతః” అనువాక్యముచే నర్థశాస్త్ర కర్త యీశ్లోక మస్య గ్రంథమునందే యుదాహరించుచున్నాడని సుస్పష్టముగఁ దెలియుచునేయున్నది. మరియు భాసునియూర్వాచయోగములనుబట్టి మూచిన నివి యన్నియుఁ బాలవతి కపాణినియము లగుటచే నాతఁడు పాణినికంటఁ గూడఁ బ్రాచీనుఁ డని తలంపవచ్చును. ఇల్లు పాణినికంటును నర్థశాస్త్రము కంటును బ్రాచీనుఁ డగుటవలన భాసుఁడు శ్రీ. పూ. 5వ శతాబ్దమున నుండ వచ్చును. ఇంతియకాక జయనకునిచే రచియింపఁబడిన వృద్ధీరాజచరితమును వ్యాఖ్యానముచేయుచు జోనరాజు (శ్రీ. క. 1500) ప్రథమాధ్యాయమందలి మూడవశ్లోక వ్యాఖ్యానమున—

అర్థశాధనమాహ— పోగ్నిరపి భాసమునే; కావ్యం విష్ణుధర్మాన్ ము
ఖాత్ త్యక్తవాన్ నాదహదిత్యర్థః” అని వ్రాయుచున్నాఁడు. కావున నాతనికి మునిత్వము సిద్ధమైనది. కావున భాసుఁ డించుమించుగ, శ్రీ. పూ. 5 వ శతాబ్దముననుండ నని యు నాతఁడు వ్రాసిన స్వత్సవాసవదత్తాదిమావకములే ప్రకటితమావకము లనియు సునిశ్చితము.

ఇతఁ, కీర్తించితుని యభిప్రాయ మరయువము. అతఁ డీ గ్రంథము లన్ని యు భాసుని వనుటలో మ. త. గణపతిశాస్త్రిగారిలో నేకీధరించెను. కాని భాసునికాలమువిషయములో నాయనలో నేకీధరింపలేదు. కీర్తించితుని యభిప్రాయ విడి—“భాసునిప్రాకృతములు కాళిదాసప్రాకృతములకంటఁ బ్రాచీనత్వ మును సూచించుచున్నవి. కాని యశ్వఘోషుని ప్రాకృతములకంటఁ బవనములే. మరియు భాసుని ప్రతిష్ఠామాగంధరాయణమందలి (1-8).

“కాష్ఠా దగ్ని ర్జాయతే మధ్యమానాత్
భూమి పోయం ఖన్యమానా దదాతి
పోతాహానాం నాస్యైవాధ్యం సరాణాం
మాగ్ధారణాః సర్వయత్నాః ఫలంతి.

అనునీళ్లొక మళ్ళవై ఘోషుని బుద్ధచరితముందలి—

“కాష్ఠంహి మక్షన్ లభతే హుతాశం
భూమిం భనన్ విందతి చాపి తోయమ్
నిర్భూభినః కించన నా స్త్యసాధ్యం
న్యాయేన యుక్తం చ కృతంచ సర్వమ్.

అనునీళ్లొకము ననుసరించుచున్న దనుట స్పష్టము. కావున నశ్వ ఘోషుని కంట భానుడు నవీనుడు కావలయును. భాను డిందుమించుగ శ్రీ. శ. 3 వ శతాబ్దమున ను దవచ్చును. ఇంతియ కాక యతనిరూపకములఁ గొన్ని భరతవా క్యములవలన భాసునికే బోషకుఁడుగ నున్న మహారాజ శత్రువులకుఁ జిక్కి తిరిగి తనరాజ్యమును సంపాదించె నని తెలియుచున్నది. ఈపరిస్థితు లన్ని యు క్త శ్రవరు దసింహునిపరిపాలనముతో సరిపోవుచున్నవి. క్త శ్రవరు దసింహుఁడు శ్రీ. శ. 181 నుండి 188 వలకును దరువార మరల శ్రీ. శ. 191 నుండి 196 వర్యంతమును రాజ్యముచేసెను. భానుఁడు తల్లాలమువాఁడు కావలయును. కీర్తించితుని వాక్యము లీదిగున నిచ్చెదను.

In the Avimaraka, the Abhishakanataka and the Pratijnayougan-dharayana that the king should after destroying his rule the whole earth, while in the Svapnavasavadatta, Dutavakya, Balacharitra the wish is for universal rule. This suggests that for a time the king reigned in peace. The enemies arose and disturbed his power; finally he again won the upper hand, and his friends could without absurdity pray for his attaining imperial rank. This would agree with the history of the Kshatrapa Rudra Sinha who held from A. D. 181-8 and again A.D. 191-6 the high rank of Mahakshatrapa and whose name may be hinted at in the use of term Rajasinha"—Sanskrit Drama 94.

మ. త. గణపతిశాస్త్రి గారు మాత్రము - భరత వాక్యములయందలి రాజ సింహాదిపదములు రాజునిశేషమును సూచించుట లేదు కావున నీవాక్యము లవలన భాసునిబోషకుఁ డగుమహారా శత్రు నిర్భూభినఁ జెప్పటకు నీలు లేదని యభిప్రాయపడిరి.

ఇక్కఁ గృష్ణపిశారటగారియభిప్రాయ మకయుదము. వారి వాదము నిట్లు సంగ్రహింపవచ్చును. ప్రస్తుతము మన కుపలభ్యమాన మగుస్వప్న వాసవద త్తము ప్రసిద్ధభాసకృత స్వప్న వాసవద త్తము కాదు. భవన్యాలోకలోచనమున నుదాహరించిన —“స్వందితపక్షకవాటం నయనద్వారం స్వయాపతనన,

ఉద్ధాట్య సా ప్రవిష్టా హృదయం మే నృపతనూకా" అను నీశ్లోకము ప్రకృత స్వప్న వాసవదత్తములో లేకుండుటచే నిది యొక వేటరూపకము. మఱియు నమర వ్యాఖ్య యగునమరటీకాసర్వస్వమున "శృంగారవీరకరుణామృత" అను శ్లోక వ్యాఖ్యానసందర్భమున భర్తృహ కామశృంగారముల కుదాహరణము లిచ్చుచుఁ దత్తత్తర యీ నాక్యములను వ్రాసెను.

అద్యోయథా—నందయంత్యాం బ్రాప్తాభోజనమ్. ద్వితీయః-స్వదిశ మాత్మసాత్తత్త ముదయవస్య వద్రావతీపరిణయోశృంగారః. తృతీయః-స్వప్న వాసవదత్తై రస్మై వవాసవదత్తాపరిణయః కామశృంగారః.

ప్రకృతరూపకమునవద్రావతీపరిణయ మొకటియే యున్నది కాని వాసవదత్తాపరిణయము లేదు. కావున, ప్రకృతనాటకము పాదీన నాటకము కాదు. మఱియు, "సూత్రధారకృతారంభై ర్నాటకై ర్నహుభూమికైః సవతాతైర్యశోలేశేభే భాసా దేవకులైవ" అను నీశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన "సూత్రధారకృతారంభరత్యము" కేవల మొక భాగవతరూపకములకే గాక కేరళదేశీయ రూపకములగు సుధద్రాగవజయూక రూపకములయందును, కేరళదేశీయ నన్న శాకుంతలాది నాటకములందును గూడ మొట్టమొదట నున్నది. మఱియు "ఏవమా ర్యమిత్రాన్ విజ్ఞాపయామి కింను ఖలు మయి విజ్ఞాపనవ్యక్తే శబ్ద ఇవ క్రూయతే అంగ వశ్యమి" ఇత్యాది స్థాపనా నాక్యములు కూడఁ గేవలము భాగవతరూపకములయందే కాక క్షేత్రధర్మవీరచిత మగువాక్పర్యనూదానుకే యనునాటకమునఁ గూడ నున్నది. ఇది "ప్రస్తావనా" అనుటకు బదులుగ "ఇతి స్థాపనా" యని వాడుట పై నాటకముందును మిగిలిన కేరళదేశీయరూపకములందును గూడ నున్నది. ఇతియకాక భాసుని చారుదత్తమునకును మృచ్ఛకటికమునకును జాల దగ్గఱంబున మగవసుమత్సది. వీరిలో నెవరో మొక రితరుల గ్రంథములు జూచియే తమ గ్రంథములు దత్తుక వ్రాసియుండవలయును మృచ్ఛకటిక మరూపూర్ణముగ నున్నది. భాసునిచారుదత్తము సమగ్రముగ నున్నది. భాస చారుదత్తయందలి సువాసాకాదిపాత్రములకుఁ బ్రయోజక మేమియు లేదు. చారుదత్తము కూడఁ జాల నసంపూర్ణముగ నున్నది.

కావున మృచ్ఛకటికములు జూచియే చారుదత్తము వ్రాయఁబడెను, గాని, చారుదత్తములు జూచి మృచ్ఛకటికము వ్రాయఁబడలేదు. మఱియుఁ

ప్రతిమానాటకమందలి యిత్యైకువంశక్రమ మేపురాగానుందలి వంశక్రమముతోడను సరిపోవుచుండుటలేదు, కాని, కాళిదాసుని రఘువంశమందలి వంశక్రమముతో సరిపోవుచున్నది. కావున నీనాటకకర్త కాళిదాసకావ్యమును జూచియే తనరూపకమును వ్రాసియుండవలయును. ఇంతియకాక, ప్రతిమానాటకమున భరతుఁ డజనకు ననుసరించుచు “నమోస్తు జ్ఞాఘనీయ పశ్చాత్తాపాయ” అనును. ఈపశ్చాత్తాప మెక్కడిది? ఇది కాళిదాసమహాకవి యజరిలాపమును జూచియే యాకరి యిట్లు వ్రాసె ననుట స్పష్టము.

ఇంతియ కాక కేరళదేశమున “చక్రయారు” అనునొక కుశీలవచాతియున్నది. వీరు పూర్వమునుండియుఁ బ్రాచీనరూపకములనుండి కొన్ని భాగముల నుద్ధరించి తమయిచ్చవచ్చినటుల మార్చి ప్రదర్శించు నాచార మున్నది. అది యిప్పటికిని జరుగుచున్నది. వా రిప్పటికిని మంత్రాంకమును (ప్రతిష్ఠాతాగంధరాయణమందలి యొకయంకము) స్వప్నాంకము (స్వప్నవాసవదత్తనుందలి యొకయంకము) దూతవాక్యము, దూతసుబోధితచము, వారికథాంకము (అభిషేకనాటకమందలి ద్వికల్యాణసాగంధికము) మొదలగురూపకము లాడుచున్నారు. వివిధగ్రంథములయందలి శ్లోకములేర్పి కూర్చి ప్రబంధము అనుపేరుతో గానముచేయుచుందురు. వానివలెనే యీ 13 రూపకములును చక్రయారులు చేసిన వట్టికూర్పులేగాని భాసనాటకములు కావు. ఇట్టికూర్పు 7 లేక 8 వ శతాబ్దమున జరిగియుండవచ్చును. శైలినిగూర్చియు, పాఠానియప్రయోగములను గూర్చియుఁ జెప్పవలసిన దేమియు లేదు. ఇట్టిప్రయోగములు పాఠానియజ్ఞానము లేకపోవుటచే నీనటులు చేసినవే. ఈరూపకములయందలి శ్లోకము లన్నియుఁ జాలవఱకు రామాయణములోని వగుటచే సహజముగ రామాయణాదులకున్న యీర్ష ప్రయోగములే వీనికిని సంప్రాప్తించినవి. కావున శైలినిబట్టి ప్రాచీనత్వమును స్థిరపఱుచుటకు వీలులేదు. ఇది వట్టికూర్పులు కావుననే యీరూపకస్థాపనలందు కనినామరీక్షకము లేదు. ప్రాకృతములు సూర, ప్రాచీనములు కావు వీనితో సమాన మగుప్రాకృతములు శక్తిభద్రాదుల రూపకములలోఁ గూడ నున్నవి. కావున నివి యన్నియు వట్టికూర్పులుగాని భాసరూపకములు కావు.”

వీరివాదము పైకి సారవంతముగఁ గన్పట్టినను దత్తార్థ మాలోచించిన నిస్సార మని తేలును.

మొదట వీరు ప్రకృతస్వప్నవాసవదత్తము ప్రాచీనస్వప్నవాసవదత్తముగా దనిది. పోనిండు వారివాదమే యంగీకరింతము. అప్పు డొకటియే కథాభాగమును నామధేయమును గలిగిన రెండురూపకములుండుటకుఁ గారణమేమి? అట్లుచ్చటను లేదు. కనుకనే రామాయణము మూలకథగాఁ గలిగిన యనర్థరాసుచము మహావీరచరితము మొదలగురూపకములందు నాకు భేదమగపడుచున్నది. టీకాసర్వస్వమునకును బ్రకృతస్వప్నవాసవదత్తమునకును విరోధములేదు. వాసవదత్తాపరిణయముకూడ నిందు సూచించఁబడినది. కేవలము వివాహము లేకపోయినంతమాత్రమున మఱియొక స్వప్నవాసవదత్త ముండనవసరము లేదు. అదియును గాక మహాకవి కావ్యాను రచించిన ప్రసిద్ధనాటక మగునభిజ్ఞానశాకుంతలమునందే విస్తారముగా పాత కేదము లున్నవి. ఒకపాఠములో నున్న ౪, ౪ శ్లోకము లిం కొకపాఠములో లేవు. కథాభాగములో నే కొంతమా ర్పున్నది. ఇట్టి పరిస్థితులలో నన్ని యోకతాబ్జములకుఁ బూర్వము రచించఁబడిన స్వప్నవాసవదత్తమున లేఖక ప్రమాదములవలన రెండు మూడు శ్లోకములు లేకపోవచ్చును. అంతమాత్రమున నిది భాసస్వప్నవాసవదత్తముకాదనుట పాపాసము. ఇదిగాక భోజని శృంగారప్రకాశికలో స్వప్నవాసవదత్తమందలి పంచమాంకకథ యభినర్తితమైయున్నది. అది యట్లే ప్రకృతరూపకమున నున్నది- వామనుని కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తిలో నుదాహరించఁబడిన-

“కరచ్ఛాయాద్రుగారణ వాతావిధేనభామిని

కాకేపుష్పలవేదం సాస్రపాతం ముఖంకృతమ్.

అనుశ్లోకము ప్రకృతరూపకమున నున్నది. వామనుడు ప్రసిద్ధిమనసించి కవినామనిశ్చేత మొనర్చలేదు. వారు చూపించినశ్లోకము లుండుటకుఁ గూడవి లున్నది. కావున నీస్వప్నవాసవదత్తము ప్రాచీనస్వప్నవాసవదత్తమే యని నిశ్చయింపవచ్చును.

ఇతఁ గేరళదేశీయరూపకములు గూడ భాసరూపకములను బోలి యుండుటకుం గారణ మరయుదము. క్రితద్రానులరూపకములలో భాసస్థాపనల వంటి స్థాపన లుండుటకుఁ గారణము కేవల మనుకరణమే. తమకంటఁ బ్రసిద్ధుఁ డగుమహాకవిపోకడల నితరు లనుసరించుటలో నాశ్చర్యమేమి యులేదు.

ఇతఁ బారుదత్తవిషయము. నిశ్చయముగ మృచ్చకటికము చారుడత్ర

ముపై వాధారపడియున్నది. సాహిత్యదర్పణము నదరి ద్రచారుడత సైరణ మున్నది. అది మనచారుడతనుయి యుండవచ్చును. వాడుకలో “దరిద్ర” శబ్దము విడిచి యుందురు. చారుడతనును సూక్ష్మముగఁ బరిశీలించినచో మృచ్ఛకటిక మే యనుకరణ మని బోధపడఁగలదు. ఇంకను చారుడ రత్నమృచ్ఛకటికములఁగూర్చి ముందు వ్యాసములలోఁ జర్చించెదను.

ప్రతిమానాటకము రఘువంశానుకరణ మనుటలో హేతువులు దృఢముగ లేవు. కాళిదాసమహాకవి రఘువంశములో వర్ణించిన రాజవంశము విష్ణు పురాణములో నున్న దని దక్షిణావర్తనాధుఁడు రఘువంశ వ్యాఖ్యానమునఁ జెప్పచున్నాఁడు. కాళిదాసుని రఘువంశమున కేయితిహాసము మూలముగ నున్నదో యాయితీహాసమునే భాసుఁడు మూలముగ స్వీకరించి యుండవచ్చును. ఇట్లనుకొనుటలో వైరుధ్య మేమియు లేదు.

ఇక సీరాపకము లన్నియు వట్టికూర్పులనువాద మెంత సమంజసముగ నున్నదో పరికింతము. సహృదయాదిరూపకములను బరిశీలించినచో నివి వట్టి కూర్పు లనలేదు. చారిత్రికదృష్టితోఁ బరిశీలింపక కేవల సహృదయ దృష్టితోఁ జూచినను స్వప్నవాసవదత్తమందలి యాత్మోష్ట్యము సహృదయల కవగత మగును. సంస్కృత భాషాభిజ్ఞ లొకపారియైన నారూపకమును జదివితీరవలయును ! అది య టుండనిండు. ఈనాటకములందు భిన్నభిన్నకవుల శ్లోకములు గూడఁ గానవచ్చుటలేదు ! రూపకములలోఁ బ్రాచీనత్వము ప్రస్ఫుటముగ నున్నది. ఇట్టిచో వీనిని వట్టికూర్పులన నెట్లు పాహించిరో తెలియకుండ నున్నది. స్వప్నవాసవదత్తములో నొక యంకమును, అభిషేకనాటకములో నొకయంకము నని యిట్లు వేర్వేరంకముల నాడునాచారమే గాని పుస్తకములఁ గూర్పు నాచారము లే దని వా రిచ్చిన పుస్తకములపట్టి కవలననే తెలియచున్నది. కావున నివి కేవలము చక్రయారులు కూర్చినకూర్పులు గావు. గ్రంథములోఁ గవి నామనిర్దేశము లేకపోవుటకుఁ గారణ మప్పటిరోజులలో గవినామము నిర్దేశించునాచారము లేకపోవుటయే. ఒకవిషయము మాత్ర మెవరును గాదనఁజాలరు. రూపకములు చాలఁ బ్రాచీనము లగుటచే ననేక శైలిక ప్రమాదములకు లోనయి యుండవచ్చును. తత్కారణమున నొకటిరెండుశ్లోకములు ప్రకృతరూపకములలో లేకపోవచ్చును. స్వల్పము కథాభాగముకూడ మాటి యుండవచ్చును.

మఱియు, మ. త. గణపతిశాస్త్రిగారు మొదలగు భారతీయవిద్వాంసులచేతను- కీర్తు, వింటర్ నిష్ఠ మొదలగు పాశ్చాత్యపండితులచేతను సభిక్షములగుచున్నవలఁ బడసినవి. ఇతఁ, కీర్తించితుని యభిప్రాయ మాలోచింతము. ఈతఁ డీహాకముల యాభ్యాస మంగీకరించెను గాని యశ్వఘోషుని కంటె భాసుఁడు నవీనుఁ డని యాతనియభిప్రాయము, కాని, "కాష్ఠాదగ్ని ర్జ్ఞాయ తే మభ్యయానాత్ | భూవిః ప్రాయం భివ్యమానా దదాతి | సోఽస్మాహానాం నాస్యపాద్యం నరాణాం మాన్దారభూః సర్వయత్నాః ఫలంతి | అను శ్లోకమే ప్రాచీనత్వమును సూచించుచున్న దని సహృదయులకు విచితముకాకపోదు.

ప్రాచీనములనుబట్టి కూడఁ బ్రాచీనత్వసవీనత్వములను నిర్ణయించుటకు వీలులేదు. అనుకరణమువలనఁ గూడ నిట్టివి సంభవింపవచ్చును. మొన్న మొన్నవ్రాసిన యొకకవిహాడఁ గాళిదాసప్రాకృతములతో సమాన మగుప్రాకృతములను వాడవచ్చును. మిగిలిన కారణముల వలనఁ బ్రాచీనత్వము స్థిరపడినచోఁ బ్రాకృతములు తత్సహకారు లగును. అంతియే కాని కేవలప్రాకృతములఁ బట్టి కాలనిర్ణయము చేయవీలులేదు. కావున, ప్రాకృతవాదముచే సశ్వఘోషుఁడు ప్రాచీనుఁ డనుటకు వీలులేదు.

నిశ్చితముగ భాసునికాలము నిర్ణయించు సాధనము లింతవఱకు లభింప లేదు. కావునఁ బ్రస్తుతపరిస్థితులలో భాసుఁడు కాళిదాసునికంటె ను సశ్వఘోషునికంటెను ప్రాచీనుఁ డని నిశ్చయింపవచ్చును. మ. త. గణపతిశాస్త్రిగారు చెప్పినట్లంతప్రాచీనుఁడు గాకపోయినను శ్రీ. పూ. 2 వ శతాబ్దప్రాంతమున నుండవచ్చును. పాణినీయమునకు విరుద్ధము లగు ప్రయోగము లున్నంతమాత్రాన పాణినీయముకంటె ప్రాచీనుఁడు కాన్పట్టలేదు. మునిశబ్దము నవీనులకుఁ గూడ నున్నది. భరతమునియే మనకు దాహరణము- అర్థశాస్త్రముకూడ నిశ్చయముగ శ్రీ. పూ. 4 వ శతాబ్దములోని దనుకొనుటకు వీలులేదు. కావున శ్రీ. పూ. 2 వ శతాబ్దమే యుచితముగ నున్నది- పైవాదములచే మన మిది నిశ్చయింపవచ్చును. 1. భాసమహాకవి స్వప్న నానవదత్తము వ్రాయుట. 2. ప్రకృత రూపకమును ప్రాచీనరూపకమును వ్యక్షితియేయగుట. 3. కైలినిబట్టి మిగిలిన రూపకములుగూడ భాసకృతము లనుట. భాసుఁ డశ్వఘోషకాళిదాసులకంటెఁ బ్రాచీనుఁడగుట. ఈరూపకములు కేవలము కేరళదేశమందే లభించుటచే నొక వేళ భాసుఁడు కేరళదేశీయుఁ డేమో యనిసందియము గలుగుచున్నది. కాని యాతనిగ్రంథములం నుత్తరదేశీపరిచయమే యెక్కుడుగఁ గానవచ్చుచున్నది. ఏది యెట్లున్నను నింతరమణీయభాసనాటకపతనాభ్యాగము గలిగించినందులకు మహామహాపాభ్యాయ త. గణపతిశాస్త్రిగారు పండ్సయులు. మిగిలినభాగమున రూపకములఁ గూర్చి వ్రాసెదను.

రంగనాథరామాయణము—రంగనాథుడు.

—జనమంది వేంకటసు బ్రహ్మశ్రీశర్మగారు—కవచ—

శ్రీ. దంధం నోద్యమాతే ననిందతి పరా నోభాషతే నిష్కురం
 ప్రోక్షం కేనచిద్ధప్రియంచ సమాతే ప్రోధంచనాలంబతే ।
 జ్ఞాత్వా శాస్త్రమపి ప్రభూత మవిశం సంతిష్ఠతే మూకవ
 ద్దోహంశ్చాదయతే గుణా వితనుతే చాహ్వానుణా మండితే ।
 మహానీయులారా ! సత్యావ్యేషణతత్పరులారా !

రంగనాథరామాయణము నెఱుంగనివా రాంధ్రులలో నుండరని నావి
 శ్వాసము. చిరకాలముక్రింద రదించఁబడినను గ్రొత్తగా రదించఁబడిన గ్రంథ
 మువలె రంగనాథరామాయణము నెల్లవారును బ్రతితురు. 'ద్విరద కావ్యంబు
 ముదిలంజ దిగ్గింత, యియ్యనేరనిరాడ నాల్లేకరాకి' యని వేణుగోపాలశత
 కంబునఁ జెప్పినదగిది సీరంగనాథరామాయణము పీఠించువారు లేరు. అను
 మానీయునిపుణ్య మెట్టిదో యెఱుంగఁజాలను. రంగనాథరామాయణమున
 ననేకభాగములు లోపించి యుండఁగాఁ దాళపత్ర గ్రంథములను బ్రశీలించి
 కొన్ని యేండ్లకుఁ బూర్వమున నస్త్రువుదువయ్య లగు కావ్య స్మృతితీర్థాభిషవాంధ్ర
 వాల్మీకిలిరుదాంకితు లయిన బ్రహ్మశ్రీ జనమంది శేషాద్రిశర్మగారు సంపూరించి
 యుండిరి. సంస్కృతాంధ్రాది గ్రంథోద్ధారకు లగు మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ వావిళ్ళ
 వేంకటేశ్వరశాస్త్రులుగా రద్దానిని బ్రకటించిరి. అందు నింతను గొంతగ్రంథ
 భాగము చేర్పవలసినట్లు మఱికొన్ని పుస్తకములలోఁ గలదని శ్రీశర్మగా రవ
 కాశ మున్నపు డద్దానిం బ్రశీలించుచున్నవారు. చాలికడ నున్న పుస్తకములలోఁ
 గొన్నింటిలోఁ గొన్ని కీటకచ్చటాఢక్షిరము లైనవి. శ్రీకృష్ణావతారతత్త్వ
 మును వ్రాయుచు నాకార్యమును మానిరి. రెండువల్సరములక్రిందట మ॥ రా॥
 రా॥ శ్రీ కట్టమంది రామలింగాశెట్టిగారు రంగనాథరామాయణమును సంపూ
 రింప వారిని బురికొల్పిరి. తత్త్వమును బూర్తిచేసి యాకార్యమునకుఁ గడంగుదు
 మని శ్రీశర్మగారు తెలిపిరి.

రంగనాథరామాయణమును రెండుమూఁడుసారులు పఠించితిని. గ్రంథ
 కర్త యెవ్వ రనువిషయము నిందుక తెలియఁదగు నని తోచెను. నాయాపి
 సంతకట్టఁ బరికించితిని. తోచినవిషయము నిందు వ్రాయుచున్నాడను. ఇదియే

నిష్ఠాంత మని వాడింపఁజూసను. ఇం దేమాత్రమే సారముండినఁ బరిగ్రహింపుడు. లేదని వదలుడు. నేను బెద్దవిమర్శకుఁడనుగాను. నన్నవ్యయము ప్రతి క్షయమునిగా గ్రహింపరా దని మాత్రము విన్నవించును.

రంగనాథునికాలాదుల నిపుడు చర్చింప వచ్చుటలేదు. కవిశీలితములే వానిని జర్చించినవి. రంగనాథుఁ డెవఁ డనియే యిపుడు చర్చింపఁదగినవిషయము. కోన బుద్ధారెడ్డి గ్రంథకర్త యని ప్రతికాంక్షాతమున నుండఁగా రంగనాథుఁడు కవియనుప్రతీతి యేల కలిగెను. అనువిషయము నూరక త్రోసి పుచ్చరాను. రంగనాథుఁ డనుచేరుగల వ్యక్తియే లేదా? ఆతనిని బుద్ధారెడ్డిని సంబంధమే లేదా? అను నీరెండువిషయములును బరిశీలింపఁదగినవి. గ్రంథమును చిలకించినపు డీసంశయముక కనకాకమే లేదని తోచును. లోక ప్రతీతిం బరికించిన రంగనాథుఁ డనుచుఁకవి కలఁడనియే తోచును. ఇందు రెండువాదములు గలవు. కోన బుద్ధారెడ్డియే గ్రంథకర్త. మండలిపురి పేరేసిన దేవునిపేర గ్రంథమును రచించెను. కావున రంగనాథరామాయణ మనుచేరు వచ్చినది. అతియకావి రంగనాథుఁడు లేనేలేడు. బుద్ధారెడ్డి యాస్థానకవి యని కల్పించుట యసంగతము. అనునది యొకవాదము. రంగనాథుఁడు బుద్ధారెడ్డియాస్థానమున నుండి తనపేరున రామాయణమును ప్రభువరంసుఁడు ప్రాసెట్లు వ్రాసెను. అనునది యొకవాదము. ఈరెండువాదములకును దగు కారణములు కలవు. ఇందేది న్యాయమార్గము ననుసరించును? అనునదియే ప్రశ్నవిషయము. ఏవాదమునం దెవను గొన్నియుక్తులచే సాధింపఁదగు విషయము బుండకపోవు. ఆయాసాలనే ప్రధానముచేసికొని తన పట్టినపట్టును సాధింపఁ బూనుట యంత సరసము గా దని నాయాశయము. ఏవాదమునైనఁ గొందఱు మెచ్చుకొనువా రుండకపోరు. రంగనాథుఁ డనుకవియే లేకున్న నొకపేరు గల్పించి యాతని యాస్థానపండితుఁ డని నిర్ణయించి యాతని కొక యింటిపేరు వెలిచేటివా రని నృజింది యెంతకాలమునుండియో మహనీయు లాతని స్మృత్యులలోఁ బరిగణించి వినుతింది తగ్గవత్వమును బొగడుచుండుట తెలివి తక్కువచేతనే కాని వేఱుకా దనవలయును అట్లే యాదునున్న శాసనములుకూడ నట్లే కల్పింపఁబడినవి కొన్ని కల వనవచ్చును. శాసనములఁ బరిశీలించుటలోఁ దమయాయుస్సును భారవోసిన పెద్దలుకూడఁ కొన్ని శాసనములు సర్వాసంగతములుగా నున్న వనిరి. గణపతిదేవుని కాలనిర్ణయమున నివిషయము కను

వస్తువును. ఒక్క శాసనము లేవ్వగానున్నదని యొప్పుకొనవచ్చును శాసనములనే వచ్చి విషయమును సిద్ధాంతము చేయవలదనియుఁ జేటవడును.

ఒక్క ప్రభువును గుఱించిన శాసనములలో నీనుపాదీయుఁడు కవిత్వము చెప్పుచున్న వాఁడని వ్రాయఁబడుచో నది సర్వార్థంగత మనవలయును. దీనిచేఁ బ్రభువులు కవిత చెప్పఁజాల రని కాదు. శాసనములలో నే నీకవిత్వము చెప్పి తి నని కవి గాని ప్రభువు కాని వ్రాసికొనుట సంగత మగువా? మహావాత యని, ప్రతాపాదిత్యుఁడని, కవినయ్యఁ డని, ప్రజారంజకుఁ డని మఱియు నిట్టి విశేషణములు చేర్చవచ్చును. కాని యీ గ్రంథము వ్రాసినది నేనే కాని మా యాస్థానపండితుఁడు కాఁడు. అని యొక శాసన మున్నచో నవఁచో దేవా నాంధ్రీయుఁడు కల్పించె ననవలయుఁ గాని నేఱుకాదు. కోన బుద్ధారెడ్డి లేడని కాని, సత్ప్రభువఁడొక్కఁడు, పండితుఁడు, వాఁడని కాని, పండితస్తుతిపాత్రుఁడు కాలే డని కాని యెవ్వరును చెప్పలేదు పండరపురిదేవునిచేర నీగ్రంథము వ్రాయఁబడినది కాన రంగనాథరామాయణ మరుపేరు కల్పిన దనుట పాధువాదము కాదు. పాండురంగఁడు, విశలే పాండురంగఁడు, అనుపేరులు ప్రసిద్ధములు కాని రంగనాథుఁ డనుపేరు ప్రసిద్ధము కాదు. పాండురంగరామాయణ మని కాని విశలే రామాయణ మని కాని యుండినచో నాయు క్తి బాగు గనుండును. శ్రీరంగనాథునకీ రంగనాథుఁ డనుపేరు విఖ్యాతము. ఎం దేని యొకచోట రంగనాథుఁ డని పాండురంగనికీ జేరు వాడఁబడినను నది ప్రమాణముకాదు. రంగనాథుఁ డనుపేరు పండరపురనాథునకుఁ జెల్ల దని నాయూహా కాదు. శివునకుఁ గూడఁ జెల్లవచ్చును. లోక ప్రఖ్యాతివిషయ మిది యని మాత్రము తెలిపితిని.

“అని యాంధ్ర భాష భాషాధీశవిభుఁడు, వినుతవాక్యగమనిమలమానసుఁడు, పాలితాచార్యుఁ డపారధీశరథి, భూలోకనిధి కోన బుద్ధభూవిభుఁడు, తమతంత్ర విశల ధరణీశుపేర.”

అని కాంపాంతములఁ గావఁబడును. సుహృదయు లీవాక్యములఁ బరిశీలింపఁగలరు వినుతవాక్యగమనిమలమానసుఁడు, పాలితాచార్యుఁడు, భూలోకనిధి, అనునీవిశేషణము లితరులచేఁ చెప్పఁబడినవే యని దృఢకలుచును. బహువచనము మాత్రము కాదు. సామాన్యదృష్టిం బరిశీలించిన నీవాక్యములు వారియందు మచ్చున యెప్పువ గల యొకరిచే వ్రాయఁబడినదియే కాని నేఱు

గా వని స్పష్టపడును. అతియశాను. గ్రంథాదియొది ట్లున్నది.

“బహుపురాణాలు బహుకాత్మవిదులు,

బహుకావ్యనాటక ప్రాథమానసులు

హితులు మంత్రులు పురోహితులు నాశ్రితులు

సుతులు రాజులు బహుశ్రుతులును గొల్వ

దీపించి ఘోరదేవేంద్రుడగిది, నేపారి యున్నచో వింపుసాంసాద,

రహితులు భారతరామాయణాది, రసనోష్ఠిఁ జెల్లింకు రసికశేఖరులు,

రామకథానుధారసరత్నం దగును, నామహాసథలోప వందఱఁ జూచి,

రమణమై దెనుఁగున రామాయణంబు, కమమొప్పుఁ జెప్పెడి ఘనకావ్యశ్రీ

గల కపుతెవ్వారు గల ను ద్వివనుమఁ, దలపోయ వితలధరణిపాలునకు,

నున్నతమూర్తికి నురుయశోనిధికి, విన్నవించిరి నేడ్త విబుధులు గడఁగి,

నీతనూజన్మాను నిపుణమానసుఁడు, భూతకల్పఘండు బంధురసితయుతుఁడు,

సర్వజ్ఞఁ దపఘండు చతురవర్తనుఁడు, సర్వపురాణవిచారతత్పరుఁడు,

కమనీయబహుకథాగమనిచక్షుఁడు, కమనీషిరోమణోత్సుకసుభోష్యతుఁడు

కవిసార్యభాముఁడు కవికల్పతరువు, కవిలోకభోజుఁడు కవిపురందరుఁడు

ప్రత్యర్థిరాజన్యబలవక్తరాణి, ప్రత్యర్థిస్థపదావపావకోఽర్జ్యుఁడు,

భీరభక్తవిచిత్రవ్యగ్రహస్త్య-లోకానురక్త శ్రీలోకమర్దముఁడు,

వరహాధిపతి వనచాతహితుఁడు, పురుషదీపామణి బుద్ధమానిధుఁడు

నీకతిధత్తుండు నిఖిలకృష్ణ, పాశ్చాతపఘండు పాదీశ్వరనుఁడు,

మణిము రామాయణమర్శనర్హఁ, దెలుఁగు వారనిఁ బిల్వ దీక్షాభజెప్ప,

సనిన మజ్జవకుం మదాత్తవర్తనుఁడు, ననువక్తఁ బిలిపించి ననుగారించి”

... ..

తప్పక వాచేరఁ దగవంధ భాషఁ, జెప్పి ప్రఖ్యాతంబు చేయుపురుషి-అని ప్రథమతానుఁడు కలరాజు పేరోలగంబున నుండి తెరుఁగున రామాయణము ను మార్చఁగలవా రెవ్వఁకఁ గలరా యని తలపోసెను. తత్సభాసీనులగు పం క్తివేంకట శ్రీకాళింగులు గాఁజోలు వాదినునోభాషంబు నెఱిగి “నీరనూజన్మాను” అనుపదిమొనలు “అరనిఁ బిల్వదీక్షాభజెప్ప-” అనుసంతకముకఁ గలగ్రంథముగు ద్విపదరూపమునఁ బల్లిరి. కొడుకు తెలివిజేలల వంతకుచక్ర గా నెఱుంగని యారాజు శ్రీతిచేఁ గొడుగును విలువంబొంది వాచేరరామాయ

గము నాంధ్రభాష రచియించి ప్రఖ్యాతిచేయింపు మని యాజ్ఞాపించెను.

మహాశయులారా ! ఈ భాగము నించుక విమర్శింతుము. ఆనాటిసభలో భూపాలునినుతులు కలరు. తత్పుంగల వండిత ప్రముఖులును గలరు. కాని బుద్ధ రాజు మాత్ర మాదివమున నందులేడు. ఆనాడే రాజు రామాయణాంధ్రీ కరణమును గుఱించి యోశించెను. ఇంగితజ్ఞులుగూన రాజమనశ్చింతితార్థమును సభ్యులెఱింగిరి. అంతియగాక ముందు బుద్ధరాజు ద్వీపదకావ్యముగా రామాయణము నాంధ్రీకరించు ననియు నెఱింగిరి. అందుఁ గూరుచున్న వా రెల్లరును ద్వీపదకావ్యమునఁ గవిత్వము చెప్పఁగలవారుగ నే యుండిరి. తత్పుంగించి ప్రభుకిరోమణి యిట్లాహించె నని క్షణమాత్రమున నెఱింగిరి. ఇందుఁ గల యొక్కొక్క విషయ మొకవాని కొకటి విరుద్ధముగ నున్నది. “నీరసూజయ్యుండు నిపుగామాననుడు.” అను మొదలుగాఁ గల గ్రంథమునఁ గల విశేషణములఁ బరికింప నిది యాబుద్ధభూవిధుఁడు చెప్పకొన్నవి కా ననియు, నాజేనియందుఁ స్త్రీతిగల యొక్కకవి చెప్పెననియు స్పష్టము. సభలో నున్నవా రెల్ల ద్వీపదకావ్యమున రాజనకుం చెల్పి రనునది సర్వాసంగతమగు విషయము. ఊహించుక దగిన దేమనఁగా:- రామాయణమును ప్రౌత్తపద్ధతిగా నాంధ్రీకరించిన మేలని బుద్ధరాజుహించెను. తమయాజ్ఞానమునఁ గలవిద్యార్థుని రంగవాధున కాజ్ఞాపించెను. అక్రమ ప్రభువర్యు వాద్యతికి మిగుల సంతసించి యారాజు రచించినట్లే కావ్యమును వ్రాసి పితృపాదశక్తుఁ డగువారాజనభీష్టము నెఱింగి వారి తంత్రిపేరఁ గావ్యము నంగీకముచేసెను తనకుంగల ప్రభుభక్తి తేటకడఁ జేయుటకై యాప్రభువర్యునకుం గలసకలస్వగణములను గృతజ్ఞుఁడు కావున సభ్యులు చెప్పినట్లు వ్రాసెను. అని యాహించుటభారపాలు గాదు. ఇది కరి కాదు. రాజే యిట్లు ద్వీపదకావ్యమునఁ బండితులు చెప్పినట్లు చెప్పె నన్నచో సంతకంటె సీరసము, నసంగతము, ననుచితము నగువాదము లేదు.

రాజు రచించె నని వాదించుచో, ౧ లోకమున లేనిరంగవాధుని మహాశవులు నృపాదిరి. ౨ ఇంటిపేరు కూడఁ గల్పించిరి. ౩ బుద్ధరాజునందుఁ గల యీనున నీమార్గమును నూతనముగ పెడకీ యానిద్యక్షని ప్రభువరుని విమర్శింపరైరి. ౪ ఇంచుక యెవడు లోకజ్ఞున మీపూర్వకవులను లేకు. ౫ నీరెల్ల నెఱిగిన ననినఁ గొట్టంబునఁ గట్టింపు మనుసంతతియీమాధులు. అను నీలహుమావము పెండలకో మన మీవలసినవచ్చును.

“క్రమమువలన జెప్పడి సనకావ్యక్తి, గలకపురెవ్వారు గల రుద్ది ననుచు”

అను సీరెండు పాదములను రచించినవా రెవ్వరు? విరలరాజా? లేక శాసనములు చెప్తువారా? లేక మూలమూలలఁ బడియున్న శాసనములఁ గ్రవ్వువారా? అని ప్రశ్నించినపుడు- వీ రెవ్వరుఁ గాదు, వేఱొక్క రనవలయును. అపుడు రంగనాథరామాయణ గ్రంథకర్త లెందఱు? అన్న ప్రశ్నము వచ్చును. పెద్దం ద్రవలసినదే కాని వేఱొకరి లేడు. కావున సీవాదము సర్వాసక్త్యామూల మగును. తత్త్వ మే మనఁగా:- లోకమున నేగ్రంథకర్త యైనను దాఁ జేయఁబూనిన గ్రంథముఁకుఁ బఠానికి నిర్ణయించుకొని యిష్ట దేవతాస్తుతి నొనరించి యవ్వలఁ ద న్నవలెనఁ బురికొల్పియున్నయెడల వారి మూటలు పద్యగద్యరూపములలో దేదే వైనను దెలిపి గ్రంథమునకుఁ బ్రారంభించును. ఇదియే సనాతనాచారము. కొండఱు లేమకు స్వత్వము వచ్చి నట్లు, భగవంతుఁ డందుఁ దోచి వత్సా! నావేరను రచింపఁ బూనిన గ్రంథ మును పొగింపు మని యాజ్ఞాపించి క్షణమయినను నుండక యదృశ్యుఁ డైనట్లు తెలుపుదురు. ఆదైవము తనతోఁ బద్యరూపమునఁ జెప్పియున్నట్లు గ్రంథమున నున్నను భగవద్వాక్యము లివి యని గ్రంథకర్తయే వ్రాయును. ఇది యెల్ల రచింగినవిషయము కాని క్రొత్తది కాదు. అట్లే రంగనాథరామాయణమునందు నని యెఱుంగఁదగు.

వెలిచేటి రంగనాథకవి ప్రభువత్సానితుఁ డయ్యిరత్కలం గొని గ్రంథ మును రచింపఁబూని ప్రభుసర్వగాముల శేషరూర్ణమున వర్ణింప వలనుపడమి నితరులచేఁ జెప్పించెను. ఇన్ని విశేషణములు ప్రభువే గ్రంథకర్త యైనఁ జేర్చి యుండఁడు. “మేము” “మాకు” అను మొదలగు బహువచనములు ప్రభువులు సన్నాధులు జగత్తులుఁ బులు గాన నుకయొగింతురు. అది యాత్మస్తుతి కా దన్న సంగీకరింపవలసినదే. ఆత్మస్తుతి నందఱో చేసికొనలేదా? యను ప్రశ్నము నకు సమాధాన మీయవలసియున్నది. ఆముక్తమాల్యదయందు

“సీ. పలికె తుత్పత్తితోపముల జాతిపెంపెక్త రసికులొనన మదాలసచరిత్ర

భావధ్వనివ్యంగ్యసేవధిగాఁగఁ జెప్పితివి సత్యావసూప్రీణసంబు

సుతిపురాణోపసంహితలేర్పి మాట్టితి సకలకథాసారసంగ్రహంబు

క్రొత్తనుచ్చటలు విచ్చుగ రచించితి సూక్తివైపునీ శ్లావదంతామణిస్ఫుటి

తే. మఱి యు రసమంజరీముఖ్యమధురకావ్య
రచన మెప్పించి కొంటి గీర్వాణభాష
సంధ్యభాష యశధ్యంతె యందు న్నెత్త
కృతి వినిర్మింపు మింక మాకుఁ బ్రియముగాఁగ

అని కలదు. ఈపద్యముం జూపి యిది యాత్మస్తుతి కాదా యన్నచో వారి
కొక్షనమస్తారమే సమాధానము. శివకుం గలకత్తి నేడేని యొకయాకమునఁ
జెప్పకొనుట యలవాటు యనవలయును. కాశీఖండమునందు,

“సీ. వదియింటు వేములవాడభీనునభంగి నుద్బంధరీల న్నొక్కొక్కమాటు
భాషింతు వన్నయభట్టుమార్గమున నుభయచక్రార్పణ న్నొక్కొక్కమాటు
వాక్రుత్తు తిక్తయజ్వ ప్రకారము రసాభ్యుచితబంధముగ న్నొక్కొక్కమాటు
వరిభరింతు బ్రబంధపరమేశ్వరునిశేవ నూర్తివైచిత్రినొక్కొక్కమాటు
తే. నైషధాదినుహాప్రబంధములు పెక్కు, చెప్పినాడెపు మాకు వాగ్మితఁడవనపు
యిపుడు చెప్పఁదొడంగిన యీ ప్రబంధ, మంగీతము చేయు వీరభద్రయ్యచేర.

శా. ఈతోడే నిన్నునుఁబోలు నెత్తెపులు లే రీమేటికాలంబునక
దాతారామచక్రవర్తీనువరగంధర్వాక్షురో భామినీ
వయోజవ్యయగంధసారఘృష్ణదైవరాజ్యభారంబున
ధ్యక్షింయం గవిసారవభామ ! భవదీయప్రభసాహిత్యములే.”

అను శ్రీనాథోక్తి యాత్మస్తుతి కాదా యన్న సమాధాన మేమీ నలయు
నో యే బూహింతురుగాక! ఇట్టివే రంగనాథరామాయణమునఁ గలయాత్మస్తు
తు లన్నను నూరకుండుటయే సమచితకార్యమని తలంచువాడను.

శ్లో. యేనామ కేది దిహనః ప్రథయం ర్యవజ్ఞాం
జానంతి తేకమపి తాం ప్రతి నైష యత్నః !
ఉత్పత్యతేఽస్తి మనుకోఽపి సమానధర్మా
కాలోహ్యాయం నిరవధి ద్విపులాచవృక్షే- అనిభవభూతియ-
దిగంతరలుతత్త్వే ర్తి రసంతకవికుంజరః ।

ప్రాజ్ఞైస్తుల్యం సరస్వత్యాః ప్రాజ్ఞేషీ చ్ఛపుభారతమ్.

అని యనంత కవీయఁ జెప్పకొనలేదా యని యడిగిన సమాధాన
మేమి? మహాశయిలారా! యించుక యోజంపుఁడు తనకుఁ గలకత్తిని చెలుపు
కొనకుండుట మహాత్ముల వద్దలియే యైనను గవుల యాచారమును బట్టి

చూచిన నది యాత్మస్తుతి కాదనవలయును. ఇట్టిస్తుతికి రంగనాథరామాయణమునఁ గల "ఘోరకల్పమౌషధ బంధురసితియ్యతుఁడు" లోనగు వాక్యములచే గుంభితమగు స్థలమునఁ గల స్తవమునకు పాస్తమికవ్యాయము గల దనియు, నట్టివాక్యముల విద్యుత్ప్రభువలె నుండు చెప్పియుండఁ దనియుఁ తెప్పటయే తగినసమాధానము. కొందఱు మదిలేని ప్రతినున్నట్లు కల్పించి సత్యావ్యవహారము చేయువారివలె నటించురు. కాని మహాకవి యగు రంగనాథు సదాగత ప్రాక్షుట యుత్తమేతరకార్యమనియు, మహాకవులెంతకాలమునుండియో యెన్ని విధములనో రంగనాథునిఁ బ్రామాణికులలోఁ జేర్చిననుతిండు టవివేకమునఁ గాదనియు, మన కున్నంతమాత్రము విజ్ఞానము వారికి నుండుననియు "నితి కుద్యేచిత్రలేఖన" మ్మనువ్యాయమువారు నెఱుంగుదురనియు, నొక్కరు గాకున్న నొకరైనను బుద్ధారెడ్డిగానిని గవులలోఁ బరిగణింపకయుండునంత యసూయ పూర్వకవులకు లేదనియు శ్రీకృష్ణదేవరాయుని రామరాజసూక్ష్మణునిఁ బొగడినచారీవిద్యుత్ప్రభువు ను నుతింప కుండుటకుఁ దగినకారణము రంగనాథకవికర్తృకమీరామాయణ మనుటయే యనియు గ్రహించి లేనికారణములఁ గల్పించు బూసకుండురనియుఁ బ్రార్థించువాఁడను. ఎన్నియో విషయములు పరిశీలించి నట్టియు, యతఃకాయ లైవట్టియు, మ. రా. రా. శ్రీ కందుకూరు వీరేశలింగముపంతులుగారు, పంగూరు సుబ్బారావుగారును నిట్లే యభిప్రాయముల నొసఁగిరి. పండితకవులై చక్కని విమర్శకులైన బ్రహ్మశ్రీ నాగపూడి కుప్పస్వామయ్యగారు రచించినరంగనాథరామాయణపీఠికం గనుంగొనుఁడు. ఎల్లరును రంగనాథుఁడే రామాయణమును రచించినట్లు గ నేకగ్రీవము గ వంగికరించియున్నారు. ఆముక్తమాల్యద నల్లసాని పెద్దనగారు రచించి రమప్రవాదము సకారణముగనే వ్యాపించినను శ్రీకృష్ణదేవరాయలను బూర్వకవులలోఁ తెక్తంఢ్రు వినుతించిరి. అట్టిప్రవాదమే గలయీబుద్ధారెడ్డి నేలపరశ్రేయస్సహసముగల పండితకవులు పూర్వకవిస్తుతిలోఁ జేర్చలేదో. మఱి యేంథములు రచింపని రంగనాథు నేలవినుతించిరో యాఱునేలనియోగిబ్రహ్మణులలోఁ జేర్చి వెలిచేటివారను నింటిపేరు కూడఁ గల్పించిరో యూహింపకల్యము గాకున్నది. ఎందఱనో ప్రాచీనకవిరాట్టల నవివేకు లనుటకంటె మన కావిషయము నిర్ణయించునంతటివివేకము లేదని తలంచుచో నొక్కలోపమును రాదు. కావున మహానీయు లగుకవిపుంగవుల యుక్తయుక్తవివేకశూన్యులనుగాఁ జేయ పాపానింపరాదు. ఇదియే నేఁజయు ప్రార్థనము.

కొన్ని శాసనములఁబట్టి వన్నయథట్లు తిక్కనసోమయాజయు నించుమించుగా నేకకాలమువారని చెప్పవచ్చు నని యొకవాదము రాఁగా సందుఁ గొన్ని శాసనములు కల్పితములు కావచ్చు ననియు రాజలచాలసమును గుఱించిన గ్రంథముల వనుసరించి సిద్ధాంతముచేయుఁ దగు ననియుఁ ప్రతివాదము వచ్చెను. తుద కదియే న్యాయానుమాప మనియుం దేలెను. శాసనములు కూడఁ గొన్ని పరస్పరవిరుద్ధములుగ నే కనబడును. అటులని వానిం ద్రోసిపుచ్చుం దగునని నాయాశయముకాదు. వానిం ద్రుధావముగాఁ గొన్నను కేవలశాసనములంబట్టియే యొకరిచరిత్రము వ్రాయ ననువుకదదు. ప్రాచీనకవులగ్రంథములనుబట్టియు వ్రాయవలసియుండును. జనప్రవాదములు తొలుమాటుగ నున్న సందుండియుఁ గొంతవిషయము గ్రహింపఁదగియుండును. ఇన్నివిధములఁ బరిశీలించినను విషయము పేటొకవిధమున సిద్ధాంతము చేయఁదగినట్లు కారణములు కనఁబడుచుండును. ఎల్లరు నేకవాక్యముగా వదించువిషయము ప్రాయశముగా నుండదు. కోనబుద్ధారెడ్డి వ్రాసెనను విషయమును గూర్చి శాసనములు పెను కనశ్చటలేదు. రామాయణమునందే కలదు. రంగనాథుఁడు వ్రాసినట్లు గ్రంథమునఁ గలవిషయమును బట్టి చెప్పవచ్చు ననునదియే పర్యాయోచితంబుగనినది. 'బుద్ధారెడ్డి రామాయణమును ద్వివచనకావ్యముగా రచించెను. అంతియకాని రంగనాథుఁడు కాఁడు.' అని శాసనమున్నచో దానిప్రమాణత్వ ముపుడు విమర్శింపఁదగినది. లేక కోనబుద్ధారెడ్డి విద్యాసంపన్నుఁడు- అను యొక లగువిషయము లున్న నవియు గ్రంథముననే కలవు. ఎవ్వఁడని బుద్ధారెడ్డి లేడని పలికిన సవిగో శాసనము లనినైతివఁ బెట్టుకొని పోయి వానిని సభాభవనమున దింపి చూడఁడి ఘనమతులారా యనవచ్చును. అంతటిమాట యెవ్వఁడు ననఁబూనలేదు. రంగనాథుఁడు లేఁడు. ఆపేరు బుద్ధారెడ్డికే కలదు. అని శాసనము కనఁబడినపుడు చూచుకొందము. అపుడు విమర్శకాగ్రసరులు సిద్ధాంతము చేయఁబూనఁగలరు.

ఇఁకఁ బ్రాచీనకవులలో రంగనాథకవిని వినుతించినవారిపద్యములఁ గొన్నింటిని స్థానీవులాకన్యాయమునఁ గనఁబఱుతును.

అనంతమాత్యుఁడు భోజరాజీయమున—

ఉ. వన్నయథట్లుఁ దిక్కనవివాయకు భాస్కరు రంగనాథుఁడే
రన్నికశక్తినట్టి యరురేశ్వరు నెఱ్ఱయమంత్రి నాడిగాఁ

జన్మ కపింధ్రులకా వవరసస్సుటవాలు లనంగ ధాత్రిలో
నున్నకపింధ్రులం దలఁతు మల్ల మెలర్పంగ వాగ్విభూతికా.

వెన్నెలకంటి సూరన్న విష్ణుపురాణమునందు—

ఉ. మున్నిటికాళిదాసకవిముఖ్యులకుం బ్రణమిల్లి వాడిలో
నెన్నికగాఁ బ్రబంధవరమేశ్వరుఁ దిక్తవసోమయాజులకా
వన్నయభట్టు భాస్కరుని నాచనసోముని రంగనాథునికా
వెన్నెలకంటి సూర్యుఁ బదివేల విధంబులఁ బ్రస్తుతించెదకా.

కూదిమంచి తిమ్మకవి సర్వపురమాహాత్మ్యమునందు—

ఉ. నామది నెప్పుడుం దలఁతు వన్నయఁ దిక్తవ నెత్తివెగ్గడకా
భీమకపింధ్ర భాస్కరుని వీరకపింధ్రుని రంగనాథునికా
సోమునిఁ బోతసశ్చవిని సుత్రతు లై బహుకాంధకావ్యముల
నేమ మెలర్పఁ జెప్పి యవని న్ముతకన్న మహానుభావులకా.

మఱియు రసికజనమనోభిరామమునందు—

తే. సతతలోకేశ్వర ప్రపూజితనితాంత, రాజమానప్రభావుని రంగనాథు
మఱియు నాంధ్రకవిత్వనిర్మాణకుశలు, లగు మహాకవివర్యుల వభినుతింతు.

రాజలింగకవి కూర్తపురాణంబునందు—

సీ. వన్నయభట్టుఁ దిక్తన్నను నెత్తియకవిని భీమయను భాస్కరునిఁ బోత
రాజను శ్రీనాథు రామలింగయ్యను రంగనాథుని రామలింగకవిని.

ముదిగొండ భూష్టతిశిష్యుఁ డగుసూరసకవి సూరయ్య తనసకలజనాభి
రామమును ధనాభిరామ గ్రంథమునందు-

చ. అలఘుని శబ్దశాసనపదాంతితుఁ దిక్తవసోమయాజు ని
శ్చలమతిశేషధివాసు బుధసన్నతు నాచనసోమనాథ్యుఁ జె
న్నలరిన చిప్రుపూడి యమరాధిపు భాస్కరు రంగనాథునికా
దలఁతు నపూర్వవి త్రకవితామహానీయసమగ్రదిక్షులకా.

కుమ్మరమొల్ల రామాయణమునందు- సీసవఃస్యములోని గీతము.

స్తుతగుణోద్ధాము నాచనసోము భీము, వవ్యమంజులవాక్కుర్యు వన్నపాద్యు
రసికుఁడైనట్టి శ్రీనాథు రంగనాథుఁ, దిక్తకవిరాజ భోజనుతింది మించి.

అయ్యలరాజ నారాయణమాత్యుఁడు హంసవింశతీయందు-

ఉ. వన్నయభట్టు భీమకవినాథునిఁ దిక్తవసోమయాజుఁ బె
ద్దన్నను ముగ్ధుతిచ్చునచివాగ్రణి బత్తెరపోతరాజ గా

రన్నను రంగనాథుని మహామహుఁ బిల్లలమట్టి వీరభ
స్ర స్తుతియింతు నాంధ్రకవిమన్రల సత్తరుగావేముర్రులక.

కస్తురిరంగకవి ఆనందరంగరాట్టుండంటున—

సీ. ఆదిమహాకవి భీమనకు దండముపెట్టి యున్న యభిప్రాయము
యమరఁ దిక్లవసోమయాజికఁ గేల్చిచ్చి కవిరామసునకు జోకఁబ్రగాదిల్లి
యలసాని పెద్దన కంజలిగావించి శ్రీనాథునకు రెండుచేతులెత్తి
రంగనాథునకు సాష్టాంగంబు గావించి యలభాస్కరునకు జోహారుచేసి...

కీ వెల గోపరాజు రంగనాథుని నియోగిశవులలోఁ జేర్చి రచనసంహారన
ద్యా శింశికయను గ్రంథమున—

చ. అనఘు హుళుక్కి భాస్కరు మహామతిఁ బిల్లలమట్టి పెద్దిరా
జును లిసవీరరాజుఁ గవిసోమునిఁ దిక్లవసోమయాజిఁ గే
లనకవి రంగనాథు నుచిత్రాని నెల్లన వాచిరాజు సో
మున నమ రేశ్వరుండలఁతు ముక్తులచంద్రుల సత్తవీంసరులక.

అప్పప్పుకవి శశి రేఖావర్ణియంటునందు.

తే. ఆత్మఁ గంఠంబిసావరాజుఁగొలిది, రంగనాథురంగరుణాంతరంగుఁ దలఁచి
యెట్లు ప్రగ్గడ మదిలో ననెంచియెంచి, వందన మొనర్చు గవిరాజబృందమునకు.

మహాశయలారా ! ఇంచుమించుగా నైదువందల సంవత్సరములనుండి
మహాశవులు రంగనాథుని మహాశవులలో నెల్లువరిగఁగించి వినుతించిరో తేట
పడియెఁగదా? ఇంక నిట్టివ్రతు లెన్ని యేని చూపవచ్చు. ఈస్తుతి నెల్ల సంధతరం
పరాస్తావ్రమగు సుద్ధియనియే భావించుదగునా? లేక యిందు సత్యమును నని
భావించుదగునా? యోచింపుడు. ఏడువందలవత్సరములక్రిందట నున్నవారు
కూడ బుద్ధారెడ్డిపైఁ గినుకఁబూని యూర్జితసురతరువను ప్రఖ్యాతిం బాఱఁదోలి
కృతఘ్నులై వివేకకూన్యులై యిట్టియ కార్యమును జేయసాహసించి రని చెప్పు
టకు నాకు నోరాదకున్నయది. శాసనములలో రంగనాథరామాయణ మను
పేర ద్విపదకావ్యమును గోనలుద్ధారెడ్డి రచించెనని యున్న నదియును సంధత్వ
మున కుదాహరణమనియే నేనూహింతునని విన్నవించుచు. ప్రాచీనకవివశేష్యు
లయందు నాకుఁ గల ప్రవృత్తియే నన్నిట్లునాయఁ బురికొల్పెనో యెఱుంగఁజాల
ను. ఒక్క-పక్షము సాధించి దానినుండి యేదో లాభమునో ప్రఖ్యాతి నో పడ
యనెంచిన వాఁడను గానని హృదయపూర్వకముగా విన్నవించుచున్నవాఁడను.
రంగనాథమహాకవి నవ్వకవీంసరుఁ ధాదిగాఁ గల ఛందశ్శాస్త్రకర్తలు ప్రామాణి

కోర్తమునిగా భావించిరి. వారి నవివేకులనుగాఁ జేయ మొడిపట్టు పట్టరా దనియుఁ బ్రార్థించువాడను. కాననముల నిగునకార్యవిర్యహాణమునకై ప్రయత్నించి పడరాని భాములం బడవలదనియు విమర్శక శేఖరులం దలయొగ్గి వేడువాడను.

ఇంకొ క్తమనవి:—నాయాయాశయమే సిద్ధాంతముకాదు. తమవంటి పెద్ద లెల్ల దేనిని సిద్ధాంతముచేసిన దానినే వేదవాక్య మని యంగీకరించువాడను. ఇక్కలమునఁ గొత్తమార్గ మొక్కదానిని వెదకి దాని నట్లే సిద్ధాంతముచేసి తమయపూర్వసాందీత్యమును వెల్లడింపఁజేయఁ బ్రయత్నించువారందఁడుఁ బాదసూపుచున్నవారు. కులర్థములచే నేడియు సిద్ధాంతము కాఁజాలదు. ఐన నది చాలకాలము నిలువదు. మహామతులు తత్త్వజ్ఞులుండకపోరు. ఒక్కొక్కవిషయము మఱించి మఱించి సారముఁదెల్పుమహాత్ములు పుట్టకపోరు. ఈవాదమునందుఁ గల తత్త్వపారము నిడి యని తేల్చి నావంటియల్ప మతుల నానందింపఁజేయు భారము వారిశీర్షముపై నున్నది. వాదికార్యల్యమున వాదము వీఁగిపోవును. కాని వాదము మఱియొకప్పుడు విజయము నొందఁగలదు. వేదమూలము లగు మతసిద్ధాంతములే తాఱునూ ఆగుచున్నపు డిట్టివాని మాట యిటునేటికి? వాదమును జక్కఁగా నడుపఁ జాలిన క్రి నాకు లేకపోవచ్చును. ఈవాదమున నేదేని సత్యముగల దని తమదిక్తములకుఁ దోచునేని దానినివృద్ధి నొందింపుడు. అసత్యమూలమే యి దగునేని యాయపఖ్యాతి నాకు లేదు. ప్రాచీనపత్తప్రలప్తఁ బడఁగలదు. ఇంతకంటె విశేషించి విన్నవించఁజాలను. తాటియాకులప్రతులఁ బరిశీలించి చక్కఁగా సంస్థరించువారు మాయారఁగలరు. వారచిరకాలమువనే మరల నీరంగనాథరామాయణమును ముద్రింపఁగలరు. అట్టివా రెండఱుండినను వారీనావాదమును దిలకించి సత్యావేషణమున మహాద్వితీ గాంచి పరిశీలింతురుగాక! ప్రాచీనమహాకవులకుం గలజ్ఞాన మిట్టి దని తెల్చి యెల్లర నానందపరచుటనో వ్యభాసాగరవిమర్శులనో యొనరింతురుగాక! రంగనాథుడు మాకులపూర్వకు కాఁడు. ఏదేకవాసుడో తెలియలేదు. అతనిచే యాకవిత్వముని సిద్ధాంతముచేసినచో నాకు వచ్చుప్రతిష్ఠయేడియో యూహించుభారము తమయందే యునిదిలిని. రంగనాథునిసాందీత్యము, కవితాప్రాకృప్త్యము మున్నగునవి యెల్లవారికి విశిలేమే కావున నిట విన్నవించఁదలఁపలేదు. ఇంతకంటె నెక్కుకువిన్నవించఁ జాలను. ఎవ్వరుఁగాని నాయందుఁ గినుకఁ బూనరాదని యుజ్జలింతురని వేడుచున్నవాడను. ప్రాచీనోక్తి సత్యము జయించుఁ గాక?

శతకవరనావశ్యకత.

—) అయ్యలసోమయాజుల శాశ్వతచయములుగారు-శిర్డీమఘాడి (—

అంగ్రంగ్రంథములలోఁ బురాణములు, ప్రబంధములు, గద్యపద్యగ్రంథములు (చంపూగ్రంథములు) కేవలగద్యభాష్యములు, శతకములు మొదలగునవి వేవేలు గలవు. అందుఁ గొన్ని భాగవతాత్మకములు, కొన్ని శృంగారసభరితములు నై యున్నవి. అందు సకలధర్మసమృతములైన యష్టాదశపురాణములవంతగాఁ బఠింపకున్నను బంచమవేద మనఁబరగు భారతమును, భక్తిశృంగారాత్మక మగుభాగవతమును సకలజనాదరణపాత్రమై నీతిబోధకమగు రామాయణమును, మనవారలు తటదుగాఁ బఠించుచున్నారు. అందలికథలు నాటకరూపముగ మహాకవులనేకులు వండితచామరజనాష్టాదశకరముగ నుండు నని రచించిరి. వాని ననేకులు పఠించుటయే గాక నాటకముల కేగి యందలికథలను నీతులను గ్రహించుచున్నారు. ప్రబంధాదుల నచ్చటచ్చటఁ గొందఱు మహానుభావులు వడిచి యందలిరసమును గ్రహించుచున్నారు. కాని సకలజనాదరణపాత్రము లని చెప్పనొప్పు శతకముల నేలకో యాదరింపకున్నారు. కావున శతకముల యుత్పత్తివికాసములు, విశేషములు తెలిసినఁగాని పఠించుటయం దాసక్తి కలుగుటకష్ట మని వండిత వంగూరు సుబ్బారావుగారు కం॥ వీరేశలింగంపల్లెతునారు వదలినను “శతకకవులచరిత్ర, యను గ్రంథము నాంధ్రలోకమున కర్పించినారు. అట్టిశతకవాఙ్మయమును గూర్చి వాకుఁ దెలిసినంతవఱకుఁ దెప్పఁబూనితిని, కావున నోయాయ్యలారా! యిందలి యొప్పులన గ్రహించి తప్పలను మన్నింతురుగాక.

శతకములు శ్రీమృతకము 12 వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వ మున్నట్లు కానరాదు. పండ్రెండవశతాబ్దమునం దున్నట్లు చెప్పఁదగినది వృషాధిపశతక మొక్కటియే గన్పట్టుచున్నది. దీనికిఁ బూర్వము వండితారాధ్యకృతశివమతప్రతిపాదక మగు “శివతత్వనామ” నురు గ్రంథ మొక్కటియే శతకస్వభావస్యోతక మగు “శివా” యను ముకుటముగలది గావించుచున్నది. ఇంతవఱకు మనకు లభించినశతకములు రెండే గావించుచున్నవి. 13 వ శతాబ్దముననున్న త్తిక్కనకృష్ణశతక మొందు రచియించె ననిపూర్వచరిత్రకారుఁ డనెనుగాని యది యింత

వలకును లభించియుండలేదు. అప్పుకవి తనలక్షణగ్రంథమున (అప్పుకవీయమున) లక్ష్యముగా దేవకీచందనశతకమునుండి యొకపద్యము నిచ్చియున్నాడు. కావున నాశతకము, అప్పుకవికిఁ జాలఁబూర్వ మని వేటుగాఁ జెప్పవలసరములేదు. ఇంతియేగాక దేవకీచందనశతకమునకుఁ బూర్వ మనేకశతకములు రచించి నట్లు ఆశతకములోనిదగు నీక్రిందిపద్యము సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది.

కొండల్య-ట్రాపిశ్యమన శతకము బూర్వంగ గోటానుకో
క్షుండక నీవును జెప్పఁబూనితి వదేమీ యంటివా వింటివా
వందే నేర్పులఁ బెక్కురీతుల మరుల్య భింప వేశాకముల్
చందా నాచున నాలకింపు మది కృష్ణ దేవకీచందనా.

16 వ శతాబ్దములోనివారగు కృష్ణరాయలకును, అప్పుకవికిని మధ్యకాల మున వనేకశతకములు పుట్టినవి. నజ్రపంజర, మరుష్కందన, గువ్వలచెన్న, బాలగోపాలశతకము మొదలగు శతకములు. రానురాను 17 వ శతాబ్దమునందు శతకవాఙ్మయము మిక్కిలి యభివృద్ధి గాంచినటులు పెక్కువిదర్శనము లగు పడుచున్నవి.

- (1) చింతలపల్లి వీరరాఘవకవి తాను వ్రాసిన మధురవాణివిలాసమునందు “జాములో శతకంబు సంధించి కంకణములు గొంటి నలరాయదుర్గ మునను” అని చెప్పుకొన్నాడు.
- (2) వీరరాఘవకవి పెదతండ్రి యగు గోపాలకవి తాను వ్రాసిన యార్యా శతకమున నిట్లు వ్రాసియున్నాడు.
“విలసిత్పాండితిఁ గల్పనాగతి జగద్విఖ్యాతుఁడై జాములోపల వార్యా శతకంబు ”
- (3) గణపవరపు వేంకటకవి శతినప్రాసశతకము, యమకశతకము, కస్తూరిరంగని సాంబవిఘంటువు సీసశతకముగను జెప్పట శతకవ్యాప్తి నే సూచించుచున్నది.
- (4) వైష్ణవభక్తగ్రంథులగు తాళ్ళపాకవారిశతకరాజములు 15, 16, 17 వ శతాబ్దములలో వనేకములు పుట్టినవి.
- (5) కృష్ణార్జునసంవాదనామక గ్రంథకర్త యగు పెలిచేటి వేంకటప్రధాని వ్రాసినవ్రాతఁ జూడుడు:— “వినయః కుతోఁ బంచవింశతిశతకము ల్వరచించి హరికి నర్పించినావు ”

(6) ఏనుఁగు లక్షణకవిమున్నగువారితో సమకాలికుఁ డని చెప్పుచున్న సత్య
కోలు జనార్దనామాత్యుపుత్రుఁడగు భగవద్దేవి.

“ధీరత శతశతకంబులు, చారావళుల ౯ దళావతారావళులు
చాయాదాహరణంబులు, శ్రీరాజరేంద్రకములు చెప్పినవాఁడ”
అని చెప్పియున్నాఁడు.

వేయేల 17వ శతాబ్దమునకుఁ బ్రస్తుట శతకములు మితిమించినవి. అంద
ఱును శతకకర్తలే. వృత్తిసాధనమునకై ఈశ్వరభ్యాసముగూడఁ గలపెదప్పు నని
“ఏకాక్రియా ద్వ్యర్థికిరీ బహువ” యనునటుల నుధయతారకముగ నుంచునని
యెంచి యొక్కొకవృత్తిములో నొక్కొకశతకము చెప్పిన ప్రతికవియుఁ బదులు,
వందలు శతకములు వ్రాసివట్లు కప్పట్టుచున్నది. అంతింతకుఁ జేపురుపుల్లశత
కములు, పోదాబుద్ధిశతకములు, పూటకూశ్మిన్తశతకములు వెల్వడినవి. పెక్కిల
కవిగ్రామమునందును లక్షణమెఱిగిన వారందఱు నేదో యొకశతకము నైన
వ్రాసి యాయూరనున్న దేవున కంతముఁ జేయుచువచ్చిరి, కావున మనదేశము
నందు దేవాలయము లెన్నికలనో శతకము లన్నిటికి ద్విగుణముగ నైనఁ గల
వనుట యతిశయోక్తి కాఁబాలదు. పైయంశములఁబట్టి చూడగా 17, 18, 19వ
శతాబ్దములయందుఁ బుట్టినశతకములు గొన్ని లక్షలుండు నని తోచుచున్నది.
కాని యన్నియుఁ బ్రచారములో లేవు. కాని యట్టికొంతను దీర్చుటకు శ్రీ
చెలికాని లచ్చారావుగారు దొరకొనిరి. యాంధ్రభాషాభివృద్ధిని గూర్చి వైవ
మంతిమాత్రమును సహింపకపోయెను. పిదప వంగూరును బృథ్వీరావుగారు శతక
వాఙ్మయసముద్రమున మునిగి రమారమి యాటువందలశతకరత్నముల నేటి
వట్లు వారు వ్రాసిన శతకపులచరిత్రమును బట్టి తెలియుచున్నది. అందులకుఁ
గాను పైవారి కాంధ్రలోకము వందవసహస్రము లర్పించుఁగాక.

కంఠిత సామరజవాదరణపాత్ర మగుశతకవాఙ్మయము భావగీతముల
కఠితమైన యాత్మనందమును గలుగఁజేయుచుఁ బురుషార్థమును బడయుటకు
సాధనముగ నున్నది. శతకములలోఁ గొన్ని భక్తిదాయకములుగను, గొన్ని నీతి
దాయకములుగను, గొన్ని రక్తి, ముక్తిదాయకములుగను గొన్ని లోకక్షానదాయ
కములుగను నుచున్నవి. పురుషార్థమునకుఁ బరమావధి యైన మోక్షప్రాప్తి
శతకవాఙ్మయమునఁగలదు. ధనకనకవస్తువాహవాందోళికాదుల వాసించి కవులు
ప్రబంధాదులవ్రాసినను తమచరమావస్థలయందుఁ గవలమోక్షకాములై బాల

బాలికలకు నీతిజ్ఞానాదిదాతలై విరాగులకు మోక్షసాధన మార్గదర్శకులై రాజులకు రాజనీత్యాదిబోధకులై శతకములు వ్రాసినటులు శతకపరమమువలనఁ దెల్ల మగుచున్నది. శతకములు సామాన్యముగ భగవదవతారవర్ణనములతో నారంభమై మోక్షాపేక్షతో నంత ముందుచున్నవి. శతకములందు గామసూత్రాత్మకములైన నాయితానాయకుల విరహసంభోగాది వర్ణనలుగలకథలు, స్త్రీవర్ణనాది వర్ణనములు ముందునైనను గన్పడక కేవలభాగవత్సాత్మకములైన కథలు, వర్ణనములు గన్పడును. ఈ భాగవతవర్ణనములు భావగీతాదివర్ణనముల కతీతమయిన భక్తిరసావేశమును గలుగఁజేయుచున్నవి. భావగీతములు భాతికానందమును, శతకము లాధ్యాత్మికానందమును గలుగఁజేయుచున్నవి.

అయినను “నిరాశ్రయా నశోధంతే పండితావనితాలతా” యనునటులు శతకముల కాదరణ ముండినగాని యభివృద్ధినొందుటయు నందుండు పద్యరత్నములు వెల్వడుటయు సంభవింపదు. పూర్వపురాణాలు, మంత్రాలు, ధనాఘ్యులుఁ దమపై శతకములఁ జెప్పించుకొని కవులనుగౌరవించి శతకవాఙ్మయమునం దాదరణముఁజూపెడివా రనుటకు నాదరించెడివారి నామములె మకుటముగాఁగల శతకములు ప్రబలసాక్ష్యములు.

(1) పాపయ్యమంత్రిశతకము. (ప్రతిపద్యముచివరను “పాపయ్యమంత్రి” యనుమకుటముండును.)

(2) పొణ్ణుపాటి వెంకటమంత్రిశతకము (ప్రతిపద్యముతుదను పొణ్ణుపాటి వెంకటమంత్రి” యనుమకుటముండును.)

(3) ఎరుగుడికన్నశతకము. (ప్రతిపద్యముచివరను “ఎరుగుడికన్నా” యనుమకుటమునచ్చుచుండును.)

(4) బుట్టా వెంకటమంత్రిశతకము. (“ “ “ “)

(5) గువ్వల చెన్నశతకము. (“ “ “ “)

ఇప్పటి ధనాఘ్యులు నట్లుగాక బోగపుమేళముల నాదరించువారైరి. వారేమిశతకములురచియింపఁగలరా ! శతకక్షరలు నిరాలంబులై యడుగంటిరిగదా ! బ్రాహ్మణులకుబలైములు, సానులకు స్వయంపాకములు, ఈయమిన్న కాలము వచ్చినదిగదా ! ఇట్టికాలమున శతకము లెట్లభివృద్ధినొందును. పోనిండు శతకరచన లేకపోవచ్చును. పూర్వులు వ్రాసినవేదాలును. ఆశ్రయశతకములఁ బఠింపరాదా ! లక్షగాళ్ళు చరిత్రకారులును ఆదరింపనియంత

మూర్తమున వానికి గొఱుతవచ్చెనా ! శతశతపులు లాక్షణికులు కారందు
మా పాలకునికి సోమన్న బసవపురాణము లాక్షణికుల దానికిఁ బిమ్మట వ్రాసిన
“బసవాబసవాబసవావ్యసాధిపా” యను చక్కదిమకుటముగల వృషాధిపశత
కము వికృతమైన దనవచ్చునా ! కవిసంశయవిచ్చేద గ్రంథకర్తయు లాక్షణికు
డును నగు సూరకవి రామలింగేశ్వరశతకము గణితపుక్తయు యాతనిదగు లక్షణ
గ్రంథము మేరువయ్యెనా. భూర్బటికాశోపాస్తీమాహాస్త్వము పనికివచ్చి తరు
వాతః ప్రాధవయసున వ్రాసిన “శ్రీకాశోపాస్తీశ్వరా” యనుమకుటముగల కాశో
పాస్తీశ్వరశతకము లక్షణ యయినదా !

వ్యాకరణాదిభోషములు శతకములయందున్నను “ప్రయోగమూలం
వ్యాకరణం” అనుదానిననుసరించి యట్లు వ్యాకరణము రచియింపరాదా
పూర్వపువ్యాకరణములే సిద్ధాంతములా, పోనిండు లాక్షణికులబాదరింపకున్న
మనమేల యాదరింపరాదు. మనమేలు లాక్షణికులమా, చరిత్రకారులమా !
మన కిందు కావలసినది నీతులు, లోకజ్ఞానబోధక వాక్యరత్నములు, నాను
డులు, చక్కనియొకనానములును.

“గుణదోష బుభో గృహ్ణ స్మిందుక్ష్యేభావివేశ్వరః శిరసాక్లామితే
పూర్వో చరం కంశీయచ్చతి” యనునటుల పిమ్మటనే గ్రహింపరాదా !
అయినను పారికథాకాలక్షేపము జరుగునలమునకుఁ బోక ముగ్ధనగోష్ఠాల
తేగుట సజ్జనసంస్థములతో నొప్పియుండు పురాణవతసస్థలంబుల పోలి పోక
మేళము లాడెడితావుల తేగుటయు సామాన్యముగాఁ జనులస్వభావము. మేలుఁ
గోరి చెప్పెనుమాటలు పాటించక చెడుగుఁగోరి చెప్పెడి మాటలు పాటించుట
జనులకు సహజము. అట్టివా రిట్టిశతకముల నెట్లు వశించెదరు ? వశించినవా
రున్న నెట్లు వినెదరు ? ఇందేమి కామసూత్ర శతకములైన నాయికానాయక
వర్ణనములుగాని స్త్రీలనభిఖాపర్యంతవర్ణనముగానియుండునా ? ఇందులకు
తేవలవిరుద్ధము లగుభిక్షానతైరాగ్యాదు లుండును. ఇట్టివి లోకమున కెట్లు
రుదించును ? ఆరోగ్యహానికరము లగుకర్మధామలు రుదించినట్లు ఆరోగ్య
కరము లగునేరండతైలాదికము రుదించునా ? వీరాదరింపకపోయినను, పుస్త
కము బున్నయెడల ముందు నినించువారు చదువుదు రేమీ యనుకొనుట కట్టి
యవకాశము కూడలేనట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఒకభిషగ్వరుఁ డేడియేని యొక
మందులోఁ గలిపి సూటుటకుశతకము కావలెనన్న నేముద్రాయంత్రములకు

ప్రాసనను నొరకుట చుట్టము. ముద్రాయంత్రము బన్నియు నవలా గ్రంథముల కచ్చాత్తుటలోఁ బనిచేయుచున్నది. పోనీ గ్రంథాలయములకుఁ బోయిచూత మిన్న నవలాగ్రంథములే గన్పడుచుగాని శతక మొక్కటియైన నొరకుట కష్టము. పూర్వ లక్ష్యగ్రంథముల గ్రంథాలయములలో నుంచినను ఈత్రు న్నందుకని యాధునికనవనాగరికశిఖామణులు కొందఱు తున్నతో పాటు నవన మొనర్చుచున్నారు.

పుస్తకమున కందమా లోపలివిషయమా ప్రధాన మని యెఱుఁగు వారులేరు. పోనీ బహుళ శేగుబాలబాలికలపుస్తకములలోనుండు నేమో యని చూడ వారిచెంత కుక్క, పక్ష, కున్నరి మొదలగుపాఠములు గలవాచకపుస్తకములు A cat ran. A bird flies. అనుపాఠములు గల యాంగ్లపుస్తకములుఁ దక్ష మొక్క శతక మైనను గానరాదు. ఇందుతల్లిదండ్రులలోకమో విద్యా శాఖాధికారుల లోపమో విమర్శకులు విమర్శించెదడుగాక. పూర్వపు బాలబాలికాపాఠశాలలలో విద్యాశాఖాధికారులయాదరణమున గాని, తల్లిదండ్రుల యాదరణమునఁగాని శీఘ్రసీతీదాయకములును, లోకజ్ఞానబోధకములును రాజనీత్యాచారవ్యవహారాదిబోధకములును నగు "దాశరథి కరుణావయోనిధి" "సుమతి" "నేమా" యనుచుకుటములుగల శతకములకప్పుడంతగా బాలుర కథము, దెలియకపోయినను, పెద్దవారైనపిదపఁ దెలిసికొందు రను నభిప్రాయముతో బాలబాలికలచే కంఠపాఠమొనరించెడివారు. ఇతియెగాక యందుమూలమున బాలురకు ధారణాశక్తి మెండై మిక్కిలి మేధానంతు లగుటకు సాధనముగానుండునని తత్పఠన మావశ్యకముగా నిర్ణయించిరి. ఆధునిక పాఠ్యపుస్తకములకు నాంధ్రాంగ్లములలోఁ బద్యభాగముకూడఁ గొంతయుండుటకుఁ గారణ మడియేగదా. అట్టిశక్తి పాఠ్యపుస్తకములచలి సైకిలుపద్యములవలనను రైలుబండిపద్యములవలనను సంభవించనేరదు. ఆధునికవిమోక్షవృత్తి పాఠశాలలలో నట్లుగాక నవనాగరికశిఖామణులైన యధికారులు క్షుద్ధ, సిగ్గి, పోచాబుడ్డి, మొదలగుపాఠములుగలపుస్తకములను పాఠ్యగ్రంథములుగా నియమించి శతకనామమును యాపుమాపుచున్నారు. వారాదరించుటయే గ్రంథమునకు ధైర్యమువచ్చుట. అట్టిధైర్యము రానిశతకగ్రంథము లెట్లుగుదును. ఎందున్న నందే యుండవలెను. ప్రేపాఠములు చదివిన బాలబాలికలకు, శతకనామగ్రంథములవలన గాని సీతులు మొదలగునవి యెట్లువచ్చును? ఉల్లికి మల్లి

వాసన వచ్చువా. కఠినసామర్థ్య ములవడుటకు పత్రికాదులే చాలును. వేఱుగ
లకుల కేగుట యెందులకు? విద్యాభ్యాసాధికారులమాట యెటుండనిండు.
ఎట్టియాక్షేపణయు రాలేదని యనియే యుంచెదరు. బాలబాలికల బాగో
గులు జూడికొను బాధ్యత తలిదండ్రులదిగదా! వారే యుపేక్షవహించిన
నిశ్చయమువా చెవరు? “కంచయే చేనుమేసిన గలదెదిక్కు” బాలుడు గాని
బాలిక గాని యింటియొద్ద నేతున్నచోనో యగ్న్యహాతిగాక మిగిలినశతక
ములఁ బొందుచుండఁగాఁ దండ్రీయది విని సంతసించుటకు మాఱుగా, “అది
నీకొడుగోయి పెధవపు సైకము. అట్లా యింగ్లీషుసాతాలు చదువు. పెండ్లిమా
టలకు మీమామగాను వస్తానన్నాడు. ఆవేళకు నీవు శతకములు గీతకములు
చదువునూంటే బాగుండదు.” అనితిట్టును. బాలిక కూడ శతకమును చదువు
చూడఁగా తల్లి విని సంతోషించుటకు మాఱుగా “అమ్మా నీకొడుగమ్మా అవి.
నీయొక్క ఇంగ్లీషుచదువుకున్నవాడు. అతనితో ఇంగ్లీషుమాట్లాడాలి అంచేత
ఇంగ్లీషు ముక్కలు నేర్చుకోమ్మా” యని మఁదలించురు. వాఁ యొద్దేశ మేమై
యూడును వారీపుత్రపుత్రికలు జ్ఞానమును సంపాదించుటకాదు. మెప్పునుసం
పాదించుట. ఒకరిమెప్పుల తో నేమిపని? మెప్పులు తుదకు ముక్కు తెచ్చు
నన్నమాటఁ దలఁపలే.

అట్లుగాక తలిదండ్రులు గన్నులు తెరిచియో విద్యాభ్యాసాధికారుల
నిబంధనములలో మార్పుకలిగియో బాలబాలికలకు శతకములనుగాని శతక
ములలోని పద్యరత్నములఁగాని పఠన గ్రంథములుగా నుంచిన వారల కలవకు
జ్ఞాన మమేయ మని చెప్పవచ్చును. బాలికలు దాము పెద్దవారలై యత్ర
మామలకడను, ధర్తలకడను మొదలగిరి తెరిగించెలిపెడి శతకములెన్నియో
గలవు. బాలురు దాము పెద్దవారైన విదప లోకములోని విషయములను
దేశాటన మవసరములేకుండఁగ నె గుర్రెఱింగెడివిధమును, వస్తుస్వభావాదిక
మును, దైవధ్యానమును, పరనింద, ఆత్మస్తుతివిముఖత మొదలగుసుగుణములు
శతకకఠనమువలన నలవకు పని చెప్పుట యతిశయోక్తికాదు.

కావున బాలబాలికల కనిన కనకు తలిదండ్రు లిశనైనను గన్నులు
దెరిచి, పోయినకాలము పోయినది; యెంతచింతించినను మరలరాదు, గతజల
సేతుబంధనమువంటి దనియెంచి తమసంతానమును కనుసంతానముగాఁజేయక
పాతకాలలలోఁ జెప్పుకున్నను, నింటియొద్ద నేడో యొకసమయమున శతకము

లలోని పద్యరత్నములను బాలబాలికల కర్ణములనుండి వాగ్భూషణులఁ జేయుదురుగాక. ఇదియే గదా భర్తృహరి తనసుభాషితమున “భూషణుగావునుద్ర్యలకు భూరిమయాంగద తారహారముల

... ..

... .. పవిత్రవాణివా

గృహమే సుభూషణము

అని చెప్పియున్నాడు. ఓ క్షానులారా! మీరుపాదగుటయే కాక మీబాలబాలికల నేలపాడుచేసెదరు? వినుడు. రామాయణ, భాగవత, భారతాద్యనేకగ్రంథపాఠపఠనమునఁగాని యలవదని నీతిజ్ఞానవైరాగ్యాదులు గొన్నిశతకపద్యరత్నములలో బాలబాలికలకు బోధింపవచ్చునే. అట్లేలయెవర్పరాదు. వారుమీకు పుత్రపుత్రికలు గాని శత్రులు గారే. శత్రువులట్ల చూచి పూర్తిగా వారలఁ బాడుచేయుచున్నారే. వారు పెరిగి పెద్దవారై పదిమందిలో మాటలాడ నేరలే లేనియూకతనముఁ దెచ్చిపెట్టుచున్నారు. వారల ద్విపాదపశువులుగ నొనర్చుట యెంత ఘోరమో యోచింపుడు.

శతక వాఙ్మయార్ణవమునఁ బలురకములగు పద్యరత్నము లున్నవి అందు మచ్చునకుఁ గొన్నిటిని మాత్ర మిటు ఘోరపులాకవ్యాయముగఁ జూపెదను.

భావమునకుఁ బ్రకృతిపరిశీలనమునకుఁ గాసుల పురుషోత్తమునది తాను ప్రాసిన గోపాలదేవశతకమున సంతరామఃకీయకముగా వర్ణించినాఁడో చూడుడు.

సీ. భవవశ్రయ్యాకసంపూర్ణుడ వగునీకు వందకుటీరమా మందిరంబు
పాలమున్నీటిలో నోలలాడెడినీకు మరీయశోదాస్తవ్యమా బలంబు
పదపద్మమున గంగయుదయమందిననీకు జలకమా గోపికాఃజలిజలంబు
హరిరాజభోగపర్యంకంబు గలనీకుఁ దల్పమా రాధికాతరుణియంక
మహాహా! వారలభాగ్య మెంతనఁగవచ్చు! భావజిలీనాస ! హంసలదీనివాస
లలితకృష్ణార్ధివంగమస్థలవిహార ! పరమకరుణాస్వభావ ! గోపాలదేవ.

బద్ధినీతులు, సుమతీశతకము అంధ్రలోకమునకు నీతులు నెల్లు బోధించుచున్నవో వినుడు.

క. హీనునకుం బలివి పరా, ధీనునకు సుఖంబు నుర్తతిక రిపుజయ ము
జ్ఞానికిఁ బరమును నలిగెడి, వానికి నైరణ యసంభవములు బద్ధివృతా.

క. నరపతులు మేరఁ దప్పిర, దిర మొప్పుగ విధర యింటఁ దీర్పరియైనా
కరణము నైదికుం దైనను, మరణాంతక హూరుగాని మానదు సుమతీ.

స్త్రీధర్మములు—“కార్యమహానీ కరణేషునుత్రి”

అను శ్లోకమువకుం చెలుగు.

క. పనిసేయునెడల దాసియు

ననుభవమున రంభ ముత్రి, యాలోచనలక

తనభక్తియెడలఁ దల్లి యు

పనఁ దనకులకాంత యుండఁ దగురా మమతీ. (సుమతీశతకము)

ఇట్టి పనేకకద్యరత్నములు గలవు. వీటిచే పూర్వపు బాలబాలికలు పెద్ద
లు ధన్యులయిరి. ఇతిముందుఁ గూడ వానివలె జరివి ధన్యులగుదునుగాక.

వేమనయోగి యాంధ్రలోకమును గూర్చి యెట్లు చెప్పినాడో వినుడు.

తనమనవతితోడ (స్త్రీలనుగూర్చి)

తనయాయుధముతోడ (శూరులఁ గూర్చి)

అగ్నితోడ—(సామాన్యముగా నందఱఁ గూర్చి)

కరులయాలితోడ (కామాంధులఁ గూర్చి)

హాస్యనూడుపెల్ల హాని ప్రణామనకు, విశ్వదాభిరామ వినుర నేను.

పూర్ణతిమహాశవి తనకాశస్త్రీశ్వర శతకమున సంసారబాధము నెంత
ముచ్చటగా వర్ణించినాడో చూడఁడు.

కా. అలందు నైడఁగట్టి దానికి నజత్యక్తనేఁ గల్పించి త

ద్యాలత్రాతము నిచ్చిపుచ్చుకొనునెంబంధంబు గావించి యా

మాలక్కంబున బాంధవం బనెడిప్రేమఁ గొందఱం ద్రిక్పగా

సీలక సీల యమర్చిరక్తాంధునితో శ్రీకాశమాస్త్రీశ్వరా.

“రాజు ల్పత్తులు వారిసేవ నరకస్థాయఁబు”

“రాజకీటముల నే సేవింపఁగానోప”

“రాజలోకాధ మశ్రేణీద్వారముఁ దూరఁ జేసెదెపుడో”

“రా జర్థాతురుడైనచో నెచట ధర్మంబుండు”

అని వివిధముగాఁ దన కాళహస్తీశ్వరశతకమున రమారమి 15 పద్యములలో రావాశ్రయమును నిందించి త్యాగరాయలువలె న 'నిధిచాలాసుఖమా—రామునిసన్నిధి చాలాసుఖమా" అనుభావమును వెల్లడించి యాంధ్రలోకమునకు బోధించినాఁడు.

దైవమే యన్నిటికిని మూల మనునంతమును తాల్లపాక శిస్తువార్యుఁడు తన పెంక పీశ్వరకవితమున నెట్లు చెప్పినాఁడో వినుఁడు.

సీ. పెంచంగఁ జెడిఁగనాపృథ్వీఁ గొండలు విత్తరా యడవుల వివిధగతుల
కాలువలెవత్తిరా ఘనసముద్రములకు నేరంబులెత్తిరా యేరులకును
మేరలువెట్టిరామృగముల కెందైన మడి యాత నేర్పిరా మశ్యములకు
పెండ్లిండ్లు నేసిరా పెరయఁబడులకును బూసిరా వాన పుష్పములకు
నవ్వరవ్వరిఁ బోషించి రెంచిమాడఁ దలుఁపనీదైన రక్షర్యమునఁ గాక
కలిరలక్ష్మీశ

ఈకవి శేఖరుఁడే రాజ్యధనతృప్తల నెట్లు నిందించినాఁడో పరిశీలింపుఁడు
సీ. ధరలోన నావులు దనుదూడలకు నెల్లఁ బెట్టనా వాములుఁ త్రియముతోడ
బాళ్లలు త్రవ్వచ్చిపోయెనా నక్కలు తనుపిల్లలకు నిరంతరమునుండ
దలఁచి దప్పికినిల్లఁ ద్రావఁగూనలకును గట్టనా చెరువులు కప్పలెల్ల
త్రియముతో రతిసల్పి విడ్డలగనుమని చెప్పనా సింహంబు శిశువులకును
వట్టిభ్రమతను తనుపుత్రవర్ణమునకుఁ । దల్లిదండ్రులు దలఁతురు ధనముఁ
గూర్చ । కలిరలక్ష్మీశ

చూడుఁడు కవిచౌడపు గొండటి నెట్లు ముష్టుముష్టుగాఁ దిట్టినాఁడో.
క. విడ్డెలమేలెఱుంగని వరుఁ, జెడదే పరిగడ్డితినడి చెడ్డా వనులం
చెడ్డుకుఁ గొంతవివేకము, కడ్డప్ప కుండవరపు కవిచౌడప్ప.

మూర్ఖులను దిట్టినాఁడు. ఈపద్యమును వినిన మూర్ఖుఁడు దనమూర్ఖత
నెట్లు వాపుకొందునా యిను ప్రయత్నముచేయునని చెప్పవచ్చును.

క. తో రాజసథల మెలఁగుట, తొరసికతఁ జెలఁగుటెల్లఁ దన బ్రతుకునకా
పూరే డేటుకుఁదినదా, కారడవులఁ గుండవరపు కవిచౌడప్ప.

స్వార్థపరులను దిట్టినాఁడు. ఈపద్యము వినిన స్వార్థపరుఁడు పరాధిప
రుఁడు కాకుండుటవలె !

- క. ఇయ్యగ నిప్పింపంగల, యయ్యలకేగాక మీన మన్యులకేలా?
 రాయ్యకులేదా బారెడు, కయ్యమునకుఁ గుండవరపు కవిచాడప్ప.
 తనకు సామర్థ్యముండియు నియ్యక యొకరిచే నిప్పింపక యుండువారిని
 తిట్టివాడు.
- క. తగుపాటి కవులకియ్యని, మగముండలమూతిమీఁద మంగలియేలా
 దిగగొరగఁ దయ్యెమీనము, ఖగరాద్వల కుండవరపు కవిచాడప్ప.
 ఇది యపత్రదానం బొనర్చి నెంతోపించెడు ధనాశ్రయలగూర్చి చెప్పి
 యున్నాడు.
- క. అడినమాటలు దప్పిన, గాడిదకొడుకంచు దిట్టగా విని మదిలో
 వీఁడా కొడుకని యెచ్చును, గాడిద యును గుండవరపు కవిచాడప్ప.
 అడితప్పినవారినిగూర్చి చెప్పియున్నాడు.
- మున్నులు మూటకట్టెడి దృష్టాంతములు గలభాస్కరశతక పద్యములలో
 నొక్కదానిని జూపి గ్రంథవిస్తరభీతిచే నింతతో విరమించుచున్నాను.
- చ. వలనుగఁ గానలందుఁ బ్రతివర్షమునం బులి నాలుగైదు పి
 ల్లలంగను చూడ నొక్కటి నిలంగను భేనువు రెండుమూఁడునే
 డల కట్టలైన బెబ్బలికుటుంబము లల్పమలాయె నాలమం
 దలు కనువృద్ధిఁజెందవె యధర్మము ధర్మము చెల్పభాస్కరా.

గ్రంథస్వీకారము.

(1) ఉపదేశామృతము:- ప్రథమభాగము. శ్రీహరనాథతాతూరుగారిది. బంగారీ, ఇంగ్లీషు భాషలలోనుండి మి. చింతా దీక్షితులుగారు తెనిగించిరి. కాకినాడలోని పి. ఆర్. దాసుగారు ప్రకటించిరి. 22 పుటల చిన్న యక్షురముల పీఠికయును, శ్రీకుసుమ హరనాథగారి కటమును 101 పుటల యుపదేశములును గలవు. శ్రీహరనాథబాబూగారు శ్రీశ్రీగౌరాంగస్వామిగారి అపరావతారయట. దానికీ గావలసిన నిదర్శనములు చూపఁబడినవి. ఇందు ప్రకృతిరహస్యము, భార్యతత్వము, తల్లిదండ్రులను పెద్దలను ఈశ్వరదృష్టితో చూడడము, సంసారరహస్యము, స్వప్నము, పాపపుణ్యము, ధనతత్వము, ఆలోచనా మహత్త్వము ననుభాగములు గలవు. గ్రంథమంతయు వ్యవహారభాషలో నున్నది. ఉపదేశములలోని కొన్ని మాటలు మచ్చ:-

"ఏనముద్రములో రత్నములు, చంద్రుడు, అమృతకలశము పుట్టినవో ఆనముద్రంలోనే భవనములను సారించే హాలాహలముకూడా పుట్టింది. శ్రీమన్నారాయణునివలె రసగ్రహణ పారీణులు కాకపోతే అమృతమూ, లక్ష్మీలభించవు. శివునివంటి నాహనికులకు గరళమే."

ఈ పుస్తకము ప్రకాశకులయొద్ద శ్రీహరనాథతత్వ ప్రచారిణీసభ, ఆంధ్రబ్రాంచి, సూర్యారావుచేట, కాకినాడలో దొరకును. వెల రు 0-8-0.

(2) పురాణపతిత్రయ:- గ్రంథకర్త, సాహిత్యవిద్యాప్రదీప బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు. ఇందు 1- మొదలు 16 పుటలు సేవ్యాదేవిచరిత్రమును 17 మొదలు 51 పుటలవఱకు సుకళాదేవి చరిత్రమును గలవు. ఏదేవిచరిత్ర మేపురాణమునుండి గ్రహింపఁబడినదో తెలియవచ్చుటకు ముందేనియు నుపోద్ఘాతాదులు చేర్చలేదు. సేవ్యాదేవి చరిత్రవంటిదే కొంత సినిమాలలోఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది. ఇందలి మాండవ్యుని చరిత్రము భారతములోనున్నది. సేవ్యాదేవి కుష్ఠరోగియైన కలిని వేశ్యాగృహమునకుఁ గొనిపోవుచు శూలప్రాప్తుడయిన మాండవ్యుని జీతటిలోఁ దగులుట మున్నగునది వామకకథలలోఁ గలదు. పురాణవేత్తల కిట్టి వేధుటమునఁ గలవో విదితమే. తక్కినవారికిఁ గథయే కావలయును గావున నతివిస్తరమువలదు. కథ లలితపదములలోఁ గూర్చబడినది.

“కలింగదేశమునందుఁ జాతుర్వర్ణ్య నిశేష్య మగు శ్రీపుర మను మ హానగర మొందుగలదు. అందు బ్రహ్మవిద్యాధురంధరుఁ డగు వసుదత్తుడను బ్రాహ్మణుఁడు నివసించుచుండును. అతనికి సహజసౌందర్యరూపి యగు సుదేవి యను పుత్రకయుండెను. ఆమెయందుఁ దలిదండ్రుల కే కాక బాడుగు లందఱి నమిత్రులు ప్రేమకలదు..... ..ఆమె చక్కదనమున కెచ్చెరువడి బంధువులలోని బ్రహ్మచారులందఱు నామెనే వివాహమాడవలెనని సంకల్పించి యుండిరి. అనేక వర్షాయములు గొందఱు “సీమూతు నాకే యావలయు”నని వసుదత్తునే యడిగిరి. కాని యామెయు చెక్కున మక్కువగల లేండ్రి యామె లోడి వియోగమును భరింపఁజాలక పుత్రికా వివాహమునకై తొందర పడలేదు.” (28 పుట- సుకాదేవచరిత్రములో) దీనివల ను 0-4-0. ఇదియును బాలకృష్ణ విజయము, బాలహిందూదేశచరిత్రములును చెన్నపురి నుంగంబాకములోని జయం అండు కంపెనీలో దొరకును.

(3) అశ్వరామరాయలు:—గ్రంథకర్త చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు. రాజనుహేంద్రవరము ఆర్యన్ బుక్కుడిలో, నాటిం అప్పలవరసింహముగారు ప్రకటించిరి. ఈనడుమ నాంగ్లభాషలో రివరెండు పాన్త్ర హిరానుదాదగారు “దిఆరవీమ డైనాస్ట్రీ ఆఫ్ విజయనగర్” అనుగ్రంథమును ప్రకటించిరి. కాని లోని యారవీటివంశచరిత్రమును, విజయనగరసామ్రాజ్యమునకుఁ బ్రతిస్పర్ధులుగ నుండెను దక్కనుసుల్తానుల దర్బారులలో నుండెను విమతిస్థులగు చరిత్రకారుల వ్రాతలను వారఁకు సమకాలికులై యాకాలమున వర్తకమునకై యాదేశమునకు నేతెంచిన పోర్చుగీసు లేఖకుల వ్రాతలను క్రైస్తవ మతగురువుల వ్రాతలను నెక్కువగా నాధారపఱుచుకొని వ్రాసిరినియును నందు అశ్వరామరాయల నసూయతోఁ జూచునట్టి విమతిస్థుల మాటలయందు నిర్వేతుకముగా విశ్వాసముంచి పెక్కు దురభిప్రాయములను వెలువరించి యున్నారనియు నాతని యపవీలమును చెమనరులు గ్రహించునట్లుగా గ్రంథమంతయు వ్రాయఁబడిన దనియు- నా సైవచరిత్రమును తెలియఁజేయుచు నిష్పక్షపాతముగా వీరభద్రరావుగారు సిద్ధాంత పూర్వకములతో వ్రాసిరి. 247 పుటలు క్రాను సైజు. 7 ప్రకరణములు.

(4) మేఘదూత:—ఆంధ్రగ్రంథమాల ౧౬ సంఖ్యగలది. దీపాల పిప్పయ్యకాశ్రీగారిచేఁ దెనిగింపఁబడినది. శ్రీజయపుర సంస్థానాధీశ్వరులును

విద్యార్థుని ప్రభువులును నగు శ్రీశ్రీశ్రీ రాజా విక్రమదేవవర్మ మహారాజులుంగారి కంఠ మీయఁబడినది—పూర్వభాగము ౧౧౩ పద్యములలోను ఉత్తరభాగము ౭౫ పద్యములలోను గలను. కాళిదాసకృతికి శ్లోకమునకుఁ బద్యముగాఁగాక యథేచ్ఛముగా భావము చెడకుండఁ జెన్న పెద్ద పద్యములతో శాస్త్రిగారు రచించిరి.

దీనికి ముం నాటుపుటలు కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారి పరిచయవాక్యములును, శాస్త్రిగారి మూఁడుపుటల తొలిపలుకును నాల్గుపుటల కృతిప్రశంసయు, మూఁడుపుటల కృత్యవర్ణికయుఁ గలవు- పిచ్చయ్య శాస్త్రిగారు-

చ. కమ్మని బానుకెల్లరుడికారము వాఱియుఁ దోఁప మూలకా
వ్యమ్మనఁ బొల్పు భావము సమస్తము తేట పడంగ శిష్టమా
గ్నమ్మనఁ గూర్పు మాన్పు లలరగ బడరించితచో స్వలింగ శా
వ్యమ్మని చెప్పవోప్పి యనురాదము మోదము నిచ్చుపాచ్చుగఁ.

అని యిన్నివిధము లిందుఁ గలుగఁ జెప్పిరి. రసికు లారయునురుగాక. కథాభాగమున మొదటి కొన్ని పద్యములు.

గీ. బాసకీన్నాన పుణ్యోదకానుచంగ
మలు సమేరుచుగోరుహాసాపీతములు
నైన యలరామగిర్యాశ్రమాంతరములఁ
బురుషుఁ డొక్కరుఁ డొంటిఁ గ్రమ్మరుచునుండె.

గీ. అధియో బ్యాధియో కాని యతనిజేహ
యప్తిచాల కృశించి కూలాజియుండె
నింపెనయ గండభాగమ్ము లెందువాఱ
మురుపు ముంజేతిబంగారు ముఱుపుకాఱ.

చ. ఒకపరియారఁ డట్టె యెదియో తలపోయుచుఁ గూరుచుండు, నిం
కొకతఱిఁ గన్నులార్ప కదియో తిలకించుచు నట్టె నిల్పు, నే
తొకమతి త్రోవ డొంక యన కూరక యట్టిటుఁ గ్రమ్మరిల్లు, నొ
క్కొకయెడ నేకొలంకు వరినో మెయిసేర్పు నదో గొఱుగుచుగ.

గీ. నడకలోగని యొకవింత నడకనడచుఁ, బావులోననయొకవింతచూపుఁజూచు
నవ్వులోననయొకవింత నవ్వునవ్వు, వారఁ డున్నట్లుఁజో, విరహాతురుండా.

(5) ఆంధ్రధ్వని-ఆంధ్రీకర్త- శ్రీ అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు, ఆంధ్రగీర్వాణవిద్యాలయము, కొత్తూరు- వ్యంగ్యములనుగూర్చి రాజాసకా నందవర్ణనాచార్యులు రచించిన కావ్యం విడిచి పెట్టారు. ఈ దినపత్రికమును జరుపుటచే రచయిత్వము కవిత్వముచెప్పుటకుఁ గొన్ని విధానములు తెలియఁ గలవు. ఇందు, ధ్వనికలకు, వ్యంగ్యభేదములు, వ్యంజకభేదములు, గ్రంథ చార్యవిచారణ-అనుభాగములుగలవు. పేజీ పుటల చిన్నపు సైకము. పే 0-8-0.

(6) ముఁగిదీపము:- కాకినాడలోని శ్రీలలితా గ్రంథమాల ప్రథమసంచిక, సంస్కృతమాలము- ఆంధ్రతాత్పర్యమునుగూడినది. కాకినాడపురవా నైత్యులు జరుగుచుండక సూర్యవారాయణశాస్త్రిగారు, దేవీభాగవతమునందలి చావడక స్తంభములోని 10-11-12 అధ్యాయములలోఁ గల ముఁగిదీపవర్ణనమును- వ్యాఖ్యతానుష్ఠానములనుగూడి పెద్దపత్రికములుగా రచించిరి. ఇందుఁ బ్రధానముగ యోగశాస్త్రము, మంత్రశాస్త్రము, సంగీతశాస్త్రము, యతీయ నితరశాస్త్రముల యనేక సాంప్రదాయములను సయుక్తికముగ వీరు చేర్చిరి. ఇందు మూఁడధ్యాయములును సుమారు రెండువందలశ్లోకములు నుండును. ఇచ్చాలమున బహుకారణములచే సంస్కృతభాష నభ్యసించనివారలకు సుబోధ ముగా నాభాషలోనివిషయములను తెలుపుటకై యీ శాస్త్రిగారుచేయుచున్న కార్యములలో విడిచి పెట్టినది. కాఁబట్టి భాషాభిమానులు వీరికిఁ దోడ్పడ దగుగాక, వీరి సంస్కృతకవిత్వము లలితమై యొప్పుచున్నది. దీనివలన 3-0-0. రెండు మచ్చుశ్లోకములు.

1. యేవ్యాకాంతమకొటరాంతరగతా నత్తుం కులామోద్భవా
నారోహంతి ఖగై ర్విదారితఫణా వ్యగ్రా లుకం త్యంజసా
సాధూనామపకార మాకలయితుం నిష్కాతుకం యేరతా
స్తేహం దర్శనసాం తదేవపుటతే దైవా త్సదా సుందరి!

2-9

2. మన్యుఃకారణ మేకసా మితి యజ ర్నత్రైశ్చ ఘుప్తం పురా
మూఢై ర్నోవిదితం యథేవ కలభా దీపే దహంత్యాత్మనః
కాంతా ప్రవృత్తి జయూయ ఘోర విహినం గత్వా సతీం చాత్మజా
త్వత్వ తీవ్రతవత్సరంతి కిమహో కిం మే గతిః సావని.

3-20

తెలుగుకావ్యాదర్శము.

—జమ్మలమడుక మాధవరామశర్మగారు, తాదీపట్టు అగ్రహారము.—

మాకు గురువర్యులగు బ్ర॥ మహామహోపాధ్యాయ తాతా సుబ్బారా యశాస్త్రిగారు మొన్నటి, విశాఖపట్టణమున జరిగిన యాంధ్రసాహిత్య పరిష ద్వార్షికోత్సవమునందలొ నాధ్యక్షము వహించినపుడు తమభావగర్భితో పన్యాసమున ననూదితగ్రంథములను విమర్శించుట పాఠకులకుఁ దిరోహితము కాదు. అసభలోఁ దమకావ్యాదర్శము విమర్శించఁబడుటకు బ్రహ్మశ్రీ అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు “విమర్శనసమాధానమును” వ్రాసి. దాని నే నాయూ లచూడము చదివితిని. 1929 లో ముద్రించబడిన పుస్తకమున మంగళశ్లోకాంధీకరగాపు మార్పు కనిపించదు. “మచ్చి త్తమునన్” అను దానికి “మదీయమైన యుల్లమునం”దని పాఠాంతర మున్నదికాని దానిపైఁగూడ వధ్యతులయాక్షేప ప్రసక్తి యనివార్యమే యగును. “గార మచ్చి త్తమునన్” అనుదానికి “నాడుమా నసమందున్” అను దిష్టఁబాటు చాలపుస్తకములందువలబ్ధమగుట లేదు. అట్టి గ్రంథమునుబట్టి యధ్యక్షులు విమర్శించియుండుదురు ఆంధీకర్తలు “నాడుమా నసమందున్” అనిదిద్దియున్నపు డధ్యక్షులు వారితో నేకీకరింపవచ్చును. మార్పు నంగీకరించినపు డావిషయమై దృష్టాంతములుగ నిచ్చినవానిం గూర్చి ప్రశ్న తమున నంతగఁ బ్రసంగించుట యవసరముకాదు.

శ్లేషలక్షణమును గూర్చిన విమర్శన మిందుఁ బ్రధానవిషయము—ఈవిష యమున శ్రీసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు తమణవాచస్పతిటీకలో నాంధీకృతాన్వయ మే కల దని వ్రాసిరి. 1910 లో బ్రహ్మవాదిముద్రాక్షరశాలలో ముద్రించబడి Madras Presidency College Pro. M. Rangachary ir గారిచేఁ బ్రకటిం పఁబడినపుస్తకమునందుఁ దమణవాచస్పతివిరచితవ్యాఖ్యాన మిటులనున్నది.

“శ్లేషం తద్వివర్యయంచ లక్షయతిశిష్టమితి” శిష్టం శ్లేషగుణ యుక్తం వాక్యమితిశేషః॥ అల్పప్రాణాక్షరోత్తరం-అల్పసాక్షాత్తరమయమేవ యద్యావ్యం తత్ శిథిలం। తథాచవత్కృతి “బంధశైథిల్యదోహహ దర్శిణః సర్వకోమత్రై” ఇతి తద్వివరీతం శిష్టం। శైథిల్యశ్లేషయో రుదాపారణే మార్గభేదేన దర్శయతి మాలతీమాలేతి మాలతీదామేతిచ.”

ఇం దల్పప్రాణాక్షరోత్తర మునునది ‘శిథిల’ మ్మను దానితో నవ్వ యావఁబడినటుల సుస్పష్టము. ఇట్టి యావ్యాఖ్య శిష్టమునుదానితో ‘అల్ప

ప్రాణాక్షరీశ్వర' మ్మనుచునది నవ్యయించిన యాంధ్రీకరణ శైలి సహకారి యగు నో తెలియకున్నది. తరువాత నప్పటి వ్యాఖ్య యిదియెగాక యవ్యమున్నఁ జూడ జేయకయున్నది. 1890 సం॥ లోఁ బ్రకటింపఁబడిన జీవానందవిద్యాసాగరుని వివృతి వ్యాఖ్య 1925 లోని ముద్రణమునఁ బరివర్ధిత మైనట్లు ప్రకృతవ్యాఖ్య యుఁ బరివర్ధితమయ్యెనేమో తెలియకున్నది. ఈవిషయమున జీవానందవిద్యా సాగరుని వ్యాఖ్య యాంధ్రీకరణకు నధ్యక్షులకును బ్రతికూలమే. కాని యా వ్యాఖ్య యుపాదేయము గా దని పరివర్ధితము నవ్యక్షము చేయుచున్నది. మొదటి వ్యాఖ్యను గొంతవఱకుఁ బరివర్ధిత మంగీకరింపకపోయినను దదంగీకృతావ్యయమును స్థిరపఱచుటకుఁ బ్రయత్నించినటుల కన్పడుచున్నది. ఈపరివర్ధితమె యాంధ్రీకరణ కాధారము. ఈవ్యాఖ్యాప్రమాణ్యమును గొంతవఱకుఁ బాఠకులు చెరిసికొనవలసిన యవసర ముండుట సందర్భదూరము కానియంశమును నుదాహరింతును. "మాలతీమాలాలోలాలికలిలా" యను శిథిలోదాహరణ మున ననుప్రాసబంధగాఢత బుండుటంబట్టి గాడు లంగీకరించినటులు వివృతిలో ముష్పజ్జలిభరము. ఈయుదాహరణమున "బంధశైథిల్యదోషహి దర్శిత సర్వకోమలే" అనుటవలన బంధగాఢత లేనటుల దండిచే నుస్పష్టవిరూపిత మగుచున్నది. ఈకారికలోని బంధశైథిల్యపదమునకు జీవానందుని వ్యాఖ్యయుఁ బరివర్ధితవ్యాఖ్యయు 'అగాఢత (గాఢత లేకపోవుట) యని వ్రాయుచున్నవి. ఈ రెండువ్యాఖ్యలును "మాలతీమాలాలోలాలికలిలా" యనువాక్యమున బంధగాఢత కల దని యొక స్థలమునను గాఢత లే దని యొకస్థలమునను స్పష్టముగ వ్రాయుచున్నవి. వ్యాఖ్యాత శైలివ్రాసినను దండియభిప్రాయమున విందు గాఢతలే దనియెఱుంగఁగలమా. ఇట్టి దండి యభిప్రాయమును బరిశీలించితిమని,

అనుప్రాసభియా గౌడైస్త సద్విష్టం బంధగారవాత్

వైదర్భై ర్మాలతీదామలంఘితం భమవైదితి ॥

అనుదానిలోని 'బంధగారవా' తనుదానిని "గౌడైస్త సద్విష్టం" అను దానిలో నవ్యయింప వీలులేదు. — అనుప్రాణాక్షరీశ్వర' మ్మనుచునదిని "స్థిష్ట" మ్మనుచునదితో నవ్యయింపఁజేయుటవై దండి కల్పితము కానియపమాణ్య దీవావ్యాఖ్యలో ననురింపఁబడినటుల స్పష్ట మగుచున్నది. కనుక పూర్వాపరసందర్భతొ నవ్యమున వ్యాఖ్యాధార మగు నాంధ్రీకృతికిని, వ్యాఖ్యకునవ్యనాక్షేపములు రాక మానవు. భోజరాజు "అనుప్రాణాక్షరమయ మయినను పదైకతాప్రతిభాన మున్న బంధగారవ ముండు నని తలంచి 'గాడియైవ్యతే తత్తు బంధప్రాక స్త్యగారవాత్' అనివ్రాసి

లీలాదిలోలలలవాలలితాలకలాలస :

విలు ప్రమాదతీమాలాదలకాలాదిలావపు॥ (సరస్వతీకంఠా 105 పుట)

అని యుదాహరించి “అత్రైకైకల్యోదోషేషి బంధగ్రస్తేనగౌడైరాదృతత్యాగభవం” అనియు వ్రాసెను. ఇచట,

“అత్ర దంశ్యవర్ణమయశ్చేన, అల్పప్రాణాక్షరోత్తరతామాయపితైకతా ప్రతిధాననుప్రసయో దుప్రేకః కాంతి సకన్వేషసేయి.”

అను వ్యాఖ్యానము కైకల్యయన, నల్ప ప్రాణాక్షరోత్తరతామాయ మని స్పష్టము చేయుచున్నది.

దీనినిబట్టియు “అల్పప్రాణాక్షరోత్తర”మనునది “శిఖిల”మనుదానితో నన్వయించునటుల విస్తృతమగుచుండ, బంధకైకల్య మల్పప్రాణాక్షరతామాయ మని “బంధకైకల్యదోషస్తు దర్శితః సర్వకోమతే” యనువాక్యముచే నిరూపించు బహుచంద సాంధ్యైర్లు “త్రిష్ట”మనుదానితో నాకదము నన్వయించుటకు, భోజ గ్రంథమును దమవాదోపప్రసంగముగఁ దీసికొనుటకుఁ గారణమూహించరాకున్నది—మఱియు, “మాలతీమాలాలాలాలికలిలా” యను వాక్యమున బంధకైకల్య మున్నట్లు దండి యుత్తర గ్రంథమువలన స్పష్టమగుచుండ “బంధగారవాత్”ను దానిని పూర్వమున కన్వయించి “మాలతీమాలాలా” యనులక్ష్యమున బంధగారన మున్నటులఁ జూపుట, యబాధితము కాదుకదా? “గౌడై ప్రదిష్టం” అనుదానిలో ‘అనుప్రసంగియా’ యనుదానికివలె “బంధగారవాత్” అనుదానికిఁ గూడ పేతుత్వ మిష్ట మయిన ‘చకార’ముండి తీతవలయును. ఇంతియకాక “వైదర్భి” అనునది ‘తదిష్టం’ అనుదానితో నన్వయించవలయును గదా. అన్వయించిన నివాక్యమధ్యమందు, పూర్వవాక్యములో నన్వయించిన “బంధగారవాత్” అను పదము ప్రదిష్ట మగును గాన వాక్యమధ్యమున వాక్యాంతరభుటకపదప్రవేశరూపదోషము వాటిల్లును. వైదర్భిప్రదిష్టం” అనునది పేతుకూన్యమై “కేవలా చ ప్రతిజ్ఞా హి ప్రతిజ్ఞాతం న సాధయే” తను న్యాయవిషయము కావలసివచ్చును. ‘బంధగారవాత్’ తను నది యుత్తరాన్వయి యయిన ‘తదిష్ట’ మనునది మధ్యమణిన్యాయమున నుధయవాక్యన్వయి యగుట కవకాశ మున్నది.—మఱియు, అల్పప్రాణాక్షరోత్తర”మనుదానికి, అల్పప్రాణాక్షరమయమని తరుణ వాచస్పతి మొదలగు వ్యాఖ్యాతలు సరస్వతీకంఠాధరణవ్యాఖ్యాతలు సర్థము వ్రాయుచున్నారు. శ్రీగుబ్బాద్వా

శాస్త్రిగారు దీనికి 'అల్పప్రాణాక్షరబహుళ'మని యర్థము వ్రాసి బహుళమనుట చే గొన్ని మహాప్రాణాక్షరము లుండవలయు నని తోచును. ఇది శిథిలలక్షణమైన దీని యుదాహరణమున మహాప్రాణాక్షరములు లేమిచే శిథిలలక్ష్యముగా భావించుట సరి కాదు" అను నాక్షేపము చూపిరి. సర్వకోశాలలో శైథిల్యదోషమున్నదని దండి స్పష్టముగఁ జెప్పచుండ నల్పప్రాణాక్షరమయ మని వ్యాఖ్యాత లనుచుండ నూతనార్థకథనస్వారస్య కల్పనలు పరపక్షవిదళనోపయుక్తములై యగును గాని స్వపక్షస్థాపకములు కానరవు. వీరియాంధ్రీకృతి కాధార భూతమగు విద్యాపాగరపరివర్ధితవ్యాఖ్యలలో "అల్పప్రాణాక్షరా శ్చ ప్రాప్యస్వరాః వర్గీయా విషమవర్ణాః యరలనాశ్చేతి" అని వ్రాసియున్నందునఁ దదితర దీర్ఘవర్ణములు వీరి బహుళవర్ణ స్వారస్యలభ్యము లగుట గ్రహ్యములై యగునని యెవరైన సమాధానించుట కవకాశమున్నది. —మఱియు పద్యములోని 'శిథిలత' యనుదానికి "అన్నియుఁ గోమలవర్ణములగుట" యని వీరి లఘు వివరణమున్నది. అట్టి శిథిలతను స్పృశించనిది కొన్ని మహాప్రాణాక్షరములతో ఘటితమై యుండునని యర్థము లభించుచుండ నీయర్థమున బోధించునట్టి "అల్పప్రాణవర్ణ బహుళమగుచు" నను విశేషణము వ్యర్థము పునరుక్తము నగును. కాన సందర్భశుద్ధి లేని వ్యాఖ్యాధారమున గ్రంథము ను సమర్థించుటకన్న 'చిత్త' పదమును దీసి మానసపద ముంచినటుల నిట్టిపట్లనుగూడ వ్యాఖ్యాపాదుంజస్యపరిశీలనలవలన యుక్తరమ్యమార్గముల నరసి యనుసరించి పూర్వాపరసందర్భశుద్ధిదూరముకాకుండునట్లు తదనుకూలనిష్కర్షలఁ దేల్చి యనుకూలములగు మార్పులఁ జేయుట సమంజసము, లోకశ్రేయమును. తెలుఁగు కావ్యాదర్శమునఁ గూడ దండ్యాచార్యుని యోగ్యాభిప్రాయమే వ్యక్తము కావలయుట సముచితమని నూచించిన మహామహాపాధ్యాయుల యాశయమును శంకింప నవసర లేకములేదు.

శ్రీ అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారియెడ నాకు గురుభావ మున్నది. "మానస" మొదలగువానిని మార్చిన శ్రీ శాస్త్రిగారు తత్వార్థమును వ్యక్తముచేయు మార్పుల నొనరించుట కవంగీకారమును జాప రను దృఢాభిసంధితోడఁ దత్వార్థ విమర్శనకై నేనీవ్యాసమును బూర్వరంగముగ రచియించితిని. కాని వారియెడ గౌరవపు లేమిచేఁ గాదని యాశించి పాఠకభ్రాతలు నన్ను మన్నింతురుగాక.

— గీర్తులు రాత్రువారి కపగీర్తులు నెప్పుడు రాత్రు వారికిన్. —

ఉ. మూర్తినిగొన్న యీవివలె బొల్పుచు నందఱ కన్ని యిద్వియున్
సార్తివహించి వైకి రయంబుక నెన్నిదకున్ బారతి
స్ఫూర్తులరయ్య యాచకులు పొందిన నాస్తి వచింపలేమిచే
గీర్తులు రాత్రువారి కపగీర్తులు నెప్పుడు రాత్రు వారికిన్. ౧౭

— దోమ భవద్గర్భమునుఁ దోఁచెన్ జగముల్ —

క. ఓమాధన ! నవనీరము, చేమలసెను నీమబాజ్జి చెలంగి యశోదా
భామిని జలకములార్చుచు, దోమ భవద్గర్భమునుఁ దోఁచెన్ జగముల్.

— దుగ్ధపయోధిమధ్యమున దుష్టుడి లేగ న చేమిచిత్రమో —

ఉ. ముగ్ధమురారి కూర్తమయి పృష్ఠమునం దిడుమందరాద్రి సా
స్నిగ్ధమతిన్ సురాసురలు చేకొని వాసుకిఁ ద్రాకుఁజేసి నం
దిగ్ధతఁబాసి త్రచ్చుతఁజి దీరుగఁ దల్లిపై న రాపాడిన్
దుగ్ధపయోధిమధ్యమున దుష్టుడి లేగ న చేమిచిత్రమో. ౧౮

— కవిరాజున గేంద్రసేను చ్యవనప్రాసము —

క. కవనప్రాస మొనర్చెను, కవిరాజులకన్న నెన్నఁకునుఁ దలఁడయ్యెన్
చ్యవనప్రాస మొనర్చిన, కవిరాజున గేంద్రసేను కలకటపురిలోన్. ౧౯

— ఉపమా —

చ. ఎపుడు గతోపసర్గయగు చెంతయు శ్రీవతి కింపొనర్చు, దా
విపులరోపసర్గ గొని వేడుకసేయును బండితాళి, కా
యపహృతమాపకారగతి నంబరకేసునకున్ రుదించు, న
య్యవమ యనేకరూపముల నొంది రహిం దనరారు ధారుణిన్. ౨౦

— ఎద్దుపుండు కాకి నొప్పియా-మాలకాకి —

చ. గురుతరలీల వాతెముడుఁగొప్పలు నెమ్మయి నంటఁదాఁకుటన్
గుఱుతగునట్టి గాయములఁ గుందు వృషప్రవరాద్రి నంచ గా
దరమతిఁ జేరి ముక్కునను దక్కుచు మెక్కెడు మాంసఖండముం
దటచుగ మాలకాకి ! నినుఁ దాఁకి తుపాకినిఁ గొట్ట వట్టమా. ౨౧

— గాడివకాళ్లుపట్టుకొనుట —

ఉ. భావుకచర్యమీఱఁ దమవాంఛితముల్ సఫలంబుగాఁగఁ గా
ర్యావసరంబులం దలమహాత్ముడు గూడను నీచకృత్యముల్

వావిరిగా నొనర్చు నలివాటుఁజెలంగడుమిత్ర ! కృష్ణునిన్
దేవకి గాంచునపు నసుదేవుఁడు గాడిదకాళ్ళు వట్టఁజే !

౧౮

—సంతలోవానమొత్తుట—

ఉ. చప్పున వానమొత్తుతఁటి సంతమకాపుదారులెల్ల వా
రుప్పును, బప్పునుం, బనుపు, నుల్లియు, తెల్లము, నెయ్యి, బియ్యపుం
గుప్పలు వానిపోయె నని కుండఁగ, నొబ్బెరబొండ్లముల్ ధరన్
విప్పుచుఁ బొడ్డిపొడ్డి విలపింతు విడేలర ! యోరిచామరా !

౧౯

—తాటిచ్చెక్కిందఁ బాలుత్రాగినను గల్గేయనుట—

గీ. దుర్జనులు గోష్ఠిసల్పెడుతోవఁజ నడు, పల్లవునిఁగూడజనులుదుర్జనుఁ డటంద్రు
తఱచు గల్గెన్పుచుండెడుతాడిక్కిందఁ, ద్రావుచాలనుగల్లుగాఁదలఁచకుండ్రె !

—మొద్దునిద్దుర—

ఉ. నీకనుమూసి మొద్దువలె నిద్దురనొందెద వేయి యెద్ద ! నీ
మేకొను మాంసఖండమును మెక్తఁగ ముక్కున వ్రక్కులించెడుం
గాకిక నేమిబాధ; వధఁజెందెద నీ వడిగానఁ చెల్విమైఁ
జోకవిదుర్బుచున్ పెడలఁజోలితివే నిఁకఁ జాల మే లగున్.

౨౦

—వీతలమంగముగా నున్నదనుట—

చ. ధరఁగల కాయగూరలవిధంబున మంగముఁగట్టఁబూనె దీ
వరుసను సర్వదిక్కులకుఁ బర్చుననేగెడు నెల్లవీతలన్
సరగున నేకరాశిగను జల్పఁగ వీతరమానె ? యిప్పునిఁ
దొరకొనఁగూడ దంచు మదిఁజోఁచును నీ కిప్పుడైన బోయఁదా !

౨౧

—అంబలిదినువానికి మీసములొత్తువాఁడొకఁడా ?—

చ. అలవడ నొక్కపూట నలయంబలిఁ ద్రావుచునుండు నీకుఁ బ్ర
క్కల నివసించి మీసములుఁ గైకొనిపట్టఁగ నిద్దఱుండఁగా
వలెనా ! బలీ ! కనుంగొనెడువారలు నవ్వెద రంచు నీమదిం
దలఁచవా ! సిగ్గులేదా ! విదితం బిఁక నీచరితంబు చాంభికా !

౨౩

—కప్పనుబట్టినచాము—

చ. గరువముమీఱ నిప్పుగిడిఁ గప్పనుబట్టితి పెంతోవేడ్డతోఁ
గఱపు మటన్న నిప్పుదనఁ గప్పకుఁ గోవమువచ్చు వల్లనక
నెఱవెద వీపు క్రొధమును నేర్చున మీచగచీర్చ నిర్లక్షి
ఁడిని నరేంద్రుఁ డుండవలెఁ దక్కినవారు నమర్చుతే ఫణి !

౨౪

—రైలువర్ణన—

సీ. స్వల్పధనంబుతో సర్వదేశంబులుఁ దిరిగిరాఁదగినట్టి పెరపు గల్లె
 నన్ని నాళ్ళకొ కాని కన్నారఁగనరానిబంధుమిత్రులఁ గాంచుభాగ్య మపై
 బాలవృద్ధులైనఁ బలుమాటు గంగాది పుణ్యస్థానములకుఁ బోవఁగల్గె
 నంతమారఁనైన నెంతైన శ్రమలేక శీఘ్రకాలములోనఁ జేరఁగల్గె
 నహహ ! బహువేగఁ జనుచుండి రహినహించు
 ధూమకేకటం బాసర్పివయానుహత్య
 ప్రతిభఁ గొనియాడుటకు ఫణిపతికి నైనఁ
 దరమె ! జగదంబ ! సద్గుణవరకదంబ !

౬౫

—మృత్యు—

సీ. గర్భుగమ్మను మంచితమ్మతావుల నీను చారుమారుతము పల్కాటునీచు
 గంభీరమగు వల్లగచ్చారవంబునా బుడబుడధానంబుఁ బొల్పుమీఱు
 నలుమూల్రమగువహ్నికణములెల్లడముంది మించుఁదీవలను శ్రమించుచుండు
 వగవైన చీకటుల్పర్వత ప్లావరించి గుప్పగుప్పవఁబొగల్ గుప్పచుండు
 ఘనతవహించు నీచుహుక్లాహారంగు
 వార్షికాబ్జంబులీలను బరఁగుఁగాన
 నిరత మానందరసమును గురియు నీకు
 రావుకులదీప ! శ్రీజగ్గరాయహావ !

౬౬

గీ. కోరి సేవించువారికి గుణ మొనర్చు, వాక్రితావళికామోద మలరఁగూర్చు
 కాన నీసేవ మానదుమానవేంద్రు, తెలమిసొక గ్రుక్కచుడిముద మెక్కమాక్కు !

—మిరియపుసింహ—

క. కనుఁగవ కతిసూక్ష్మం బగు, తనువు ధరించితివి గాని తగ నిను మునిపం
 టను గొఱుగ మెఱసెదవు గ్రచ్చిన కారముమీఱఁ బాపి మిరియపుసింహ !

—తెల్లధాన్యము—

ఉ. పోతులచేరఁద్రొక్కఁబడి పొల్పుటఁ బ్రాంతటలోవసింది గా
 ధాతవవృద్ధినెండఁబడి యంతట రోడటిపోట్ల కోర్చి యీ
 రీతిఁ బరోపకారమొనరింపఁగ బాధనహించితో జగ
 న్నాథపీఠప్రవాతృగుణమండనమాన్యము ! తెల్లధాన్యమా !

౬౭

—బంగారము—

చ. ఘనులకు నీదవృత్తులను గల్పవశేయును వేరు నీదులనో
గనుఁగొని సర్వపూజ్యులమగా నొనరింతువు; కల్పింతురయ్య
గవశము ! నీకుఁగల్గుగుణగౌరవ మెల్లను స్వర్ణకారుఁడే
గనుఁగొనుఁ గొని పాదురులు గాంచి గణించి వదింపనేస్తురే ! 20

—పువ్వభూషణము—

చ. ఇలఁ గలహాకహీనులకు నెఱయు మామము చెత్తు తోపములే
గలవరునైన గారవముఁగాంచ కొనవువు నీమనైన న
క్షులువిగఁజేయు చెయ్యెడ నకుంతిమై రహిమీటునీమహా
జ్వలగడిమ న్నుతింపఁదగు స్వర్ణమణియభూషణావళి ! 21

—వస్త్రయుధము—

క. ఉద్యోబ్యోకి పైఁబడు, పర్వతములకుఁ బుబముఁ బరిమార్చుచుఁ ద
ద్గర్వము సర్వ మణాదు ను, పర్వాధిపుమానధనము ! వస్త్రయుధమా !

—స్పటికపుబాష్ప—

చ. మొగమునఁ గల్గుపోయగము ముగ్ధులుగల్గుఁగఁదప్పులీనుమై
జగిలిరి నమ్మనివ్వవలెఁ జెన్నగు నీదగు మ్రోల నెవ్వరే
పొగనుధరించి విల్లు రలపొంపుచు నీవు వహింతువా ఛళి
వగఁగొను నెల్లరాగ మెవఁ బర్వఁగఁ గృత్రిమరత్నపుత్రికా ! 22

—పుస్తకము—

ఉ. పాలెను నీకుగర్భగతహర మెఱిసి వదింపకుంటపో
గౌరవముకొ ధరించు వినుకైకొని సంతతముం జరింప సం
ప్తారి యటందుఁ బాదురులు నమ్మతిసేయఁగ మాస్తభూషణా
కారముతోడ మూఁడులను గాతువు పుస్తకమా పుటాంకమా ! 23

—అగ్నిపుల్ల—

సీ. పొరుగిండ్ల కగ్నికై తిరుగ లేకును గుందు పడఁతులెల్లను నిన్నె ప్రస్తుతింతు
చుట్ట లియ్యెడఁ గాల్చునట్టివారలు చాల విరళంబు నిన్నె వర్ణించుచుండు
చేలకావదులైన పాలెను లెల్లరు సంతతమును నిన్నె సమ్మతింతు
చంటిపిల్లలు గలసత్తులెల్ల నెలమితో ననికంబు నిన్నె కొనియాడుచుండు
తలఁచునంత నె యొరటితమములైన, నిలయ మొందించి లేకనైతెలయుచుంటి
విట్టి విను వినుతింపఁగా నెవ్వఁ తోపు, సంధకారాతి ప్రతిమల్ల ! అగ్నిపుల్ల !

—ప్రతిరాట్నము—

చ. సవిసయలీలఁ దూలమును పారెనుఁ గూరిమి మెక్కిక్రక్కఁగాఁ
దవిలి యొసంగువారలును దర్పముమీఱఁగ నొక్కివట్టి నీ
చెవి నులిపెట్టి త్రిప్ప నెడఁ జెప్పఁగ శక్యముగానికట్టుతో
నవిరళలీల మొట్టలిడి యార్చెద వర్ణ మె ప్రతిరాట్నమా !

౭౬

—కాశితముతోఁజేసిన గాలిపాము—

చ. తొలుతటిసర్పజన్మమునఁ దోరపు వాయువు మేయుచుంట నీ
మలుచటిపుట్టువొందియును మానక గాలినిఁ గోరి ధీరత
నిలిచెను వాయుమార్గమున నిచ్చులు నీ విటు పూర్వవాసనతో
గలుగు నటన్నమాట వృథగా దడి వాయుఫణి ! గుణాన్నితా !

౭౭

—వీణ, మిత్రుడు—

గీ. మనము దనవయి స్నేహంబు మరలమరల
నెటులు నెఱపెద మటులుదా నమితరాగ
గరిమగొని వీణ సారణికరణి ఫలుడు
చెలువుఁగైకొని సరళిగాఁ జెలఁగివలుకు.

౭౮

—ఎలుక, దుర్జనుడు—

క. గుణఖండన మొనరించుచు, గనుఁగొన నెయ్యెడల రంధకల్పన సేయున్
ఘనతరతమమునఁ జనుచు, ర్జనుఁడలమూషకములీలఁ జగతి వలరెడున్.

—కొప్పు, సీమంతుడు—

క. శిరమునధరింపఁబడియును, గరమునుస్నేహమునఁజెప్పు గైకొనియును సుం
దరిక చభారముకరణిన్, ధర సీమంతు తనమకుటిలతను విడువఁడుగా!

—ముసిండిచెట్టు, లోభి—

గీ. ఎల్లసిరులను చా విలసిల్లుదున్న
నొరుల కుపయోగమునకు రాక్కున్దెఱేసి
పూర్ణఫలములు గలయట్టిముసిండిచెట్టు
వగిడిఁ బెనులోభి సన్నుతుల వడయఁ జెప్పును.

౭౯

—ఎనిమిదవ వన్నె బంగారము, గీటునకు రానిది—

ఉ. చారుతయుగ మృదుత్వమును సారవిశేషము భవ్యతేజముగ
గౌరవముం ధళత్తరయుఁ గల్గినదాట జనుల ప్రియంబుగా

నారయ వాసిమిఱుపదియాటవన న్న పసిండితోడ నే
తీరున వన్న క్కైదవు తిన్నగ న్నదివన్న బంగరూ !

౨౨

—దీక్షము—

చ, అలరెనుతావనాశయమునం దొకయొడుకయైన స్నేహము
గలిగినవేళ నీదగుముఖంబున మీతెను శోభకుఁ సభా
స్థలి నటుగాక నిల్పుతేఱి దాల్చెడుదీప్తికి హెచ్చుతగ్గునం
దెలివిని గాంచువారలె మదిం గనుఁగొందురుగాక దీపికా !

౨౩

—రాత్రి, విభావరీనాయక, శృంగారరసము—

ఉ. నిశ్చయు మేన రాజిలుమణిమయభూష లనగా గ్రహాభి దాఁ
జక్రఁగఁబొల్పుచుండివను జందనదించుకదంబమోయనం
దక్షిణర్ధక్ష టుండివను దద్దయు నీ వలరాజరాజచే
మిక్కుటయైన శోభఁగొని మీతెను నారకు నోవిభావరీ!

౨౪

—మందిగండము—

ఉ. ని న్నలరాతిపై నునిది నిచ్చలు మేనఱుగంగఁదీసినన్
మన్నవమీఱ నాసికకు మంచిసుగంధ మొసంగుచుందు అల్
సన్నుతలీల మేనునకుఁ జల్లఁదవఁబు ర దించుచుందువో
నన్నికఁగన్న నీసుగుణ మెంచి నుతించెద మందిగండమా !

౨౫

—రానికేళివర్ణన—

చ. లలితకలావిలాసముల రాసమునం దగుతొరిపీక్షణ
వరు లభులల్లు గోపికలధవ్యముఖాబ్జములందుఁ గ్రోలుచో
నలహరినాసికా గ్రవిమలాంచితమౌక్తిక కాంతిమింది ని
స్తులగతి మీతె గోపికలచూపులకోపులు చేఁవటో యనగా.

౨౬

—బంటెద్దుబండిచారలు—

చ. ఇల నలపిన్న పెద్ద లని యెన్నుచు నుండెను తారతమ్యముల్
వెలయమిఁ జిన్నవారలకు వృద్ధులు దీవనలీలు కేమెదన్
వలనుగ బండిచాంద్ర తమబండ్లపయి వ్వసియించునట్టివా
రలఁ గని మీరు ముందటికి రంధని కోరుచునుండు శాంకరీ !

౨౭

—యోగీశ్వరుడు—

చ. జడలు ధరించిసం గడువెసె గొని పావల వెళ్లి త్రిక్ష్ణి-నం
బాడితడిగా నొనర్చి మెయిపూతెగ భూతినిఁ బూసికొన్న నీ
గుడుగుడిఁ ద్రావుచుండివను గూరియి జేవులుగుడ్డఁ గట్టివగ
పడవడిలోటుఁ జూచిన జనంబులు వవ్వరె యోగిపుంగవా !

౨౮

—అగస్త్యుడు—

చ. వనవిధిజొచ్చి నీవు సుధవంటి జలంబును ద్రావి యెరమై
దనరగఁ జేసి దించితిగదా జనులెయ్యెడ వంటకుండ నా
ఘను లని గ్రోలి కాదె! యధికం బగుమాఘుఁ గల్గెఁజేరి భూ
జనుల కొనంగి ప్రోచు సరసాబుగఁ గుంభజాదా ! యశామ్రుదా !

౨౯

—పండితగౌరవము—

ఉ. సారవచోచమృత్పతిలసగ్ధవిరావనిగీతపాహీ
ధీరత రాజతేజురు నుతించిసుఖాచరి సత్తపిండ్రుఁ డా
య్యార్థముమీఱఁ జట్ట లవయంబును గాల్చిన మోఱదీఱఁ బై
జారుబుదొడ్గినం గుటిలజారునికైవడి నిండఁజెందునే ?

౩౦

—రావణుడు—

చ. చదివితె వెల్లవేదములు శాస్త్రములం బఠియింది తెల్లసం
వదలనుఁ గొంటి వెంతయును బల్లియుఁ గల్లియుఁ గల్లియుండి దు
ర్బదమును బూని యాధువనమాలను సీత పారింపవేసి నీ
సదమలవైధవం బెవఁడు సన్నుతిసేయఁడు బాగా ! రావణా !

౩౧

—కీరాతకుడు—

గీ. లేతయగు పచ్చగడ్డినిఁ బ్రీతి మేసి, వేమకలఁ గ్రీడనలిపెమలేడిగములఁ
తేరి కనుపట్టి కొట్టెడు మేరమీఱి, పాతకము గొట్టఁగారే! కీరాత! నిన్ను.

—పూజారి, దుష్టమంత్రి—

చ. సరసుని రాజమూలఁ గని సన్నుతిసేయఁగఁ గోరి చేరున
త్పరుషుల కోర్కెఁదీరఁగను మోదముమీఱఁగఁ గన్నులార శ్రీ
కర మగువానిదర్శనము గల్గఁగనీయక మాటుఁజేసె దీ
లిటఁగున న్నొక్కపారి తెరదీయుము చాలింక! యోగివార్చకా !

౩౩

—మేఘుఁడు—

గీ. సతతసన్నాతచరములొ చాతకముల, కప్పు లిడుటకు గట్టిల్లు చావనంబు
నల్లుగామించుకొంటునునర్వనుగునె, యుచితమదిగాదునున్నుపయోధరుండ!

— సర్వధక్షకుఁడు, అగ్నిహోత్రుఁడు - -

చ. జడనిచయంబు లెంతయును జన్మముఁజెందఁగ హేతువైతి; ని
త్తుడమి న హేయహేయములు భుక్తి యొనర్తువు; నిన్నుఁగూర్చివే
ల్చెను నలహోతృచక్రములకుఁ జేతులుఁ గాలుపు నీతిమాలి నీ
నడవడి నంచి చూడ మలినత్వముఁ దాల్చెను; సర్వధక్షకా !

—వృద్ధుఁడు—

చ. కనుఁగవ లెంతయుం దమముఁ గప్పెను దంతము లూడఁజొచ్చె న
వ్యివికియుఁ బోయెఁ గేశములు వెల్వలఁజాతె నడలే చలించె మో
మునఁ గడుఁ లాలమీతె నిది పొల్పుగఁ దెల్పుఁ జెడ్డవంట నీ
వనిశము దండముం గొనఁగ న్నర్తుడ వైతిని చూడ వృద్ధుఁడా !

—పుష్కరకలికాలము—

చ. కర మలవేదశాస్త్రములు గంగను గల్పఁగ సర్వవర్ణనం
కర మొనరింప నీచులఁ బ్రగల్బులఁజేయఁగ నీతిమాపుము
ష్టరులకు సుపదలే వెనుక సర్వభవెల్లను లీడుసేయఁ బు
ష్కరకలికాలమా ! యీటకుఁ జయ్యన నెచ్చటనుండివచ్చితే ?

—చేక ఆట—

సీ. ముందుగా నొక చోట ముదముగాఁ బేకాట నాడుట తెందఱొ గూడిపిదప
నొక్కపై నయిఁ గాని పెక్కుపై నలు గాని పదముగా నిడి యెంతొ కంఠమలరఁ
గనునన్నలాదిగాఁ గలనుష్టచేష్టలు నవృత్తవాదంబులు నాడికొనుచుఁ
బెద్దకేకలు వేసి బేస్తలుగొట్టుచు మార్త్యములుఁ జెంది మమరఁబొంది
లెంపలనుగొట్టుకొనుచును బెంపురొను, కలహములొనర్చితనువునఘోరసలుపు
కొనుచుస్థిర్యదులను జేసికొందురవాహ! పం దెమఁ దెల్లనీరీతిఁబరఁగుసుమతి !

—కావడికుండలు—

గీ. కడుసమత్వముమీఁదమీఁకడు పునిండఁ, జేయకవహించుచోఁచాలఁజిందివడుచు
దొట్టుచాటూని నడకలఁ దూఁగనీరు, గొప్పకడ పులకావడికుండలార !

—బండిచక్రములు—

క. సతతమహోన్నతపదవి, ధృతిమెలఁగుసుదర్శనమున కెన యగుదురాకో!
వెత నుచ్చసీచములఁ బడి, జతవీడక తిరుగుబండిచక్రములారా! ౧౦౦

—చాయకత్తి—

గీ. వాడివహియించి యొకలోన వజ్రముచున్న
నిన్నుఁగొని స్నేహ మెఱ్ఱెడ నెఱపునట్టి
వసుమతీన్ద్రుఁడు మెచ్చుఁ దనైవ్విరితనువు
గాయమాలు నేయుదువు మేలు! చాయకత్తి! ౧౦౧

—దుందుభి—

చ. లలితకలధ్వని విజయలభియు నిత్యజయప్రసిద్ధియుం
దెలుపుచు నీవు ద్వారముల నిచ్చలు మెచ్చి సమస్తశబ్దముల
గులుకుచుఁ బల్లుచుఁ మిగుల గొప్పగు నొప్పుచు గీతిగీతచే
వెలయుచు రేబవల్ చెడికి విం దొనరించుచునుండు దుందుభి! ౧౦౨

—ధనవంతునకు సజ్జనగోష్ఠి—

క. ధనముఁగలవాఁడు పండిత, జనసంగతి గలిగెనేని సన్దేహము యశో
ధనము పరతత్త్వధనము, జనససఫలతయునుగల్గు సరసకుమారా! ౧౦౩

—అకాశస్థి, ఒకనాయిక—

ఉ. చిక్షగ నొక్కరిగిను జేవడఁజల్లినలీల నెల్లడం
బెక్కులుచ్చుకలుండిననుఁ జేరువహించిన తారలుండినం
జ్వలతేనిరాక నిటు శోభవహించితి వంబరస్థలి!
నిక్షపుమాట నేనిపుడు నీయెదుట న్నవదీయింతు నెంతయు. ౧౦౪

—కుంచకోల, దేవాలయము తలుపుతాళము—

గీ. రంధ్రమునుగాంచిమించివక్రతవహించి, తిరుగుచుండియెగడియలో దేవళంబు
తలుపు లెడఁజేసి పరమభక్తులకు లోక, గురునిజాపెడవేవేళఁ గుంచకోల!

—ఇసుకతిన్నెలు—

గీ. కనుఁగొన మహోన్నతిని జాలఁ గాంచియున్న
హృదయ మది స్నేహశూన్యత నెనసియుంట
ఫలిత మెటులుండ మిముఁజేరువారిబలిమి
నడకలు హరింపరే! పులిసంబులార! ౧౦౫

మఱియు నెన్నెన్నో యువకృతుల్ మనకొనర్చి
గడ్డిదిని బ్రతికెడు పశుగణము నెడల
బహుకృతజ్ఞత గల్గి విశ్వాసకలన
నెఱపుటయె ముఖ్యధర్మము పరులకరయ.

౧౧౩

—అహంస—

సీ. ఏడాదిలోన రెండేతలనీనుచుఁ బిల్లలనై దాటుపెట్టుచున్న
మేఁదలెన్నెన్నియో లోకమందెల్లెడ నాకలంబులు దివి యలరుచుంక
వానినన్నిటిఁ జంపి వంచుకుదినువారి సంఖ్యకన్నను వానిసంఖ్యతగ్గ
కొడవగా నివృత్తు గోగణంబురు గూడఁ జంపిభక్షించుచు సంతసించు
అయ్యయో! పాపమని నెంచరదియుఁగాక, పాడివంటలు రెంటికీధవ్యపాతు
భూతమగుగోగణంబు వైభూతదయను, జూపకకృతఘ్నులైయాపుమాపుచుండు

—పశుసభలు—

చ. బలివివహించునట్టి వృషభంబులు చున్నలు గేదె లావులుం
తెలువగు కూరగాయలను జత్రఫలాములు నెన్నోవస్తువుల్
వలచుగఁ గూర్చుచుం బశుసభల్ రచియింతురె కాని శాస్త్రుచ
ర్పలు గలనత్సభల్ నలుపుకాకలఁ జూడఁగ లేదు శాంకరీ !

౧౧౪

—కుక్క, స్తుతి—

క. శునకమ! చంచలగతియగు, కనకము నీతోడిసాటిగనునటె మెత్తునై
నను దిని తనియుచు సతతము, ధనహీనులనైనఁ గొల్తు దగవచ్చుకతోగ.

—కుక్క, నింద—

చ. కులుకుచు గంజిఁద్రావి కడుఁగూరిమి మీఱఁగ దాలిగుంటలో
పల శయనించియున్నతటి ఫల్గురనంబురు బూననం చెదం
దలఁచెను; లేది తోడను విదల్చి యొకల్ చెవులుం గదల్చి ర
చ్చల నలసీచకృత్యములు నల్పెను సారెకు సారమేయమా!

౧౧౫

—కోడిపుంజు, స్తుతి—

టి. గౌతమపత్నికై వలచుకాలమునందున నీదుయాపు దా
భ్యాతిగఁదాల్చి కార్యమును గైకొనుటగా మదిమెచ్చి దేవతా
నేత స్వకీయవజ్రమును నీకొనఁగూర్చెను గాక! కల్లునే
యారకలిల నీకుఁ జరగాయధనామము కుక్కుటాగ్రణి.

౧౧౬

—కోడి, నింద—

క. ఇది నదికి మొగి చలమనీ, తొలఁగుట మర్యాదకాదు తునుమవలె నదిం
దలకొని లేదా మనమునఁ, గలఁగక చచ్చినను మేలు గద! కుక్కుటమా.

—గాడిద—

చ. నరుల పదాసాతిం గొని యిఁగి ధరం గడుస్తున్నాయండ, గం
ధరుఁడు కృపారసం బాణఁగి కామట నియ్యెడ మొల్లలెత్తు నీ
గటికిని మేయుచుంటినిటు; గాడిద! నీవె నశింతుగాని యా
గటికి హిని లేదు కలకాల మిలఁ జరుగించుచుండెనున్. ౧౨౦

—గుడ్డనూలు—

గీ. సర్వభోగములకుఁ గర్మసాక్షి యగుచు, నేత్రపాఫల్య మొరెగు నన్నితఁడారఁ
డభ్యుదయ మొదఁగనిమోదమంద లేదు, ఘోరమగునీ మహామోగుడ్డనూలు!

—పాఠీయనిగోవు—

క. మున్నగుఁ గడుగుం గుడితియు, మిన్నక నలచిట్టు, పొట్టు, మెక్కుఁగనిడినం
జన్మొడిసివట్టనపుడే, తన్నద వెగఁజేపుఁజూపి తాఁపులగొడ్డ! ౧౨౧

—పిల్లి—

ఉ. సారకు మేరమీటి కడు సాపాసప్పల్లివి బుల్లిసేయగాఁ
గోరుచుఁ గోతలందెఱచి గ్రుడ్డను దిక్కుచుఁ బొంచెయిండె చా
రా! రహిమీలు దారుతరరాజగృహంకరపంజరస్థయా
కీర మడెట్టు లబ్బునిఁకఁ గీడగు నీకిచటా విచాలమా! ౧౨౩

—ఉసిరికపండు—

క. దగనొందినయెడ నినుముం, దుగఁ గొని సేవించి పిదపఁ దోయముఁద్రావగా
మిగుల రుచింతువు సుధవలెఁ, దగు నుసిరికపండ! నిన్నుఁ దవిలి భజింతున్.

—పసపండు—

క. పసపండు! నీరమవది, మనతరకంటకీర మగుచుఁ గనుపట్టెను నై
ననుహ్యదయ మెఱిగి కైకొను, జరులగు నూఘర్యుడమనరసలే మెఱయన్.

—తాటితెల్ల—

చ. ఫలములు, కాయ, లాగులును, వక్షలు, నారయు, మొక, గూజ, తే
గలు మొదలైన విచ్చుచును గల్పలత నిర్మలసింఁచిమించు నీ
వెలమిని తేలిచన్నులను నీడిగదాని కొవంగి కల్లులో
పైలు తలదాల్చుటం గద ఘటించెను దోషము తాళవల్లికా! ౧౨౬

—సంపంగపుత్రుని—

చ. ప్రకటిత హేమభక్తమున నన్నవహించితి రమ్యసారభా
ధికతను గాంచి మించితివి; తెల్విధరించితి నైన మానుగా
సకలలతాంతవాసనలు పారకు నానుమిందరాజ మొ
దుకు నినుఁజెందదో మదినిఁదోఁచు చంచకసూనవల్లరీ!

౧౨౭

—దుష్టచిత్తము—

చ. నిలుకడలేదు సుంతమును నీతియు నున్న గుణంబు నాస్తి చా
కులమది మెంతు; కోరిక లపారము లెన్నఁ; బరాంగనాధవం
బులపంపుఁ గాంక్ష హెచ్చు, హరిపూజలటన్న హుళక్తి; గాఁగ ని
చ్చులుఁ గడుదుర్గుణంబుల వెనందొరకొంటివి దుష్టచిత్తమా.

౧౨౮

—బాల్యావస్థ—

ఉ. ప్రగడలున్నచోట భయభక్తుల సంతయుఁ గల్గినీయవా
యగ్గియుఁ దుట్టపురువులను నంటఁగరాదనుబుద్ధి నీయవా
యెగ్గగుమాటలం బనుల నెన్నియొ పన్నుగఁజేయుచుందువా
సిగ్గులుగంగనీయ విటుఁజెన్నుగ నన్నిటఁ జెన్నిప్రాయమా!

౧౨౯

—గర్వము—

చ. అనువుగ మావలెఁ జకున సర్థముఁజెప్పఁగనేర సంతయుగా
ధన మొనఁగూర్చి మావలెను దానముధర్మము సేయలేవు జ
వ్వనమును గల్గి మావలెను బాహుబలుంబును జానలే వటం
చును బయివారిసంగతివి జానక యాజ్ఞద వానె గర్వమా!

౧౩౦

—కామము—

ఉ. వావిగఁజేప వింతయును వర్తనముం బరికింప సంతయుగా
వావిరి కీర్తిసంపదలుఁ బాయును దీన సటంచు నెంచ వి
త్తోవలఁ గీడుమూడునని దూరముగాఁ దలపోయ విట్టికు
ర్భావమున న్నటించు నినుఁబాయని క్రోధము దాయుఁ గానుమా!

౧౩౧

—మత్సరము—

చ. సిరినిరవొందె, సంతరినిజెందెను; బల్లియు నీగి కల్లియుగా
దొరకొనె మాపవైధవముతోఁ దులఁదూఁగెను సర్వవిద్యుల
మెలసెను వీరిదేని యని మేరకురీతి నసూయసంతయుగా
నెలపెను వీనిలో నొకటి నీకొనఁగూడునె మత్సరాధమా!

౧౩౨

—శాంతము—

చ. తులువలు గూడి నేనుక నుతులరచియించిన, లీల హేళనో
 క్తులుఁ బచరింప మాని యని కొందఱు పామరు లండఁజేరి య
 వ్వల సలకచ్చకొంగుఁగొని బాగుగలాగుచు నుండ నరైఱిం
 దలఁపున కోపమాతనిని దాఁకదు నీకృపచేత శాంతమా !

౧౩౩

—ధైర్యము—

ఉ. వారక నాకనం బారగిపైఁబడుచుండుటఁ బాచుచుండియు
 వారిధిమీరమీఱితనవంకకుఁ జేరుట లెంచుచుండియు
 ధారుణి గుంగిపోవు సలదాచుగలీలను గాంచుచుండియు
 సారెకు విశ్వలంబుగను జల్పెదు మానసవృత్తి ధైర్యమా !

౧౩౪

—ఆశీర్వాచనము—

క. ఆధియు వ్యాధియు లేనియు, పాధియు నెచ్చుదియుఁ గాంచి యుష్టులకోశైశ్లో
 సాధుసఁ బూరించుచు నీ, వీధరణిన్ మరుము చిరము నిష్ఠచరిత్రా !

—శ్లోకములు—

యస్యసంధవతి జన్మపత్రికా యాశుభాధికఫలప్రదాయినీ

ప్రోక్ష్యలం భవతి తస్యజీవితం దీపయు క్షమిన మందిరంనిశి.

౧౩౫

విదుషాంతు ముదేనిజస్వయాపా గరుడాంకస్యముదే గతోపయాపా

గిరికస్యముదే సదాపయాపా ప్రతిభాతీ త్యుపమైవ నైకయాపా.

౧౩౬

అకారణోజ్జృంభితసత్త్వపారసాత్సుధీజనా త్తస్య ముదం నజాయతే

సుధాసుధాంశోరీవ యస్యసన్నభే విరాజతే వాఙ్మధురా సుశీరలా.

౧౩౭

సారాయగాయ సశినాయతలోచనాయ నాకాధిపప్రముఖనిర్జరసన్నతాయ

శ్రీమానిసిహృదయపారసలోలమత్తథృంగాయ భర్తవరదాయ సదా నమస్తే.

—వాచిధములచే యోగినిబల్లుట—

ఉ. ధారుణి జారిణీధవులు దంపతులైరి విధి నుయోగిని

భారతిచేత భర్తనది వాని స్వభర్తకు పాంసులాంబకు

దీరుగఁ గల్గుపుత్రుఁగని దేవర ! పోదర ! మాను ! యల్లుదా !

దారక ! తాత్రి ! పాత్రి ! యని తానలయోగిని బల్లఁ దత్తయుగ. ౧౩౮

గీ. కాలువ ల్లాటి దాటి, యెసఁగు పుష్పాదితిట్టల న్నక్షియ్యెన్
కోరివత్సల పువ్వలు గోసికోసి, యలసియును మానకు ౮౧

ఉ. కమలాకరుఁ డావనకేళి మాని యు
హ్మంగడు వేడ్తతోడఁ బువ్వుఁబోడులుఁ దానును గూడిభృంగచ
క్రంగర ఖంగముఖ్యవిహగావృతముం
... ౮౨

ఉ. చేరఁగఁబోయి పొన్నులును జీరలుఁ దీరమునందుఁ బెట్టి వొ
క్తారపు వల్వపావడలు గట్టి తనుద్యుతు లుల్లసిల్ల న
వ్వారివిహారలీల లనివారితనం భమమొప్ప
... ౮౩

చ. ... ద్వినిత్యపరిపూర్ణమనోరథుఁడౌచు వైభవ
స్ఫురణ దలిర్పఁగా నెలమిఁ బుత్రులుఁ పౌత్రులుఁ బాలఁగల్గు ను
స్థిరమణీయభోగము
... నివృత్తిల్లఁగఁ. ౮౪

క. ఈకథలువ్రాయఁ జదివిన, నాకర్ణన మొనరఁజేయ నాయువు శ్రీయుం
తేకుఁఁగ సుఖంతురు శు, శ్లోకులన ౮౫

ఉ. ప్రతిమానదానవి
ద్యామహనీయ వైభవకృత్కృతనుస్థిరాజమత్సరో
ద్దామవిరోధిమం త్రిజనతాదృఢమంత్రహాస్య
... ౮౬

క. , నాటకముఖకోహహాదినాట్యరహస్య
జ్ఞాటన నిపుణప్రజ్ఞ, పాటవచాతుర్య సూక్ష్మధరతాచార్యా. ౮౭
... కాశల్యవాదా,
ప్రాసైక్యప్రకర ర్థనాతీతదానా
హాసాంకూరస్ఫుటజయ— ౮౮

గద్యము—ఇదిశ్రీమద్వెన్నెలకంటిసూరనామాత్యపు త్రపారితసగోత్రపది
త్ర సుకవిజనమైశ్రీవిధేయ యన్నయనామధేయ ప్రణీతంబైన మోడకకు
మారచరిత్రంబునందు సర్వంబు నష్టమాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

షోడశకుమారచరిత్రము.

—1 ప్రథమాశ్వాసము—

వ. అభ్యుదయవరంపరాభివృద్ధిగా నాయువర్షబూనిన కథాకల్పవల్లికామతల్లి
కకు నాలవాలంబగు హస్తినాపురం బెట్టి దనిన. ౧

గీ. అది పురమునఁ గాఁపురంబుండఁగాఁ జూడఁ గడలి వచ్చి
కోటసారరాకతూతుపైఁగూర్చిఁజాట్టు, వారియున్నట్టులోప్పారిపరిఖమెఱయు.

గీ. అక్షయఖ్యాతి నెంతయునందఁమొంది, యనులకమతోడయస్థానమనఁగవెలసి
కువలయ ప్రియహేతువై కొమరుమీఠి, యలయ నప్పరిపరిఖ దుష్టాభిధంగి.

గీ. మహితసన్తానవర్తనమాన్యులనఁగఁ, బాలుచునివరాజకవిగురుబుధులనైనఁ
దగులువడఁజేయుచెంపునఁదనరువీటి, కోటకొమ్మలు తారకాస్ఫోటనములు.

సీ. ధామామృతోద్ధామ హేమకుంభంబులు తరణిమండలముతోఁ దడఁబడంగ
నుపరిభాగస్థాపితోజ్జ్వలరత్నంబు లలతితారకములఁ గలసి బెరయఁ
బ్రదుకజేరిలోలబాలముఖేందులు చంద్రచింబంబుతో సరసమాడఁ
గనకరత్నవిభాసిఘనచంద్రశాలలు ఖచరవిమానసంఘములఁ గలయఁ
జారుచూక్తికమణిమయతోరణముల, బహుమనోహరచిత్రసంపదలమహిత
విధనములతోడనెంతయు విస్తరిల్లు, సురపురంబన హస్తినాపురవరంబు.

చ. అనుదులకంటఁ దత్పురి ధరానుకవల్లభు లెప్పుడంటె త
భ్యము తలపోయ నాగమరిధాఃములై కనరారు తారు ని
త్యము నొనరించు దానముల యజ్ఞములం బరితృప్తిఁజొంది సం
ప్రమమునఁ దేలి వారు వడిఁ బ్రస్తుతిసేయఁగఁ బెంపుఁజెందుటక. ౨

క. రాలెల్లను రత్నంబులు, చేతెల్లను రాజవంబుఁ జెఱుగును బార
శ్రీరెల్లఁ బుత్తినలు పురి, శ్రీలనునుతియింప వశమై శేషున నైనక. ౩

సీ. గిరులతెన్నునుంచి గిరిభేది భూమిపైఁ గ్రుమ్మరుఁ దనిన మేల్మొండలనఁగ
హరుఁ డొకగజమూర్తి నణఁచుట నీసుచేబహుగజాకృతులమైఁబరఁగెననఁగ
వెలువెల్లఁబాటించి విడిచెనుగజములు మారిసీలమూర్తుల ననురే ననఁగ
జడధికి గిరులను నెడయాడనొల్లక మేఘబృందము బుర్విమెలఁగెననఁగ

- నున్న తాత్పర్య నారాయణ శిష్యునిగిలి, వందనీయభద్రస్ఫూర్తి వంద మొది
వినుతసత్వంబులను దానవృష్టి మెఱసి, తనదునప్పురి భద్రవంతావళములు. ౮
- గీ. నీరులు మెఱసిక వారణపురములోన
మెఱసితిరిగెను హయములమిసిమిచూచి
యినునితురగంబు లిలఁగాలుకొనఁగ వెఱచు
వెల్లనై యుండు వేలుపురీటిహయము.
- చ. అరదము పూన్పు నొక్క యెవ నప్పుడు నెక్కుడు... హయంబులో
భరతమనశ్వముల్
... .. నూడఁడు నన్నఁడు నొదురయ్య య
పూరిఁగల యుక్తమాశ్వములఁ బోడిగ నెక్కుడు వాహకోత్తముల్. ౧౦
క. నవముక్తాశోరణములఁ, బ్రచినులవజ్రాభిరామ భవనముల చుఱ
భవళిప్రాసాదంబు గనిండుప్రభ నవీకృత. ౧౧
- గీ. నెఱయ నప్పురి వస్త్రాగ్రనీలచులు, కాంతిసంగతివాతాశగంగ యొప్పుఁ
జందమున మింటిమీఁదఁ గాళిందితో ౧౨
- సీ. తేనియల్ వింజారఁ దొరగినన
సాగంధికములవాసనగల విరిసీటఁ బ్రబలికై న్రాలిన రాజనములు
విరుజెసం జెలువొందు త
... .. చిలుకలుచిందిన ఫలరసంబు
కలును, గలిగి బహిరంగంబులు పోలుపురుగులు
జరుల కెల్లకాలంబు నానునియెకాఁగ, సాధ్య... .. సేయనలవియగు నె.
- సీ. వా ంబు లెనక మెసఁగ
మెఱుఁగారు నేకులు నెఱిదప్పి యొహంటిఁ గడవనందడిపడి
... .. కుత్తుకకొలఁదులు గ్రోలికొలి
లన్నా ంగవృపుప్పొడి తిప్పలఁ బొరలిపొరలి
చెలుపుమిగిలిన యవ్వీటికొలఁకులందు, దాఁటులైకూ
... .. మన్ననంగవి వెగడువానిఁ గ్రేళ్ళుదా ౧౪
- సీ. రాతరపుష్పకరాగంబుఁ బరఁగియ మదభృంగమోహనాస్పదతగాంచి
రమణీయ కలన మెఱయ
గర్భూరచందన గంబుల నాకర్షణంబు సేయ
వివిధకేళీల విటవిటీసురత శ్రమంబుల నుచ్చాటనం భావర్పు

గర సంతయుఁ గరముతోడ

మంద ౧౫

వ. అప్పురంబున కధీశ్వరుండు. ౧౬

సీ. లీల వేల్పులనెల్ల వసినవాణిలో ముక్కంటిగల్పి విభ్యాతి

... .. గానేరాజతాతతండ్రి

దర గలంచె రారాజులబలమునే రాజతాత

కాలికాలములయందున ట్టి రాజాస్వయభ్యాతుఁ డహిత

రాజరాజకిరీట విభ్రాజరత్న

కిరణవీరాజవారమ్య చరణుఁదాడి, రాజగుణరాజితుఁడు జనమేజయుండు.

చ. శుండాలకే

సరిదైతేయభయాత్తదేవగణరక్షాదత్తుఁడు దుగ్రాణి

కరతేజోనిధి సర్వసన్నత కృపాగారంబు ధర్మక్రియా

విరతుండాజనమేజయుండు నె ౧౮

వ. ప్రభావతియుం గమలయు నగ్రమహిషులుగా మహానీయరాజ్యభోగంబు
లనుభవించుచుండఁ బ్రభావతికి కళానీకుం డనుకుమారుండు దయించె.

క. వరపుత్రుఁగోరి కమలా, తరుణీమణి చాలనియతిఁ దరుణేందుకళా
ధరువారాధింపంగం, బరమేశ్వరుఁ డొక్కవాఁ డపారకరుణతోడ. ౨౦

సీ. చెన్నం గుత్తి

జగిరిఱు వెలివట్టుచేలసంగడమున నెరుసారమూఁడువన్నియలచీర

బాగొందెడి పసిండివచ్చులవడకంబు దాపుననొచ్చుచుపాఁచుకంట

తావులు నంగడిఁ బాలుపారు తెల్లని భూతిపూత

యమరసతివయుమగవాఁడునైన వేల్పు, దనపొడవుఁగలలోననందముగఁజూపి
రమణ మీఱంగ నొక్కయరంటివండు, నేలతేనితెఱవ కిచ్చె నెప్పుతోడ.

వ. అట్టి మేలికలఁ గని యాక్షణంబునన మేలుకని యయ్యతివ తివప్రాణవల్ల
భునకుం తెప్పటయు నతండుల్లంబున నుల్లసిల్లి నీకొక్కపుత్రరత్నంబుద
యించు నని చెప్పి యానందకొండధిరమానసుం డగుచున్నంతఁ గొన్నిదివ
సంబులకు నెలమనెరిన. ౨౨

సీ. మానిసిరత్నంబు మధ్యంబుతోడన వలుదలై యూచులు చెలువు దిగిలె
సుదలిలలానుంబు చూచుకంబులతోన యూచు గప్పరి యొప్పురఁ డొడఁగ

- నలిసిలకుఁగల యంగవల్లికతోడఁ బలుచగాఁ జెప్పులు పలుకఁబాడె
 శీతాంశులింగాన్యచెయ్యల తోడన నలసంబు లయ్యె నేత్రాంచలములు
 జలజతోచననడపుల జవను దోచె, బాను నెత్తుడిఁ గోళ్లులు సందడించె
 దరుణీనాటుకచవులకు నెరవుపడియె, నెన్నుదఱుఁగుదుగర్భదశ్రికతమున.
- చ. అలసములయ్యుఁ తెయ్యె లనయంబుఁ బ్రియం బొనరించె జాన్తీకి
 న్నలుపును తెొది యుండియు మనః పనువావపానుయ్యెఁ జన్నుదో
 య్యెలవెలఁ బాటియుండియు నదీనవిలాసము చెప్పులందులం
 బాలుపసలారె గర్భమునఁ బోడిమి నయ్యగురాకుఁబోడికిన్. ౨౪
- గీ. పడఁతిచనుదోయి హేమకుంభములకంటె
 నొప్పు గజకుంభములకంటె నొప్పు ననంగ
 జనులకనుఁబాటుదాఁకి గంచెనొ యవంగ
 గర్భశంకదఁ జనుమొనల్లప్పువాల్వె. ౨౫
- గీ. విధుల నన్నింటి నింటింట నెలపుకొలిపి, ధరణిఁ బేదలులేకుండవరయఁగోరు
 నేడుదీవులనేలంగ విచ్చఁగోరు, గురుబుధానంద మొనరింపఁగోరు నతివ.
- వ. ఇవిధంబున గర్భశంకదఁ బెనుపువహించి నవమాసంబులుం బరిపూర్ణం
 బులగుడు నంత నొక్క శుభసమయంబున. ౨౬
- క. మారుది గు, మారుదిఁ బోల్పంగఁదగిన మహానీయశుభా
 కారు మనోహరతేజఃస్ఫూరువరకుమారు గనియెఁ బ్రమదం బెవఁగన్.
- క. వింగాంచిన, యావత్త మహీశు మనమునం దలరంగఁ
 దావెలయఁజేసి బంధుజ, నావలి కర్మకారశుభము నాపాదించెన్. ౨౭
- సీ. మంగళతూర్యసమాజంబునకు మున్నన(భమునసార)మందుభులుమ్రొసె
 నర్తకిమోహన వాల్మీకింబునకుమున్న నిర్వరీపృథ్వీంబు నింగిఁజెలఁగె
 నతివలు శోధనాక్షతలు చల్లకమున్న సురపుష్పనర్మము ల్గరియఁదొడఁగె
 బ్రాహ్మణాశీర్వాదరావంబునకు మున్న యనిమిషకోటి దీవనలు దోచె
 బాలసిదక్షిణావనమందువెలసెదికల, హవ్యవాహనుఁడుప్రదక్షిణార్చియయ్యె
 జననరుఁడువేడ్తఁ బ్రియయం దెనకలగోగ
 మోదకరమైయన్నుచూరోదయమున. ౩౦
- వ. అట్టి మహోత్సవమున జనమేజయమహీనాథుడు నానావిధదానంబులుఁ
 గామితవస్తుత్యాగంబులు బంధమోక్షణంబులు జపహోమంబులు నొనరిం

చి నముచితపరివారుండు కుమారునకుం గమలాకరుం దనునామం వీడిన
ముదలివక్షంబున విడియించుదురుంబోలె ననుకవప్రవర్ధనానం దగుచు
ముద్దుఁబలుకులు పచరించుచుండె.

30

చ. హృదయము లుబ్బి నోడోరుల కిట్టివిధం బని చెప్పఁబాపుచు
మృదుచుధురంపు టాటలను మేవలరంగను గొంగిలించుచు
న్దుదితయు నాకుఁడుం గొడుగుముద్దులఁ దేలనకాని యెన్నఁడు
క్షుద్రుని దలంపరంచితరమా విధోజ్జ్వలరాజ్యభోగముల్.

31

క. ఇ ట్లతిగొరవంబునం బెనుపం బెరింగి నముచితసమయసమాచరిత చాలోప
నయనం దె.

32

సీ. వేదవేదాంగము ల్వివిధపురాణతీర్థసము ల్లక్ష్యధర్మశాస్త్ర
ములును నాయుర్వేదమును ధనుర్వేదంబు ధరతశాస్త్రంబును బంచబాగా
శాస్త్రంబు కామదచాణ్యభాగ్యవ్యకౌణ్యదంతముఖ్య ప్రదీప
భూపాలనయశాస్త్రములు శీర్షిశాస్త్రంబుఁ గావ్యము ల్లక్ష్యగ్రంథములును
నాటకంబులు నర్చనానాకశాస్త్రపంచమును నలవడంగ శీలించి దుష్ట
కుంజరరథాధిరోవాగుశేలుఁడైన, హాథిఁడెన్నొందెమిగులంగఁ గ్రాధిమెఱసి

ప. నవయావనంబు నొందుసమయంబున జనమేజయజననాథుండు రాజకుమ
రానికి శేఖరుం దగు శతానీకుని నిజరాజ్యంబునకు పలికిక్తునిం జేసి యుక్త
మలాకరకుమారునకు యౌవరాజ్యపట్టంబు గట్టి సమస్తంబు నప్పగించి
తానును దేవీవ్యయంబును దపోవనంబున కరిగిన.

33

క. లోకోన్నతగరిమ శతానీకుఁడు రాజ్యం బొనర్ప నెచ్చిని యువరా
జైకమలాకరుఁ డురువిధి, వాకరుఁడై యరుదినంబు నన్నంగొలుచుకొ.

34

సీ. అంగహీనతయును హరవిరోధము మాని కనుపట్టు మకరశీతనుఁ దనంగ
వనవాసమును గృష్ణవర్ణత్వమును మాని విలసిల్లు నిందిరావిభుఁ దనంగ
బడుగుఁజండంబును నొడలికొందును మానిసంపూర్ణ రుచినొప్పుచంద్రుడనంగ
ఘనవిభానంబును ఖరకరత్వము మాని తనువుమై బెనుపొందుతపనుఁడనంగ
యౌవనోజ్జ్వలతరమా ర్తిసంద మొందు, నఖిలకమలాశరుఁడుకమలాకరుండు

మ. జగదానందవిహార హారమకుటచ్ఛత్రాదిసంపన్న ప
న్నగభూషార్పితభావ భావజకళానైపుణ్య పుణ్యక్రియా

సుగమాచారగభీర భీరహిత కేజీదీప్యమానమమా
గగనాభోగదిశాంత శాంతమదరాగ ద్వేషగర్వోదయా.

3౮

క. ఆఖ్యానకల్పితకథో, పాఖ్యానాఖ్యాయికా ప్రపంచ రహస్య
వ్యాఖ్యానవ్యవహరణ, ప్రఖ్యాతచరిత్ర వికచపంకజనేత్ర.

3౯

మాలిని. శమదమగుణమోదీ తైవసిద్ధాంతవేదీ
సముచితనయబుద్ధి సంచితైశ్వర్యసిద్ధి
యమనియమధురీగా యజ్ఞకర్తప్రదీగా
శమితదురితవేగా సాధితాష్టాంగయోగా.

౪౦

గద్యము. ఇది శ్రీమద్వెన్నెలకంటి సూరనామార్యపుత్ర హరితసగోత్రపవిత్ర
సుకవిజనమైత్రీవిధేయ అన్నయనామధేయ ప్రణేతంబైన పోడశకుమారచరి
త్రంబునందుఁ బ్రథమాశ్వాసము.

యనునమాననవగ్రహప్రభాధరణమాధరణమాలాగణం బరసి తొడివి
 లీలఁ గన్నారితే ఫలభాగములందు గమలందుకొనుచుఁ జక్కలఘటించి
 పూతమాననలై గారిపూజ గూర్చి, గూర్చి విన్ను వరింపరే గోపనతులు, చా.
 మేనువర్ణుని జూడవే ఘనసారమా సారమాయావరిచ్చమ్మఁ డతఁడు
 గోపమావర్ణుని గన్గొనవె హింతాళమా తాళ మారతమె దయాగుఁడతఁడు
 కాంచనాంకుకధారిఁగాంచవే తిలకమా తిలక మాననమువఁగలుగునతఁడు
 ఘనవేణునాదుని గానవే కుండమా కుండమా కనకున్నఁ గుటిలుఁ డతఁడు
 మానధనహరియై యెట్లు మమ్ముననుచు, ననుచుగోపికలరయ రెనినుభ్రమించి
 చారుతరమండహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నార్కుకృష్ణ. గౌ
 కోరిచేపట్టెనా గోపకుమారుండు మారుం డనంగుని మూర్ధ్ధిఁ జనఁడ
 పాలించెనా శౌరి ప్రచలితోపవనుండు పవనుండు నలుగడఁ బరువు లిడఁడ
 పండనందనుఁ డేలెనా కలకంఠంబు కంఠంబు రాది గడ్గడతఁ బడఁడ
 రక్షించెనా పారి రాకానిశానతి శాపతిరోహితచ్చరిని గనఁడ
 యంచుఁడమలోన నెన్నుచునధిగమించి, మించిస్తే తలునిన్ను మోహించిరార
 చారుతరమండహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నార్కుకృష్ణ. గౌ
 వెలఁదులు నీకు ప్రేతలకు నీ విరుగడ విరుగడగాని బంధురత నిలువ
 బాలికాకరతాళఫణితిఁ ద్రికాలము ల్లాలముల్లాఁడిటిఁ గనుట చెలువ
 భవదభంగభ్రువిభంగవితానంబు తానంబుఁ బలుకు గాత్రంబు నోలయ
 ననోన్యకంఠవిన్యస్తహ స్తమ్ములు తమ్ములు గల మృణాళమ్ము లనఁగ
 రాసమండలగతి వేణురావ మలర, మలరహితవృత్తి మధ్యమండలరితోర
 చారుతరమండహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నార్కుకృష్ణ. ౬౦

(7) గోపాలనదశకము.

దధిభాండమథనసాదమున దిగ్గన మేలుగన మేలుకని వత్సగణము విడిచి
 ప్రబలుఁడె యలరారు బలరామతోడనే తోడనేననరునఁ గూడి చెలఁగి
 జనని గూర్చినవక్తమున క్కాత్రసలరుచు నలరుచు రెన్నుచుఁ జలిది మెనవి
 భువనమోవానరావిమునఁగరంబటచుచుఁ బటచుచుఁ గ్రేపులఁబాయఁద్రోలి
 తాలకులు తోడరా నీవు కనులఁగాయఁ, గాయమాత్రమయలరిదిగా డెమండఁ
 చారుతరమండహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నార్కుకృష్ణ. ౬౧
 అవరంజబంధనూత్రాగ్రంబులాగుచు లాగుచు మట్టిచల్లడము దొడిగి
 ధవళ ప్రభంబై న యవసరాసన్నంపు సన్నంపుబిరులికూసంబుఁ బూని

తలచుట్టురా నీలగళిపింఛ మతిపూత మతిపూతశాలు దుమాలుచుట్టి
 చులుకనిరత్నకంబళముతో వెలయుంపు వెలయుంపు కండువా మొల విసింది
 చలిది పెడచేతఁ గుడిచేతఁ జలుకుఁ జెలఁగఁ
 తెలఁగునీగోపయాపంబుఁ దలఁచువాడఁ
 బారుతరమందహాస పోలూరివాస
 వారితామితత్పష్ట మన్నార్కుష్ట.

౬౨

బోదునఁ బెరిఁగి యేచీదరమైత్తని మైత్తనిపచ్చిక మేపికొనుచు

నీల నాకర్ణించి లీల నేతేరఁగాఁ దేరగా వనములఁ ద్రిప్పికొనుచు
 రిక్తవేయుచు నెచ్చరించి కామించఁగా మించఁగా నీరుద్రావించుకొనుచుఁ
 దరులనీడలనుడఁదరలించి మరలఁగా మరలఁగాయుచుఁ బులినరసికొనుచుఁ
 తెలఁగిగోవత్సములమండఁజేర్చిమీరు, మీరువాణంబుగలమూర్తిసారు నంతఁ
 బారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నార్కుష్ట. ౬౩

అరసిగోవత్సబృందావ్వా యోత్తరమైత్తి కరమైత్తి చీరి మూఁపురము లంటి
 యత్తైత్తి నిలిదిన హస్తనిరజమున రజము నభిశ్రేణి రాచి త్రోచి
 యాఁబోతుగిబ్బల నాపుల యడ నన్ని యెడ నన్ని పనులున్న వదలి విడిచి
 బెదరఁగాఁ గని పులి భీతినివృత్తికి వృత్తికిఁ దగు పొగ వేటు వేసి
 కడచి యారీతిఁ గోవత్సగణము నేల, నేలవే యేటికేటికి నినుమడింపఁ, బా.

వాసలఁ బె-పొంది వాడికి కిటుకునఁ గటుకునఁ దనరారుఘాసచయము
 మృదులతరంగిణిపీతతామరనిములై రసములై తగునదీప్రాదగణంబు
 పెలితి గన్నదని నీడల పెడచల్లఁగాఁ జల్లగాఁ దనరు వృక్ష వజంబు
 పడుకవాసిని గనంబడు మెఱుంగుల మెల్లఁ గులమెల్ల నొసనుగోష్ఠవితతి
 దనర నేవేళ నాశ్రితివనవసంత, సంతరింపవె గోవత్ససమితి సహహ, చారు.

అప్రలు సురభేనులట్లు పెంపెక్కుఁగాఁ బెక్కుగా ముప్పొద్దుఁ బిడుకువలన
 నలరఁగా శైలంబు లట్లు మూఁపురములఁబురముల వృక్షధము లృబ్బవలన
 పెలయఁగాఁ గోడలు పులులకైవడి నొప్పి వడినొప్పినిడు అంశె వైచువలనఁ
 దనరారఁగా నెలతెలుపులు కరులవైభరుల యొయ్యారంబు గతులవలన
 నొరథవదీయపాలనోదారమహిమ, మహిమదోధతిఁ బ్రబలించెమందవసులఁ
 బారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నార్కుష్ట. ౬౪

అఖలచరాచరప్రాణి జీవనముల వనములఁ దటఘామి ననుసరించి
 మైత్తిరోలంబడింధకకదంబాలక పాలకగణముతో బంతిసాగి

వామహస్తములఁ గేవలత మానవదుది నవదుది పెరుంగువంటకముఁ బూని
ముష్టునోరులు ముద్దముద్దకు నూరఁగా నూరుఁగాయల వ్రేళ్ళ చుక్కఁబట్టి
యప్పశుశ్రేణిఁ గాదివడప్పియార, నారగింప వెసరనఁబులాడుకొనుచుఁ, బా.

భగములు ధూమంబు గప్పించ గానక గానఁ గలంగుచుఁ గలియఁ దిరుగ
మృగములు పెత్తెన సెగల వెంబడిఁ బడి బడి బడి మ్రొగాల్పు నడవినరుగ
నురగులు బలుమంట లొడియఁగా నాకుల నాకులమున భీతి వడిగి చొరఁగ
లలితవృక్షములు కీలాచయౌ బేర్చినఁ బేర్చినలతలతోఁ బృథివిదొరుఁగ
నడరువనవహ్నిఁగ్రోలి నయ్యమునగోప, గోపరిత్రాగ మునరింప వేపరేశ, చా.

అజ్ఞానుసరణగోపార్థకరాజితో రాజితోత్పలవక్త్రంబుతోడ
గోధూరిధూనరాంకురకుంతలానితో లాలితోజ్జ్వలనిటలంబుతోడఁ
గలితదండనదండకరతల పాలితోఁ బాలితోదార గోప్రతతితోడఁ
బరిపంథిభంజన ప్రఖ్యాతికీర్తితోఁ గీర్తితోరుకరాంగమూర్తితోడ
నస్తమయ వేళఁదద్దనాహ్వయశబ్ద, శబ్దముల ముండకేగు నీసారు నెంతుఁ, బా.

అఖలవృక్షములు ధూమూనిలవేగత వే గతశాఖలై విడిగివడఁగఁ
తేరిగరిల్లుటచే వీడి యాశల యాశలగని చేతనాసుమేగ
జంతుసంతతి నేత్రసంఘాత మెఱుపుల మెఱుపులచే మిఱుమిల్లుగొనఁగ
వివిధనివాసముల్ వృష్టిసంపాతత పాతతమోజలప్లవము గాఁగ
నడరువర్షవృష్టఁ గని కేల నక్రిఁ బూని, పూనిగల గోపగోతరిఁ ప్రోచితౌర
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నారకృష్ణ. 20

(8) దుష్టవి గ్రహదశకము.

వచ్చి విషస్తస్య మిచ్చిన భూతః భూతశిరోరక పీఠిఁ మనిమి
బుడిహూవమునఁ బ్రైబడిన నీచపలాది చపలాదిగుఱు బాత్త జడియఁ న్నంది
నిను జట్టిపట్టి యెత్తినవననాకారి వాకారిఖలులు వణంక నడిచి
యలయులూఖలహతి నర్జునాగమముల గమముల నెట్టి పెగల్చి కూల్చి
తౌర నీకీర్తి లభకారయైవారి, వారిజోదర వధియించి మీఱితౌర
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నారకృష్ణ. 20

కపట ప్రచారంబు గని నందవత్సక వత్స క శేఖరవైరిఁ న్నంది
ఘోరాటవీణలి గోప శాబకమూర్తి బకమూర్తి నిర్గతప్రాణుఁడేసి
యెడ మృషాసంహార మెఱిఁగి విభూతాశు భూతాశుదనుజుని దునిమివైచి
కేరిమై సర్వగోపాలశేఖరగతి ఖరగతి నెదిలినఖలు నడంబి

యదర్చియారీతిమాయా ప్రలైకలంఘ, లంఘటలౌనర్హుఖలులఁగూల్ప వెయదర్చి
 చారుతరమందహాస పోలూరివాస, చారితాదుతత్పష్ట మన్నారకృష్ణ. 20
 నృత్యంబు ఫణముల నెఱసి పెళ్లదలింది కదలింది కాళింగు గర్వమణి
 కను నన్న చేసి తాల్చింది మహాబలుని చే బలనిచేతఁ బలుంబుఁ గలనఁగూర్చి
 కని సుదర్శనసామఖచరగర్వాహిని చాహిసీగటమున దేహముడిసి
 నఖుల మ్రుచ్చిలి మింటఁ జనుశంఖచూచుని చూచునీపాటని కూడిత్యుంది
 వెలయవే దోర్బలత నెట్టిఖలులవైక, వైవచారిని ప్రోచుటై వధింది, చా.
 జనకుని నీట వాఁచిన పాశకరుని కింకరు నకించను బదాకాంతుఁ జేసి
 కొమ్ములఁ గ్రుమ్ము చాళ్లొను వృషభాసురు భాసురభుజశక్తి బడలుపటిది
 కిదిసి పాయాకారకేళినామారాతి మారాతిసుందర నీరుచేసి
 బాలురఁ గలసి మాయాలోలగతి నాకుగతి వాఁచు వ్యోమరాక్షసు వధింది
 కలనకూరులలోఁ బరాక్రమనిహాధి, హాధిశక్తిని వసమానగుచిర తేజ, చా.
 గరువంపురజకుని నరిథయంకరమునఁ గరమున నుత్తమాంగంబు చఱచి
 యనిలోనఁ ద్రొక్కివచ్చిన మత్తకుంభిని గుంభిని యుత్తవగాఁ గూర్చివైది
 మల్లయుద్ధమున మత్తిల్లుచాఁగూరుని నూరుని గ్రహములఁ బోరి చంపి
 చేరి ముష్టాముష్టి నీరిచే ముష్టికు ముష్టి కుత్తితపాతి మొక్కచెటిది
 దృష్టిపథమునఁబడినయూదుష్టతీని,దతినిబరిమార్చిదోశ్య క్తిఁదనరితొర, చా.
 ఆజ్ఞశక్తుఁడై యవని వైశముల రక్షసులఁ రట్టడినేలు కంసుఁ జంపి
 ముదికుందు నేత్రాగ్ని మొనయుటపాయుబుపాయుబుగాఁ గాలయవనునోర్చి
 కూర్చువల్రైజిత్తుఁ గూర్చి వస్తరగతి దరగతిఁ జను శతధన్యుఁ ద్రుంది
 యంతఃపురద్రోహు లగుమురవరకుల వరకుల ముప్పొంగ వరుసఁగూర్చి
 ఖలుల నిట్లువధింకఁగాఁ గ్రమమివంగ, సంగరముచేసివట్టిదోస్సారధీర, చా.
 అనిరుద్ధఁ జెఱవెట్టి యాజి శంకరశక్తి కరశక్తి గలబాణు గర్వ మదఁచి
 తనచిహ్నములు చాల్చు వని సహించని కానిపనికానిఁబాం ద్రకుఁదునిమివైది
 యాతని కనికఁ దోవగు కాళికావరు కావరుఁ డని వాని గళము ద్రుంది
 కృత్రినఁ పిన మదోస్తత్తు మదక్షిణ దక్షిణాగరపాతి చాడి నోర్చి
 యీగరణిమష్టజనముల నేపిపిదప,పిదపకృత్యమువెదలిందిపొడలితొర, చా.
 పరిణయం బాడి దర్శము జనింపఁగ వట్టి పగవట్టికొనుకెనుపాలుఁ దునిమి
 శంకరవరలబ్ధసాంధ్యసహితంబుఁడై సహితంబుఁడై యదరినసాల్చుఁ ద్రుంది

దంతవక్త్రుని మహాద్దామకామోదకః మోదకీలితమనోమూర్తి సదఃచి
 కలస నమోఘవక్త్రముచే విదూరుని మాటు నీడితః సని త్రుళ్ళవంది
 యట్టిదుర్భాగవత్తులనరసియోర్చి, యోర్చిభాత్రికిఁగడుమేలుసూర్చితోర, చా.
 సార జూదంబాడి సభ నుల్లసము లాత్మసము లాత్మ నలరఁగాఁ జలుపునట్టి
 బాణునిసేనాధిపతుల ముప్పనిచూడు మని చూడు కుంభాండకాడిపులఁ
 బురములఁ దరుల విస్ఫురితేచ్ఛ విహరించు విహరించు దుర్బదద్వివిదకపీఠ
 సతతతపస్సుచూశ్రితమహావనులఁ బావకుల బాధించు పల్వలసురాఠి
 బలునిచేన్లుతొర్యసంపన్నికాయ, కాయములనీడఁజేసినకర్మపాత్రి, చారు.
 కుడిచేత ములుకొలఁ గొని వామకరమునఁ గరము సశ్వములపగ్గములఁ బూని
 శిరమున ముకుటంబు చెలఁగరంజన ఘనాంజనఘనాంగముల దుశ్శాలువైది
 రథికుని నడలించి రణమున దరము సుందరముచూపెను చిటునవ్వు గలిగి
 నన్నద్ధచతురంగపైవ్యవికల్పన కల్పసంగతి యపాంగముల నిలిపి
 పార్థసారథివై చలపట్టి యాది, యాది కురుసేన నశియింపఁ జూచితోర
 చారుతరమండహాస పోలూరివాస, వారితామితకృష్ణ మన్నారకృష్ణ. ౮౦

(9) శిష్టప్రతిపాలకదశకము.

మును నవమాసము త్తొదిన దేవకీ దేవకీర్ణపదప్రభావ మొంద
 నిను దివ్యమూర్తిఁ గాంచిన వసుదేవుని దేవుని నినుఁ జేరు శ్రోవ వెలియఁ
 జేర్చి పాలిచ్చి పెంచిన యశోదాసతి దానశీలావాత్రివాస మొలయ
 భవదమర్త్యక్రియాప్రాపితాసందుని నందుని ముక్తితానకమునెలుంగఁ
 బూర్వభవపుణ్యపరిపాకభూతిచేతఁ, జేతనప్రాయసుతుఁడనై చేసితొర
 చారుతరమండహాస పోలూరివాస, వారితామితకృష్ణ మన్నారకృష్ణ ౮౧
 జవకులు వలదన్న వినక సంపదశక్తిఁ బదశక్తిఁ గొందఱు పరువు లిడునుఁ
 దోఁబ్బు లాఁగినఁ దొలఁగి యావనగతి వనగతిఁ గొందఱు పాడుకొనుచు
 విధులుపోతుఁడటన్నవిడిదిరాజితమూర్తి జితమూర్తిఁ గొందఱుజరలుగొనుచు
 మించి మామభి నేమతించి యాశాంతత శాంతతఁ గొందఱు బాలిగొనుచు
 విప్రసతుల్లుతెచ్చినవిందుమెచ్చి, మెచ్చుచుభుజిదివాంఛితమిచ్చితోర, చా.
 దూరీకృతానికాతురదుర్జవక్త్రులు నక్త్రులు బహువిర్తలాత్మఁ డనుచు
 మన్నించి చేరిన మాలికాకారుని గారునీశవ మొట్టి ధీమ లనుచు
 నరుగువీధిని నెదురైన వామనగాత్రి మనఁగాఁదివక్త్రత మలయు ననుచు

మానసస్థితి ను గ్రసేవమహీను సహీనుని గతి నిర్వహింపుఁ డనుచుఁ
బాడమునిల్లే తుకకటాక్షమువన శేష, శేషజనులుత్పహింపరక్షించితోర,చా.
సరకవాసరఁ గ్రాలు గురుతమాధపులఁ బ్రాధపులప్రారణానుభవము మాన్చి
మాగధపీడిత మధురాజవావలి నావలిచ్చారక కీచిఁజేర్చి
చెడుకాలయవనునిచే ముచికుందుని కుందునిద్దర మేలుకొలుపఁ జేసి
యాపరవెల్లిమీ నూని కూపమునఁ దాపమునందు నృగుని శాపంబు దీర్చి
ప్రొదిలివి గాదె నీవంటి పురుషమూర్తి,మూర్తిగతపింఛ కల్లునే లీలందుఁ,చా.
మాహాతి కేశమనోహరాభావత భావతాపాగ్నులపాలు గాక
హీతజనాదృతనిర్వృత్త్యర్థవిహీనత హీనతమోగుణావేత్త లొడవ
శుద్ధరాజనగతబుద్ధి వియోగత యోగతావనవృత్తి యుక్తు లొలయ
మృష్టాన్నమృదుపటాభీష్టవిదూరక దూరతరైశ్వర్యధుని మునుంగ
సరకమాగధులలయించు నిరుపమాన, మానవతులనునృపులనుమనిచితోర
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామిరత్పష్ట మన్నాడుకృష్ణ. రాగ
పృథగత దత్తమాకీకృతైశ్వర్యుఁ డై వర్యుఁ డై తగు విప్రవరులలోన
వేదశాస్త్రపురాణ విద్యాప్రసంగుఁ డై సంగుఁ డై తగుసభాసదులలోన
సప్తార్థితార్థవర్యవసానకాలుఁ డై కాలుఁడై తగు సూక్తిఘనులలోన
ధర సహింసాకర్ష ధర్మప్రసిస్థుఁడై సిస్థుఁడై తగు బుధశ్రేణిలోన
సమచ సహపాఠకుఁ గుచేలు సరసి యెన్ని
యెన్నికల మించు నీరు లిచ్చి యేలితొర
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామిరత్పష్ట మన్నాడుకృష్ణ.
తుల మాయాద్యైకగతులనోడించిన డించినచుతిఁ బ్రబుడించు శకుని
చేరి ధన్విల్లంబు జితకు శేషయమున శయమున నొడియు దుశ్శాసనుండు
మగ లోడి రిక నిష్ఠమగుబలోన్నతివాని నతివా నిరీక్షింపు మనినకర్ణు
సంబరంబు విదల్చు మని పాపయుక్తుల యుక్తులఁ గనరు దుర్యోధనుండు
నట్లుదుష్టచతుష్టయం బడరఁగృష్ణ,కృష్ణయననక్షయపటంబులిచ్చితోర,చా.
రుణ ధర్మగా నిజావరణనాథుఁగా నాథుగా నీవసుంధరకుఁ జేసి
దుర్యోధనాది శత్రులశల్ల భీముని భీమునిగా నాజహమిఁ జేసి
భీష్మాదియోధుల భేడింప విజయుని విజయునిగాఁ బోరువేళఁ జేసి
మూర్ఖుల భంజింప మాస్త్రికుమారుల మారులఁగాఁ గసి మనఁగఁజేసి
రేయుఁబరల్లికంటికెఱెప్పుగలిసి,గతినిజనఁబాండవేయులఁగాచితోర,చా.

చాసీసుతుం దని తలఁచితివే చాతు వేచాతు విదురుని విందు గొనఁగ
 నరికఁతుఁ దంటివే యసువుల నాచుఁగా నాపగాసుతునికు య్యాలకింపఁ
 గుడ్డిదుగ్గతుఁ దనుకొంటివే చేతనాచేతనాగత కరిక్షితుఁ ధ్రోవఁ
 గాలఁబు నందితివే లోకధర్మతాధర్మతాత్మయ్య నుద్ధవుని దెలుప
 నిట్టి ధర్మపరాధీనవృత్తిచర్య, చర్యమాగసురల్లాల్పశక్తు లటర, చా.
 తుదముట్టఁడే మహాదృఢుఁడు లీలాశుకు లాశుకుసూక్తుల ననుసరించి
 దరిఁజేరఁడే పురుండరనామకృతు కష్టర శక్తు నిన్ను వినుతిచేరి
 ప్రకృతి వీడ్చినఁడే నారాయణతీర్థులు తీర్థపాదుని నిన్నుఁ దెలియఁ బలికి
 వ్యాజసంస్మృతి వీడఁడే జయదేవుఁడు చేవుండ వగురుదుసేకఁ జేసి
 భక్తివారణ యుష్మదుపాస్తిపదులు, కదులు జపలకు వారలఁ బ్రణుతిచేతుఁ
 జారుతరమండహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నారకృష్ణ. ౧౦

(10) అవతారదశశకము.

అజుఁడు చిన్మద్రాసమాధివిశిష్టఁ డై శిష్టఁ డై ధ్యానంబు సేయువేళ
 సోమకుం దనురాక్షసుండు వేదములఁ దప్పులఁదెగడుసూత్రము లనుచు
 ముచ్చిలి ఘోరవాధులఁ దిరోహితుఁ డైనహితుఁడైనభాతసృష్టిచ్చకొటకుఁ
 బ్రబలమీనావతారమున న్ని లోలకల్లోలకర్మమయుతావాల మరసి
 చోరదనుజుని బరిమార్చి స్రుతిగణంబు, సంబుజపించుచున గొసంగి నట్టిదేవ
 చారుతరమండహాస పోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నారకృష్ణ. ౧౧
 చెలిమిదేవపలాశనులు మందరాగంబు రాగంబు మించు ధీరతఁ వెకల్పి
 కలశవారాశిలో నిలిపి పన్నగపతి సగపతిఁ జాట్టిరా చిరియఁ జాట్టి
 విసువక మధియింప నసమాపకునమైన ఘనమైనకచ్చపరమవున న్ని
 క్తుంసురద్ధరిమోచి యంగనామూర్తిచే మూర్తిచేతోసుర ల్కును భ్రమింపఁ
 జేసియమృతంబుగొనిసుఖస్థితులనమరు, నమరులకుఁ బ్రీతినర్పించినట్టిదేవ, చా.
 అవని ముచ్చిలి హిరణ్యక్షుండు చర్యతాశ్చర్యతాదుగ్ధాకోస్సారుఁ డగుచు
 నుదధిలోనఁ జరించుచున్నఁ దత్త్వైర్థ్యం బకృత్య బటంచు నాదైత్యనిధుని
 లోకభయంకరాలోకనోదారభూదారభూభుజఁడనై తాఁకి నిలిచి
 పోరు పెల్లొనరించి ఘోరసుదర్శన దర్శన ప్రహరణోద్ధతులఁ గూర్చి
 పుడమి దక్షిణశృంగగ్రముననుఁచెట్టి, బెట్టిదపుసంకటమువాపినట్టిదేవ, చా.
 భవదీయచింతనాపరుఁ డుచు నందనునం దనురాగమోహములు వదలి
 సర్వగతుం దని చక్రివర్ణించెడు నించెడు సభ నవనీతు రెల్ల

దరిఁ జూపు మని సభా స్తంభంబు నడిచిన నడిచి నభఃకుమాంతస్థవిభుత
 వరసింహామూర్తివై యరుదెంచి శ్రమపరాశ్రమపరాయణత హిరణ్యకశిపు
 నడరి వరిమార్చి కరుణ నయ్యదితిపట్టిఁ బట్టి పుష్కాదు రక్షించినట్టిదేవ, చా.
 అఖిలాభిజనసగయాది తేయాగంబు యాగంబు కావ్యసమక్రమునను
 గావించుబలినామదేవారివాఘుని వాఘునీజ స్తవీజాంఘ్రి వైవ
 నీపు వటుండవై నిలిచి నదన్యులు దన్యులు వినఁ బదత్రయముకొలఁదిఁ
 బుడమిని యాదించి భూవిష్ణుకదములఁ బదముల రెండీటిఁ బాదమొకటి
 శిరమునం దుంచి యతలంబుఁ జేరనదిమి, యదిమివ క్రిసీరులిచ్చినట్టిదేవ, చా.
 జగతి సుదర్శనాంశమున జన్మించిన మించినభుజశక్తి మేటియైన
 కార్త వీర్యం దాదిగా మహాభుజుల భూభుజుల భూతవ్రాతములు గలంగఁ
 బరశురామాశ్వుతిఁ బరఁగి సుగరములఁ గరముల శిరములఁ జరణసమితి
 నిరువదియొకమాఱు నటకీ యంబరమునఁ బరమున కెక్కుసోపానసరణి
 నిడి పిత్తప్రీతి తర్పణ మై త్రి యచల, నచలమతిఁ గళ్యపున కిచ్చినట్టిదేవ, చా.
 దశరథాత్మజుడవై తపసివాసవనంబు సవనంబుఁ బ్రోచి పాపాణ మబలఁ
 గావించి పారువిల్లు ఖండించి జనకుఁడు జనకుఁడై తనకు నీతను వరించి
 గురువాఙ్మ మునివృత్తిఁ దరుణీవియోగినై యోగినైఖరి భానుజాగచరుని
 మైత్రి వాలిని న్నంది మారుతిచరితంబు చరితంబుగా విని శరధిగట్టి
 యసురులనధిందిసతిఁగూడియా శ్రయవని, యవని శ్రీరామమూర్తివై నట్టిదేవ
 చారుతరమందహాస బోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నారకృష్ణ, ౧౭
 యదుకులంబునఁ బుట్టి యాభీరమందిర మందిరమందె చార్యములఁ దనరి
 చారుడవై ధేనుసముదయావనశీలి వనశీలి గోపికావప్రవితతి
 గొనిపూతవాది దుర్జననివారణముల రణముల నరుల దోర్బలము మించి
 భక్తులఁ బాలించి బలరామమూర్తిని మూర్తినిమిత్రత మొదలొనర్చి
 భీష్మకసుతాదికన్యలఁ బెండ్లియాడి, యాడిపాడుచునీలాద్రి నలరుదేవ, చారు.
 తరువరాశ్వర్థిప్రదక్షిణకాంతలఁ గాంతలఁ దొలుదొలఁ గాఁగిలించి
 విభివత్సకలితగోపేష్వినై దానవదానవస్తూపామృతంబుఁ ద్రావి
 సన్నద్ధరథ ముద్రికామనోహరునకు హరునకు నేర్పుగా నాచరించి
 యతనితూపున నిల్చి యడరి చూపురులకుఁ బరులకుఁ దల్లదపాటానర్చి
 త్రిపురదైతేయతరిఁ గడతేర్చి యంత, సంతరితబుద్ధయాపుడవైనదేవ
 చారుతరమందహాస బోలూరివాస, వారితామితత్పష్ట మన్నారకృష్ణ, ౧౮

శ్రీరస్తు. హాలస్తపరిచ్ఛేదము.

ప్రథమైకవచనతుల్యం సర్వత్ర హాలస్త మగుణవత్ప్రభృతి
గుణవద్గణో ద్వితీయైకవచనతుల్యో భవే ద్వికృతః.

ఇది రెండవూత్రములు. అగుణవత్ప్రభృతి=గుణవద్గణవ్యతిరిక్త మైన, హాలస్తం=హాలస్తశబ్దజాతము, సర్వత్ర=ఈతెనుఁగున నంతటను, ప్రథమైకవచన తుల్యం=సంస్కృతములోఁ బ్రథమైకవచన మెట్లుండునో యట్లు నిలుచును. ఉదాహరణములు ముందు చెప్పుదుము. వికృతః=తెనుఁగునందు, గుణవద్గణః =గుణవత్ప్రభృతి, ద్వితీయైకవచనతుల్యః=సంస్కృతములోని ద్వితీయైకవచనము వంటిది, భవేత్=అవును.

ద్విత్వోక్త్యే సర్వహలాం ప్రాప్యోద్విత్వస్తు దీర్ఘతో బహుళమ్
అగుణవతాం సర్వహలాం సోగ్లోపో గుణవతాం డమూ ప్రాగ్వత్.

ఇది నాలుగునూత్రములు. ప్రాప్యోత్=ప్రాప్యముమీఁదనున్నట్టి, సర్వ హలాం=సమస్తమైన హాలస్తములకును, ద్విత్వోక్త్యే=దిత్వమును, ఉత్వమును నగును. దీర్ఘతః=దీర్ఘముమీఁద వైనయెడల, ద్విత్వస్తు=ద్విత్వము, బహుళం=బహుళముగా వచ్చును, ఉగ్వము రానే వచ్చును. అగుణవతాం=అగుణవత్ప్రభృతులైన, సర్వహలాం=సమస్తమైన హాలస్తములకును, సోగ్లోపః=ప్రథమైక వచనలోప మగును. గుణవతాం=గుణవద్గణములకు, డమూ=డు, ము, అను నవి (ఠకారముకారములు)-ప్రాగ్వత్=మొదటఁ జెప్పినట్లే వచ్చును. మహాత్తులకు, డు, అమహాత్తులకు, ము, -ఈకారాంతపులింగమైన అసహజశబ్దము గుణవద్గణములోనిది గనుక, ద్వితీయైకవచనతుల్య మైనయెడల, అసద్వాహం అని ద్వితీయైకవచనరూపము నిల్చెను. అమహాత్తు గనుక, ము, వచ్చిన, అస ద్వాహము. కడమరూపములు, అకారాంతములకువలెనే—అసద్వాహములు, అసద్వాహమునందు-ఇత్యోది. ఈలాగే దివ్ శబ్దము, దివము. ఉపాసహశబ్ద ము గుణవద్గణములోనిది గాదు గనుక, ప్రథమైకవచనతుల్య మైన, ఉపాసత్ అని యుండెను. తకారము ప్రాప్యము గనుక ద్విత్వోక్త్యములు వచ్చి “ఉపా నత్తు” అని యుండెను. యాంతము లేదు. రేఫాంతము పూర్వబ్దము గుణ వద్గణము, పురము. ఈతెనుఁగు లోకవ్యవహారదృశ్యము గనుక గీర్ శబ్దము వ్యవహారము లేదు. అభిభాసములవారు యాదవాదులు, ఆవ్యక్తలింగశబ్ద

ములు నపుంసకలింగశబ్దములుగాఁ జెప్పినారు గనుక, అవ్యక్తలింగ మైన కిం శబ్దము నపుంసకలింగ ప్రథమైకవిచనతుల్య మై కిచ్చు అని యుండెను. ప్రకాశ శబ్దము దీర్ఘపరపాల్లు గనుక ద్వితీయము రాదు. ప్రకాశముఁడు. మహాత్ము గనుక డువ వచ్చెను.

ఆత్మన ఇమనన్తానాం డావా*దుస్సాస్య త్సేదా రాజ్ఞః.

సాన్తా దపయః ప్రథమే స్తోత్రో న్యేపాంచవాలు గవ్రస్య.

3

ఇది నాలుగుసూ త్రిములు. ఆత్మనః=ఆత్మశబ్దమునకును, ఇమనన్తానాం=ఇమనిచ్ ప్రత్యయాంతములకును, డావా=డా యను వర్ణకము వికల్పమున వచ్చును. అన్యేవన్న్యాయమున డాలోని డకారము లోప మై మిగిలిన ఆకారము టిలోపము చేసి నిల్చును. ప్రాప్యము వచ్చిన, ఆత్మ యనురూప మాయెను. వికల్పము గనుక డా లేనప్పుడు, ఆత్మము. మహాత్ముగా వివక్షించితేని, ఆత్మఁడు. ఇమనంతములు- మహిమము, మహిమ, గరిమము, గరిమ, ఇత్యాది. రాజ్ఞః=రాజశబ్దమునకు, సదా=నిత్యముగాను, దుస్సాస్యత్=దుష్టకము వచ్చును. ఇది డా వలన వచ్చినది రాజా. కకుప్తశబ్దము కకుప్త. అగ్ని మత్ శబ్దము బహుళగ్రహణమున ద్వితీయము లేక అగ్నిమథుఁ డాయెను. వాక్ శబ్దమునకు వాకు, బహుళోక్తివలన వాక్కు-అని యు ను గలదు. త్వక్ త్వక్తు. భవచ్ఛబ్దము లేదు. భీరుచ్ఛబ్దము గుణవర్ణణము- భీమంతుఁడు, మతిమంతుఁడు, హనూమద్భగవచ్ఛబ్దములు కొందఱమతమున గుణవర్ణణములు గావు, హను మానుఁడు, భగవానుఁడు. హనుమంతుఁడు, భగవంతుఁడు-అనియుం గలదు. అప్ శబ్దమునకు, అప్తులు. దిక్ శబ్దమునకు దిక్తు. విద్యచ్ఛబ్దమునకు విద్వాంసుఁడు. అపయః ప్రథమే=పయః ప్రథమివ్యతిరిక్తమైన, సాన్తాత్=సకారాంత శబ్దముమీఁద, స్తోత్రః=సకారలోపము వికల్పమున నగును- లేజము, యశము, మనము, లేజస్సు, యశస్సు, మనస్సు. ఇత్యాది. పయః ప్రథమికి, సకారలోపము లేదు. పయస్సు పయస్సు, అయస్సు, సరస్సు-ఇత్యాది. అన్యేపాంచ=మఱికొన్ని హలంతములకును, అవ్రస్య=అంత్యపాల్లునకు, వా లుక్=వికల్పమున లోపము వచ్చును. జగము, జగత్తు. చకారప్రయోగమువలనఁ గొన్నింటి కంత్యాచ్చులకు వర్ణాంతరము వచ్చి యంత్యపాల్లోప ముపును. పథము.

ప్రాకృతభవసంస్కృతభవసంస్కృతవత్ప్రాకృతభవవికృతిభవాః
వ్యతిరిక్తా భూయాంసో వ్యతిరిక్తా స్మిన్ప్రదాయతో వేద్యాః.
ఈయాశ్యావృత్తము సంప్రదాయవేద్యము.

౪

దేశ్యా దస్తద్యుష్టచ్చబ్ధా త్సుజసో యమూ వ్రూచస్తః
న్ముమ్మూ ప్రాప్యేశ్యాదే రవిశశి చాన్యతరలుక్ప యుక్తస్య.

౫

ఇది రెండుసూత్రములు. దేశ్యాత్ = తెలుగులైన, అస్త ద్యుష్ట చ్చ బ్ధాత్ = అస్తా యుష్టాత్ శబ్దములమీఁద, సుజసో = ప్రథమైకవచనబహువచనములకు, యథాక్రమముగా, నుమూ = ను, ము, అనునాదేశములును, వ్రూచ = వ్రు, రు, అనునాదేశములును, స్తః = అగును. యుష్ట దస్తచ్చబ్ధములకుఁ దత్సమ పుండెలుగు లేదు గనుక “దేశ్యాత్” అని దేశ్యతెలుగులే చెప్పుచున్నాఁడు. నా యనుమాట యస్తచ్చబ్ధము, నీ యనుమాట యుష్టచ్చబ్ధము, కనుక, అస్తచ్చబ్ధ ప్రథమైకవచనమునకు ను వచ్చిన, “ప్రథమాయా మే దస్తదః” అను నుత్తరసూత్రప్రాప్తిని ‘నేను’ అనుమాపమామెరు. బహువచనమందు ము వచ్చిన, నుత్తరసూత్రమున మకారము సేర్వమును వచ్చి “మీము”. యుష్టచ్చబ్ధమునకు వ్రు వచ్చిన “నీవు”. బహువచనమందు రు వచ్చిన నుత్తరసూత్రమున మకారము వచ్చి, “మీరు”. అవి శశి చ = ద్వితీయైకవచనబహువచనములయందు, న్ము, మ్మూ = న్ము, మ్మూ, అను నాదేశములును, అదే = మొదటియొక్కరమునకు, ప్రాప్యేశ్యే = ప్రాప్యమును వచ్చును. యుక్తస్య = సంయుక్తము లైన, న్ముమ్మలకు, అన్యతరలుక్ప = ఒకపాల్లులోపమును వగును. నిన్ము, నిను; మిమ్ము, మిము; నన్ము, నను; మమ్ము, మము.

కిర్నబమః ప్రథమాయా మే దస్తద ఏతయో ర్భహుత్వే మః

ప్రాప్యే టాదా నమచా ద్వయవ ద్వచవద్వయేన్యయో రాత్తా.

౬

ఇది నాలుగు సూత్రములు. బమః = ద్వితీయైక - “బసః కిచ్చ” అని వచ్చెను. యాదేశము లేదు. యుష్టచ్చబ్ధము, ఇకారాంతము గనుక నీ యనుచానికీ యీవిధి. (నీయనుశబ్దమునకీ యీవిర్ణయము) ప్రథమాయాం = ప్రథమయందు, అస్తదః = అస్తచ్చబ్ధమునకు, ఏత్ = ఏర్వము వచ్చును. ఏతయోః = ఈ రెండుశబ్దములకును, బహుత్వే = బహువచనములయందు. మః = మకార మగును. నీచేత,

మీచేత; మీకొకకు, మీకొకకు; మీవలన, మీవలన; మీకు, మీకు; మీయందు, మీయందు; నాచేత, నాచేత; నాకు, నాకు-ఇత్యాది. ఆత్మా-ఆత్మా శబ్దము, బాహా-తృతీయాదివిధక్తులయందు, ప్రాప్తి-ప్రాప్తి మగుచుండగా, నమవా-న, ను, యను వాగములు గలది యాను. వచనద్వయమునందు ను వరుసగా ననుట. అన్యయోః-త్వ మాద్వితీయలయొక్క, వచనద్వయే-ఏకవచన బహువచనములయందు, ద్వయవత్-అస్త్యస్త్యచ్చబ్దములు రెంటి వంటిది యు వరుసగా నగును. ఏకవచనమందుస్త్యచ్చబ్దమువంటిదియు, బహువచనమందు యుష్ట్యచ్చబ్దము వంటిదియు నగు ననుట. అస్త్యచ్చబ్దప్రథమాద్వితీయైకవచనములకు నున్నులును యుష్ట్యచ్చబ్దప్రథమాద్వితీయాబహువచనములకు నుచ్చులును వచ్చును. నుచ్చులయందు నాదిప్రాప్తియు వచ్చును. తా-ఆత్మ న్యబ్దము. తాను, గాను, తన్ను, తచ్చు. తృతీయాదులయందు, ప్రాప్తియును నమాగనుములును వచ్చిన-తనచేత, తనుచేత; తనకు, తమకు-ఇత్యాది.

భూయ ఉధయార్థవాచీ యః కశ్చి ద్భవతి నిత్యబహువచనః

తస్య జనో ము శశో లః ప్రాగ్వ త్సవ్యం భిసాదికే న్యత్త.

2

ఇది యేకసూత్రము. భూయః=ఈయుష్ట్యస్త్యచ్చబ్దములు గాక-మఱి యొకటి, ఉధయార్థవాచీ-ఆరెంటియుద్ధమును జేపెడి, నిత్యబహువచనః-నిత్య బహువచనమైనది, యః=ఏదైననీయి, కశ్చిత్-ఒకటి, భవతి=కలదు. తస్య=దానియొక్క, జనః=ప్రథమాబహువచనమునకు, ము=ము, అనునాదేశమును, శసః=ద్వితీయాబహువచనమునకు, లః=ల, అనునాదేశమును వచ్చును. భిసాదికే=తృతీయాబహువచనము మొదలయిన, అన్యత్త=కదనువానియందు, సవ్యం=నమ సమును, ప్రాగ్వత్=యుష్ట్యస్త్యచ్చబ్దములకు వలెనే యగును. “మన” యనునది యుధయార్థవాచి. దానికి “ము” ఆదులు వచ్చిన, మనము, మనల, మనచేత-ఇత్యాది.

కవిధల్లః క్రియాణాం నామ్నాం చోల్లోప ఇష్యతే హ్యేష

ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతౌ నాస్తాదయోపి కథ్యతే.

౩

ఇది యేకసూత్రము. కవిధల్లః=కవిధల్లులచేత (కవిధల్లులు లనఁగాఁ బురాతనకవులు, వా రొక లక్షణకర్తలు) క్రియాణాం=ధాతువులకు ను, నామ్నాం చ=శబ్దములకు ను, ఉల్లోపః=ఉకారలోపము, ఇష్యతే=ఇచ్చయింపఁ

బడుగదా (చెప్పినా రనుట) చూతుర్, చూతురు, ఇత్యాది క్రియలయందు, రేఫలహింసి యుత్పములకును, కన్ను, నున్ను, విన్ను, మున్ను, ఇత్యాదిశబ్దముల యందుత్పములకును లోపము. ఏషు=ఈలోప ప్రదేశములయందు, వికృతౌ=అచ్చతెనుగున, నానాదయోపి=నకారాంతాదిశబ్దములు ను, ప్రథమైకవచన మాత్రే=ప్రథమైకవచనమందే, కథ్యంతే=చెప్పబడును. “కన్ను దెఱచి” యన్న చోట భల్లటునిమతమున, ఉకారలోపమైన నకారాంతమై యుండును. కన్దెఱచి, చన్దడిచి—రాంతములు, పేర్వాది, గోర్లోపి. క్రియలకుఁ క్రియాపరిచ్ఛేదము లో సృష్టము. మత్తుర్లునులు, చూడర్లునులు—ఇత్యాది నానాదయః అని యాదిశబ్దముచేత లాంతములును; కల్లావి, విల్పూవి. ప్రథమైకవచనము తప్పిన, ఉకారాంతాది-కన్నులు, కంటిచేత.

ఇద మద సేత ద్యత్త చ్చబ్తా శ్చబ్తాస్తరాన్వయే బహుళమ్

ప్రాస్వం ప్రపద్య దీప్తా ద్విత్వ ముపర్యక్షరస్య జనయన్తి.

ఇది యేకసూత్రము. శబ్దాస్తరాన్వయే సలి=మఱియుఁ శబ్దముతో నన్వయము కలిగి యుండఁగాను, ఇదమ్, అదన్, ఏతద్, యద్, తద్, శబ్దాః=ఈశబ్దముల, దీప్తః=దీప్తములు, ప్రాస్వం ప్రపద్య=ప్రాస్వమును బొంది, ఉపర్యక్షరస్య=ఉపర్యక్షముయొక్క మొదటి యక్షరమునకు, బహుళహి=బహుళముగాను, ద్విత్వ=ద్విత్వమును, జనయన్తి=పుట్టించును. ఇదం శబ్దము=ఈదేశము, ఇదేశము; తద్ శబ్దము=ఆకాలము, అక్షాలము; అదన్, ఏతద్ శబ్దములకు నివియే రూపములు. యచ్చబ్దము=ఏదేశము, ఎదేశము-బహుళోక్తివలన, ఆరాజ, ఈసేన, యనుచోటులను రాదు. శబ్దాంతరము లేకున్నను- ఏది, ఎద్ది-యనుచోట వచ్చును. ఆ-అహాదిశబ్దముతో నన్వయించినప్పు డాయచ్చును లఘుయకారము చేసికొని దానికి ద్విత్వము చేసికొనునది. అయ్యార్థము, ఇయ్యత్తముఁడు.

ది స్వాస్య త్సచ్చున్ధార్థే సర్వస్తా ద్యుత్పదస్తదా త్త్యర్థః

ద్వితి *వర్ణకో=ఇది స్త్రీవిషయా స్వాస్యే తనశ్చ వికృతౌ స్వాత్. ౧౦

ఇది నాలుగుసూత్రములు. సర్వస్తాత్=సకలనామములహింసనను, సచ్చున్ధార్థే=సంబంధార్థమందు, దిః=దివర్ణకము, స్వాత్=అగును. వర్ణక మనంగాఁ బ్రత్యయము. రాజది, పులిది, బంటుది, మేఁగది- ఇత్యాది. యుత్పదస్తదాత్త్యర్థః=ఈమూఁటిహింసనను, ద్వితివర్ణకః=దు అనువర్ణక మగును. నాదుసాచ్చు.

నీదులేగ, తపదుకీర్తి. అ, ఇ, ఉ = ఈమూడును, స్త్రీవిషయాః = స్త్రీనామ
ములమీఁద వచ్చు వర్ణకములు - గౌర, గౌరి, గౌరు. స్త్రీవిషయములయందె,
తెలుఁగు స్త్రీలింగములమీఁద వచ్చు నని యు నవవచ్చును. ముంత, పడి,
తూము - స్త్రీనమములు చేసికొని సులోపముఁ దెచ్చుకొనునది. సర్వత్ర యిష్టే-
వికృతౌ = తెలుఁగునందు, త్యాగే = త్వత్వ యార్థమునందు, తపః = తపవర్ణకము,
స్యాత్ = అగును దొరతనము, దొడ్డతనము.

నామ్నః కవర్ణక స్యా త్యాగే స్యా దుత్వ మపి పరే తస్మిన్

చు రితి క్రియాపదానాం సర్వేషాం వర్తమానకాలే స్యాత్.

౧౧

ఇది రెండుసూత్రములు. నామ్నః = నామమునకు, స్వాగే = స్వార్థమందు,
కవర్ణకః = కవర్ణకము, స్యాత్ = అవును. తస్మిన్ పరే = అది పరమై యుండిన,
ఉత్వ మపి స్యాత్ = పూర్వాక్షరమున కుకారమును వచ్చును. పౌలఁతి, పౌలఁ
తుక; గొంతు, గొంతుక; నిప్పు, నిప్పుక; మెలఁత, మెలఁతుక - ఇత్యాది. సర్వే
షాం = సర్వమైన, క్రియాపదానాం = క్రియలకు, వర్తమానకాలే = వర్తమానార్థక
మందు, చురితి = చు అనువర్ణకము, స్యాత్ = అవును, ఘటించుచున్నాఁడు, గెలు
చుచున్నాఁడు. ఇత్యాది.

ప్రతిషేధవాచినాః నిః ఘాతార్థానాంతు నః క్రియాణాం స్యాత్

కర్తాదేః కర్తృత్వం ప్రథమాచ నవర్ణక శ్చ తద్వ త్యాగే.

౧౨

ఇది మూడుసూత్రములు. ప్రతిషేధవాచినాం = ప్రతిషేధమును జెప్పు
చున్న, క్రియాణాం = క్రియలకు, నిః = నివర్ణకము - ఘటించనివాఁడు, చూడని
వాఁడు; ఘాతార్థానాంతు = ఘాతార్థములకు, నః = నవర్ణకము, స్యాత్ = అగును.
కర్తాదేః = కర్తార్థము మొదలైనవానికి, కర్తృత్వం ప్రథమాచ = కర్తృత్వమును
ప్రథమయు - నవర్ణకశ్చ = నవర్ణకమును వచ్చును. నీవు నుటించినరాజు. ఇది కర్తార్థ
కము. నీచేతఁ బొగడఁబడిన రాజునుట. నీచేతనను తృటియకుఁ బ్రథమవచ్చును.
నుటించఁబడిన యను కర్తార్థమునకుఁ గర్తృత్వము వచ్చును. కర్తాదేః అను నా
దిశబ్దముచేత, అధికరణార్థములయందు నిట్టిలాగుననే వచ్చును. నే ఘటించినచో
టు, నీవు గెల్చినవాడు. ఇత్యాద్యర్థభేదములు తెలిసికొనుఁది.

షష్ఠీ ధనే ద్వివీరియాతుల్యా తత్పురష సంస్థితా నామ్నాన్

ఇ దుపోత్తమోత్తమానాం బహువచన ఉపోత్తమేత ఉద్భవతి.

౧౩

(గ్రంథపాఠము రెండు ప్రతులలోను)... ఇదుపో త్రమోత్తమములు—బలుములు, కలుములు, చెలుములు, ఆయెను. రెండవ యుకారము, ఉద్భవము త్వయని వచ్చినది. ఇట్టిలాగుననే వెలుములు, మెలుములు మొదలైనవి. ఇది ప్రాయశఃకలక్షణము. అటుగనుక, ఇరులు, విరులు—ఇత్యాదిస్థలములందు లేదు. ప్రాయశః నిత్యలక్షణముల ప్రకారము లిట్టిలాగుననే తెలియునది.

అస్తమ్యష్టద్వాచ్యా జీకర్వ ఇతో నివీ పరేపాంతు

ధర్మోత్తమమధ్యమవ ద్వహుషో న మధ్యమవ దుతోచ్చ సర్వేషు. ౧౪

ఇది నాలుగుసూత్రములు. అస్తమ్యష్టద్వాచ్యాత్=అస్తమ్యష్టచ్చబ్జములచేత వాచ్యమయిన, ఇతః=ఇకారాంతమునకు, ఏకత్వే—ఏకత్వమందు, నివీ=ని, వి, యనువర్గకములవును, నేను గలిసి, నీవు పలివి. కపిశబ్ద మస్తద్వాచ్యము, పతిశబ్దము యుష్టద్వాచ్యము. పరేపాంతు=ఇకారాంత వ్యతిరిక్తములకు, ధర్మోత్తమమధ్యమవత్=క్రియలకు ధర్మ మను గర్థమందు వచ్చెడి యుత్తమపురుష మధ్యమపురుషల కేదో యిది వచ్చును. నువు అనువర్గకములవు ననుట. నేను ధక్తుఁడను, నీవు దేవుఁడవు. బహుషో=బహువచనములయందు, మధ్యమవత్=మధ్యమపురుషవంటివి, న=కావు. సధమోత్తమపురుషలవంటివోను—మురు అనువర్గకము లా ననుట. మేము ధక్తులము, మీరు దేవతలరు. బహుషో అను బహువచన ప్రయోగముచలన, ఇకారాంతములకు ను బహువచనమందు ము, రు, వర్గకములు వచ్చును. మేము కవులము, మీరు స్వాములరు. సర్వేషు=ఈచెప్పిన ను, ము, వు, రు, అను సన్నియుఁ బరమై యుండిన, ఉతః=అంత్యమైన ఉకారమునకు, అచ్చ=అకారమును వచ్చును. ధక్తుఁడు అను సంత్యోకారమునకు నుమువురులు పరమైనప్పుడు, అకారము వచ్చిన—ధక్తుఁడను—ధక్తుఁడవు, ఇట్టిలాగే ధక్తులము, ధక్తులరు—అని యుండును. కవిని అనుచోట ఉకారము లేదు గనుక, అకారము లేదు. కవులము అనుచోట, కవులు అను నుకారమునకు అత్యము వచ్చును. సూత్రములో సస్తచ్చబ్జము పూర్వ నిర్దిష్ట మైనను గాని వ్యవహార ప్రధానము యుష్టచ్చబ్జము గనుక ప్రథమపురుషవంటి దాయెను. సర్వేషు అన్నాఁడు గనుక క్రియలయొక్క ఉకారమునకును, అకారము వచ్చును. పొగడుచున్నాఁడను, ప్రోచుచున్నాఁడవు. ఇత్యాది—జవరాలవు, ముద్దరాల ననుచోటను గూడ నిట్టిలాగే అకారము తెలియునది.

సర్వవిధాన్ సమస్తైతత్తుల్యా స్యస్యాః క్వచి దృశే చ్చాన్యా
ఏకత్వం భేదకగతబహువచనానాంచ దృశ్యతే వికృతౌ.

౧౧

ఇది మూడు సూత్రములు. సర్వవిధాన్ = ప్రథమాది విభక్తులన్నియు, సమస్తైతత్తుల్యా = సమస్తైతత్తమం దేయేష్టానమున నేయేవిధాన్ వచ్చునో యట్లు వలెనే యందును వచ్చును. పొడవు, కొంచెము, కృష్ణండు, తూము, ఇత్యాది ప్రాతిపదికార్థములయందుఁ బ్రథమ—హరిఁడలఁచెద, అంబఁగొలిచెద, నిత్యాదిస్థలముల ద్వితీయ—శూలముచేరఁ బొడిచె, సురలచేర నుతింపఁబడియె నిత్యాదికర్తృకరణములఁద్వితీయ—ద్విజలకొఱకు దక్షిణ, కవులకొఱకుపాయన మిత్యాది సంప్రదానములఁ జతుర్థి—గిరివలన వెడలెను, కరివలన నెలసెను, ఇత్యాద్యపాదానమునఁబంచమి—దొరకు హితుఁడు, నూటికప్పెను, ఇత్యాది సంబంధముల షష్ఠి—కందియం దుండును, కవితయందు నేర్పరి, ఇత్యాద్యధికరణముల సప్తమి—అంబననుఁ బ్రాచయే, అవ్వరిన లీయవే, ఇత్యాదులసంబుద్ధి. ఇట్లు విభక్తులు తెలియునది. అన్యస్యాః = ఒకవిధాన్, క్వచిత్ = ఒకానొకచోట, అన్యాచ = మఱియొక విధాన్యును, భవేత్ = అగును, విప్రులకు దానమిచ్చెను—చతుర్థిస్థలమున షష్ఠి—శిరమున గురుపాదుకలు వహించె—తృతీయాస్థలమున సప్తమి—రాముఁడరణ్యమేగె—అరణ్యమున కనుదానికరణ్యము. షష్ఠిస్థలమునఁ బ్రథమ—సుఖమేగి, కాశినుందురు, తృతీయాస్థలమునఁ బ్రథమ. ఇత్యాదులు ప్రయోగవశమునఁ జెలియునది. వికృతౌ = తెనుఁగునందు, భేదకగతబహువచనానాం = విశేషణములయొక్క బహువచనములకు, ఏకత్వంచ = ఏకవచనమును, దృశ్యతే = కనఁబడును. ఇంపైన ప్రియురాంధ్రు, ఒప్పైనసిరులు—సాంపైనవిద్యలు.

—1 ఇతి పరస్పరసాసర్గయః 1—

ద్విగుకర్తృధారయౌ తత్పురుషద్వంద్వౌ బహుప్రీహిః
అన్యే చ కేచి దుపమానోత్తరపదలోపరూపకాఖ్యాద్యాః
పరిదృశ్యా ఇహ కార్యా జీవవిభక్తికవ దత్త విధయశ్చ
లోపశ్చ విధత్తాదే శ్చజ్ఞేషుస్యా త్సమాసకాశ్లేషు.

౧౨

౧౩

ఇది యార్యాయుగము. ద్విగుకర్తృధారయములు, తత్పురుషద్వంద్వములు, బహుప్రీహి, ఉపమానము, ఉత్తరపదలోపము, రూపకము మొదలైనవి. అన్యేచ = తక్కినవి, కేచిత్ = మఱికొన్ని సమాసములును, ఇహ = తెనుఁగునందు, పరిదృశ్యాః = చూడఁదగినవి.